

תחילתן של דברים לפני כעשרים וחמש שנה בחליפת מכתבים עם אחד מזקני המשגיחים שליט"א בענין הטעות הראשונה, ונכתבו לאחרונה בדבוק חברים ובהתייעצות עם כמה ת"ח, ומטרתם להסיר טשטוש ולהראות את צורתה של המ"ע דתשובה ואת שייכותה הגמורה אלינו. ויה"ר שלא יצא מכשול מתחת ידינו.

מעשה התשובה

ובו שני חלקים:

א. הטעויות המצויות

ב. התשובה למעשה

תוכן הענינים

חלק א' - הטעויות המצויות..... 3

הטעויות שבקבלה..... 3

א. הטעות הראשונה – גדר הקבלה על להבא..... 3

ב. הטעות השניה – מושג הקבלה בתשובה..... 4

ג. הטעות השלישית – קבלת השוגג איננה כמו המזיד..... 6

ד. הטעות הרביעית – הקבלה על דברים שמעל היכולת..... 7

ה. טעות החמישית – הקבלה על חסרון במעלה או ב'מדרגה'..... 7

הטעויות שבחרטה..... 8

א. הטעות במזיד..... 8

ב. הטעות בשוגג..... 9

ג. הטעות בדברים שמעל היכולת..... 9

ד. הטעות בחסרון המעלות..... 9

חלק ב' - התשובה למעשה..... 10

תשובת המזיד..... 10

א. מהות קבלתו..... 10

ב. הקושי שבקבלה והדרכים להשגתה..... 11

ג. אופני עזיבת החטא..... 12

ד. הדרכה למתקשים..... 13

ה. עוד הדרכה לבעל חטאים רבים..... 14

14	ו. מרבית עיקרי התשובה אינם לעיכובא
15	ז. הערה לרגיל לחזור לחטאו
17	תשובת השוגג
17	א. מהות קבלתו
18	ב. אם חייב רק בשלושה מתוך עשרים העיקרים
18	ג. אין בו את ד' חילוקי הכפרה

20	תשובה על מידות
20	א. החיוב ומקורו
20	ב. גדר ההליכה בדבריו ית'
20	ג. גדר החיוב
21	ד. דרך התיקון

מכתב.....22

22	שאלה:א'
25	ב'
26	ג'
26	ד'
27	ה'
27	ו'
28	ז'
30	ח'

תקציר הקונטרס למעשה.....31

נספחים.....35

35	א. בביאור הר"מ ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם
39	ב. ביאור התשובה המעולה
41	ג. בענין פטור השוגג מעשרים העיקרים
43	ד. הטעויות בלימוד המקורות

ח"א - הטעויות המצויות

חמש טעויות נראה שהשתרבו לחלק מבני התורה בענין הקבלה על להבא שבמצוות התשובה, וגרמו אצל רבים וטובים למבוכה רבה באופן קיום המ"ע דאורייתא דתשובה, עד כדי יאוש מלקיימה כדינה.

א. הראשונה – בעצם גדר הקבלה על להבא.

יש שפירשו לשון הר"מ [תשובה ב, ב] "ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם" שהקבלה על להבא צריכה להיות חזקה כזו שלעולם **בפועל** לא ישוב לזה החטא - ונפק"מ נוראה לחומרא, שכל שאי פעם בעתיד ישוב ויכשל בחטא זה שקבל עליו לעתיד הרי איגלאי מלתא למפרע שקבלתו לא היתה קבלה, ותשובתו לא היתה תשובה, ולא זכה לכפרה ח"ו, בעוד שבאמת גדר הקבלה על להבא מוכרח מסברא¹ ומבו' בראשונים² וגם מדויק בר"מ³, שצריך רק הסכמה אמיתית בלב **בשעת הקבלה** שתהיה כזו שלעולם לא ישוב לזה החטא - וממילא גם אם לאחר מכן בזמן מן הזמנים ישוב ויחטא בחטא זה לא נעקרה תשובתו שעשה וקיימת היא, רק הוי ליה חטא חדש שזוקק לתיקונו תשובה חדשה⁴.

ויתירה מזו, אף אם בעתיד ישוב ויחטא **פעמים רבות** וכל פעם ישוב בקבלה אמיתית [המבוארת לקמן בח"ב בתשובת המזיד] ויחטא – מועילה לו תשובתו בכל פעם, והיינו **דאפילו אדם המכיר את עצמו מנסיון חייו של רבות בשנים שלמרות קבלתו הוא חוזר אח"כ תמיד לחטאו ולכאו' מה**

¹ שהרי האדם נברא בחייו וכך הוא לכל ימי חייו, ולפי מה שפירשו - עליו לבטל את כח הבחירה שבו לכל ימיו, וזה לא שייך, וכבר עמד בזה הלח"מ בראשית דבריו. וראה רש"י ריש פר' ויצא [מתנחומא] גבי האבות שלא יחד הקב"ה שמו עליהם בחייהם שמה יחטאו דכתיב הן בקדושו לא יאמין.

² רבינו סעדיה גאון [אמונות ודעות, מאמר חמישי, פ"ה], מאירי [חיבור התשובה מאמר א', פ"ב, בביאור המדרגה השביעית], רבינו בחיי [בכד הקמח ערך כיפורים ב' בסופו], המב"ט [בית אלקים, פ"ו] - וכולם פירשו הדבר שאף שישוב החוטא אח"כ לחטאו לא נפסדה תשובתו [והובאו מלשונותיהם לקמן הערה 5].

ונראה להוסיף את דעת הרבינו יונה. הנה נתן לנו הר"י [אות י"א] גדר ושיעור לקבלה על להבא, וז"ל "ראשית תשובת האיש הזה וכו' וכו' עד אשר יהיה נכון ליבו בטוח בה", כי אם יוסיף יעבור בו היצר ויפגשוהו כפעם בפעם, ורבה עליו תאוותו כמשפט הראשון לא יהיה נפתה לבו עליו ויעזב דרכו וכו' עכ"ל - הרי שתלה הר"י את שיעור הקבלה הנצרכת רק בהרגשת והכרת האדם את לבו שירגיש בלבו בטוח שלא ישוב לזה החטא - ותו לא מידי.

ועי' ח"א [כלל קמ"ג סוד"ה וביותר] שהביא את הקבלה על להבא בסגנון לשון הר"מ "עד שיעיד עליו אדון הכל שהסכים בדעתו **באותה שעה** שלא ישוב לעשות עוד כזה כל ימיו". והנה חזינן שהוסיף הח"א שתי תיבות "באותה שעה" - ונראה דהן הן הדברים, דבא הח"א לאפוקי מהאי טעוהא.

עוד חזינן בח"א שכתב "עד שיעיד עליו אדון הכל **שהסכים בדעתו** באותה שעה שלא ישוב לעשות עוד וכו'" - הרי שפירש הח"א ותלה את שיעור הקבלה בדעת האדם שאין לה שייכות לידעת העתידות.

וראה במכתבי החפץ חיים [סוף מכתב ה'] שכתב "אך עיקר כל העיקרים שצריך לתשובה הוא הקבלה על להבא שתהיה באמת ובתמים, עד שיוכל להעיד עליו השם ית' **שהסכים בדעתו** בהחלטה שלא ישוב לכסלה עוד" עכ"ל.

שוב הראוני שגם החיד"א כתב כן בחומת אנך פר' אמור,

ועי' בשיחות מוסר להגר"ד קראנגלאס [כוחה של תשובה, אות ה'] מש"כ להעיר בזה על הכוכבי אור.

³ (א) מכנה להשם "יודע תעלומות" ולא בתור "יודע עתידות", שכאן עסקינן בקבלה שבלב כמה היא שלימה עכשיו [ואינה ענין למה שיהיה באיזה עתיד], ו"האדם יראה לעינים והאלקים יראה ללבב" - רק האלקים יכול לראות ולדעת התעלומות הנמצאות בלב אדם, וז"ש הר"מ כינוי לא שכיח זה - "יודע תעלומות".

(ב) מביא להשם בתור מי ש"יעיד עליו" ולא בתור מי ש"יבטיח עליו" שלא ישוב לזה החטא לעולם -

הנה ענין עדות אינו שייך כלל לדבר העתיד להיות. כל ענין עדות איזה שיהיה הוא רק סיפור מציאות שנראתה כבר ע"י העדים, [משא"כ ענין הבטחה הוא להפך - על דבר העתיד], וכבר עמדו בזה הל"מ והכ"מ שהקב"ה משמש כאן בתור עד.

[שו"ר בספר המפתח שכבר דייקו בר"מ כמה דלא מיירי בידעת העתידות אלא בידעת עוצם קבלת התשובה].

גם המב"ט מוכח שלמד בדעת הר"מ שאין גדר הקבלה תלוי בעתידות, מדכתב [בבית-אלקים רפ"ו] גבי זה ש"אין החטאים הראשונים חוזרים ונעורים אחרי שנתבטלו בתשובה הקודמת" לשון ש"כן נראה מדברי רבותינו ע"ה" - ובדאי שהר"מ לא נשמט לו מכלל "רבותינו", וכן למדו בדעת הר"מ הספר חסידים והלח"מ ועוד - כמבו' בנספח א', וכן נראה שלמדו בדעת הר"מ הח"א והח"ח - שהעתיקו לשונו בשינוי קל לתוספת ביאור [הו"ד לעיל בהערה 2].

⁴ ובעצם הקבלה על להבא, אופניה ודרגת חיובם יבואר לקמן בח"ב התשובה למעשה.

הועילה לו קבלתו. אין הדבר כן, אלא כל שקבלתו היתה אמיתית בשעתה הועילה לו וזכה לתשובה⁵.

ודע שכיון שאין באפשרות אדם לידע אם יודע תעלומות מעיד עליו שקבלתו אמיתית הרי שדי בזה שהסכמתו תהיה שלימה לפרוש מן החטא [ולסבול את קושי כבישת היצר] עד כדי שירגיש עפ"י אומדנא דיליה⁶ שגם יודע תעלומות יכול להעיד על אמיתות הסכמתו⁷.

ב. השניה – שיבוש תוכן המושג 'קבלה' אשר במצוות התשובה.

הנה בראשונים ובאחרונים משמשת לשון קבלה בעבור הקבלה על להבא [הנ"ל] שהיא ההסכמה על **עזיבת עצם החטא**⁸ ושהיא מעיקרי התשובה דלעכובא, ואילו בדברי רבותינו בעלי המוסר [שמאחרי הגרי"ס] משמש מושג 'קבלה' לרוב בתור שם לאימוץ איזו הנהגה טובה של חיזוק בעבודת השם וזה שייך רק ל"דרכי התשובה"⁹, ואינו ענין להנ"ל¹⁰.

⁵ כן מבואר בראשונים. ראה רס"ג אמונות ודעות [מאמר חמישי פ"ה] וז"ל ואבאר עוד כי האדם כאשר יסכים בעת תשובתו בלב שלם כי לא יִשְׁנֶה, תהיה תשובתו מקובלת, ואם תשיאהו התאוה לשנות אח"כ בחטא אין תשובתו נפסדת אך ימחלו לו העוונות שהיו קודם התשובה ויכתב עליו מה שיהיה לאחריה, וכן אם ינהג המנהג הזה **פעמים רבות** שישוב ואח"כ ישנה לחטא אין כותבים עליו כי אם מה שאחר התשובה כשתהיה כל פעם דעתו שלימה וליבו טוב שלא ישנה, עכ"ל.

וכן מבואר במאירי בחיבור התשובה [מאמר א' פ"ט] וז"ל מי שבעת התשובה גומר בליבו לעזוב דרכו הרעה תכלית העזיבה, אבל אחר זה יכריחהו יצרו לשוב לחטא **וכן תמיד** וכו', שזה אמנם כבר היתה תשובתו תשובה בעת העשותה והועילה על החטאים הקודמים וכו' עכ"ל.

וכן הוא במבי"ט בבית אלקים פ"ו דכתב דהתשובה מועילה גם בענין "ששב האדם בכל שנה ושנה וחוזר אח"כ למה שחטא" – וגם הוא לא נתן קיצבה לדבר.

נמצא שהמבחן לאמיתיות התשובה והיותה מקובלת לפניו ית' הוא רק בשעת מעשה התשובה, ואין הדבר תלוי בעתידות אם יצליח בפועל לנצח את יצרו, שהגם **שתכלית** המצווה היא פרישה מן החטא **בפועל לעולם** עכ"ז **גדר** המצווה הוא רק לפי **שעת עשיית** התשובה [דוגמא לדבר, מצוות ת"ת, שהגם שתכלית הלימוד היא שיבין וידע מ"מ גדר המצווה היא עצם הלימוד גם כשאינו מגיע לידיעה], וראה עוד טעם לדבריהם במכתב [נדפס בסוף הקונטרס] תשובה א' סעיף ב', וראה לקמן בח"ב בתשובת המזיד אות ז' מה שצריך להזהר ולהשתדל בזה.

⁶ וגדר האומדנא יתבאר לקמן בח"ב בתשובת המזיד אות א'.

⁷ ויתבאר בנספח א' באורך, ושכן מוכח ברמב"ם. ועיי"ש עוד שנתבאר דבספר חסידים ומפרשי הר"ם ועוד פרשו את 'שיעיד עליו יודע תעלומות' באופ"א, ולדבריהם פשוט טפי שהגדר הוא כהנ"ל.

⁸ ונביא מקצתם. כתב הר"ם [ב.ב.] ומה היא התשובה הוא שיעזוב החוטא חטאו ויסירנו ממחשבתו ויגמור בליבו **שלא יעשנו עוד** וכו' עכ"ל וכע"ז כתב [א.א.] **ולעולם** איני חוזר לדבר זה עכ"ל, והר"י [ש"א,יא] כתב "... ויגמור בכל לבבו כי לא יוסיף לשוב בדרך הזו עוד **ואם און פעל לא יוסיף** וכו' " ועוד כתב "... ולהסכים לקיים ולקבל עליו **לבב יוסף לחטאו** וכו'".

וז"ל המ"א [סי' רל"ט ס"ק ז'] יתודה עליו ויקבל ע"י **שלא לעשותו עוד** עכ"ל. וז"ל הח"א כלל קמ"ג שלא ישוב עוד לעשות מעשה הרע הזה עכ"ל.

וכתב המ"ב [סי' קי"ט ס"ק ד'] ויקבל עליו שלא לעשות עוד כזה מדעתו עכ"ל [וכ"כ בסי' רל"ט ס"ק ח'].

⁹ וענין "דרכי התשובה" התבאר בראשונים בתור דברים המרחיקים מן החטא או מעוררים אל התשובה או מגדילים אותה או משמרים אותה.

כתב הר"ם [תשובה ב', ד'] וז"ל **"מדרכי התשובה** להיות השב צועק תמיד לפני השם בבכי ובתחנונים ועושה צדקה כפי כוחו ומתרחק הרבה מן הדבר שחטא בו ומשנה את שמו וכו' וגולה ממקומו שגלות מכפרת עוון מפני שגורמת לו להכנע ולהיות ענו ושפל רוח" עכ"ל.

הנה מנה כאן הר"ם חמישה דברים, צועק תמיד, נותן צדקה, מתרחק מהדבר שחטא בו, משנה שמו, וגולה, שכולם לא רק שאינם מעכבים בתשובה, אלא אף אינם מגוף מצוות התשובה, וענינם הוא שהם חיזוק וקיום לתשובה.

וכך הוא מבואר בבית אלקים להמבי"ט ריש פ"ב 'וגם כי יש לתשובה עיקרים רבים וכמו שמנה הרב רבי יונה ז"ל עשרים עיקרים לתשובה, עכ"ז באלו שני העיקרים [מייירי בחרטה ועזיבת החטא] נתכפרו חטאיו, **ושאר העיקרים הם להשלים ולקיים** בידו סדר התשובה", ובפ"ג ד"ה וכן הוסיף "וכן הכניעה והשפלות ושאר עיקרי התשובה שמנו החכמים החסידים ז"ל כולם הם **לקיום והעמדת** שני העיקרים ההכרחיים הראשונים [מייירי בחרטה ובעזיבת החטא] וכו' **וראוי** [היינו שאינו חיוב גמור] לכל בעל תשובה או כל מי שחטא לפעמים כשישוב ממה שחטא בו, שיהיה זהיר בכל אותם העיקרים **כדי שתקיים התשובה בידו** ולא יחזור אל מה שחטא בו וכו' עכ"ל.

ומה שהזכיר "ושאר עיקרי התשובה שמנו החכמים החסידים" הוא מייירי בעשרים עיקרי התשובה דרבינו יונה, ויש מהם שהם חיזוק בענין מעשי כמו שכתב הר"י בעיקר התשיעי [ש"א, אות ל'] "שבירת התאוה הגשמית. ישיב אל לבו כי התאוה עוללה לנפשו לחטא ולמשוך העוון בחבלי השווא ויעשה **גדר לשמור את דרך התשובה ויפרוש מן התענוגים** וכו' עכ"ל.

ומה רבה המכשלה למחליפים ביניהם, שתחת הקבלה על להבא הנ"ל [אות א'] המחויבת מדאורייתא לנכשלים במזיד ושהיא לעיכובא, מסתפקים הם רק באימוץ איזו הנהגה טובה שהיא רק מדרכי התשובה ואינה עצם התשובה, ועליה נותנים כל מעיינם ובה חושבים שכבר יצאו ידי חובת הקבלה על להבא וישלום עלי נפשי - ונשארים בבוטול המ"ע דתשובה כל ימיהם רח"ל^{11,12}.

ויתירה מזו, אפילו אם יזכה אדם בפועל שלא לשוב לזה החטא לעולם מ"מ כל שהחסיר את הקבלה המחויבת לא עלתה בידו מצות התשובה¹³.

ויתירה מזו, גם אם קיבל אדם ע"ע שלא לשוב לזה החטא לזמן קצוב, מ"מ החסיר בגדר הקבלה המחויבת שהיא לעולם¹⁴, ועוד לא עלתה בידו מצות התשובה¹⁵.

ורובם הם חיזוק לעצם עבודת הלב של חרטה וקבלה, כמו שכתב הר"י בעיקר השנים עשר [אות ל"ז] "שיחקור וידע ויכיר גודל העונש לכל אחד מעוונותיו וכו'", ובעיקר השלושה עשר [אות ל"ח] "להיות העברות הקלות חמורות בעיני לארבעה פנים וכו'", שכל אלו הן מחשבות המגדילות את חוזק התשובה.

עוד כתב הר"מ [תענית א', ב'] גבי המ"ע לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שתבוא על הצבור וז"ל "ודבר זה מדרכי התשובה הוא. שבזמן שתבוא צרה ויזעקו עליה ויריעו ידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להם וכו' וזה הוא שיגרום להם להסיר הצרה מעליהם" עכ"ל.

ונראה בכוונת דבריו שע"י שידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להם יבואו הצבור לעשות תשובה, שהיא המצילה - נמצא שענין "דרכי התשובה" דהכא הוא לעורר לתשובה. וכ"כ המאירי בחבור התשובה בהקדמה (עמ' 4) לענין הזעקה והתענית בעת צרה וז"ל וכל זה דרך מדרכי התשובה וכו' ובה יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו וישוב אל השם, עכ"ל.

ושונה משקל 'דרכי התשובה' בין החוטא במזיד שגביו אינם לעיכובא, לבין החוטא בשוגג שגביו יכולים להיות לעיכובא - יבואר לקמן בחלק תשובת השוגג. וע"ע במכתב [תשובה ב'].

¹⁰ והטעם שהרבו לדבר על דרכי התשובה - ראה מכתב, תשובה ב'.

¹¹ ראה משי"כ רבינו ירוחם בדעת חכמה ומוסר [ח"ב, מאמר ס' עמ' ש"ח] בזה"ל ומה שצריך האדם עוד לידע בענין התשובה שתשובה היא הלכתא רבתא כשאר ההלכות שבתורה וכו' וכו' וסוד התשובה הוא להתעסק עם החטא לעקרו ולמחותו, כל משאו ומתנו יהי רק בענין החטא, איך לרככו, להחלישו ולכלותו עד תומו. מה יעיל לו מה שהוא לומד יומם ולילה, מה שהוא מזדרז בעשיית מצוות, ומרבה במעשים טובים וכדומה, אם אל החטא לא נגע! עכ"ל.

והראוני עוד משי"כ בכוכבי אור [מאמר ס' עמ' ק'] בענין זה ממש, וז"ל והנה בכאן הנני להעיר דבר גדול, כי יסוד שם תשובה הוא על עוונות שכבר עשה וכו' וכו', אבל לו יחיה שנים אלה ויסגל מעשים טובים לרוב, אם לא ישלים דרכי וגדרי התשובה לא נסלח לו ואינו בע"ת וכו' עכ"ל, ועוד כתב [שם] יסוד התשובה הוא קבלה בלב כי אם יתעורר האדם ויסגל מע"ט בלא קבלה על להבא אינו כלום וכו', עכ"ל.

¹² ודוגמה לדבר - הרוצה לשוב מכשולו לה"ר מזיד ובמקום לקבל ע"ע לפרוש מעצם האיסור דהלשה"ר הוא מקבל ע"ע להוסיף כל יום לימוד מוסר 10 דקות, או אפילו מקבל ע"ע ללמוד כל יום שתי הלכות מספר שמירת הלשון דייקא - גם זה אל חיוב הקבלה דתשובה עוד לא הגיע כל שעוד לא קבל ע"ע את הפרישה לעולם מעצם הדיבור האסור! [ואין בדברינו להפחית חלילה מחשיבות הלימודים הללו הן מצד עצמם והן מצד היותם מדרכי התשובה המועילים להתקרב לתשובה, וגבי השוגג יש בהם אף קיום מעיקר הקבלה דיליה כמבואר לקמן בתשובת השוגג, ופעמים אף גבי המזיד הם מחויבים כאשר הוא מכיר בעצמו שבלעד לא תעמוד קבלתו וע"ע במכתב תשובה ב'].

¹³ כן נראה פשוט שהרי עיקר הקבלה הוא לעיכובא בכל הראשונים. וראה משי"כ בזה הכוכבי אור [מאמר ס' עמ' ק'] בזה"ל [דאף] אם אדם ייטיב את דרכו לשמור כל התורה אם לא ישלים דרכי וגדרי התשובה לא נסלח לו מה שעשה ואינו בעל תשובה עכ"ל, וראה עוד מדבריו בסוף הערה 10, וכ"כ במאמר ע"ג עמ' קל"א בתוספת ראייה לדבר ממנשה, כי אף שעשה תשובה שלוש שנים ושלוש שנים ולא חזר למעשי הרעים וגם עסק בתורה ובמעשים טובים [סנהדרין ק"ג]. בכל זאת נפסק שאין לו חלק לעוה"ב [לחד מאן דאמר], כי לדעה זו השי"ת לא קיבל תשובתו ולא הועילו לו כל המעשים הטובים שעשה אח"כ [כמבואר בדה"ב ב', ל"ג, יג-ט"ז] כיון שלא השלים גדרי התשובה, וסיים בזה"ל דבר זה נעלם מעיני רבים ואף היראים ישתדלו בימי אלול רק להיטיב מעט את דרכיהם, אבל מה זה שייך לתשובה, גדרי התשובה הם חרטה וקבלה בלב וידוי דברים, עכ"ל.

שוב ראיתי שכי"כ החפץ חיים [תורת הבית פי"ג] וז"ל ודע עוד דבעיני תשובה אין מספיק לו במה שלא יעשה עבירה עוד הפעם אלא צריך לשוב לפני השם דהיינו להתוודות לפניו ולהתחרט על העבר ולקבל על להבא שלא ישוב לכסלה עוד, עכ"ל. ובטעם הדבר נראה לבאר שכל עוד שהשב אינו מתחייב שלעולם לא ישוב לחטאו הרי הוא כמי שהכה את חברו ובא לבקש סליחתו אך אינו מוכן להבטיחו שלא ישוב להכותו [וכמשי"כ חובת הלבבות שער התשובה סופ"ד ד"ה אבל הקבלה שלא ישנה].

וראה עוד תוספת טעם במכתב, תשובה א' הערה 1.

¹⁴ כמבואר בר"מ [בב], "ויגמור בליבו שלא יעשו עוד וכו' ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם וכו'" וכן הוא בשאר הראשונים והפ"י [הובא מדבריהם לעיל הערה 8].

ג. השלישית – שמחייבים את הקבלה על להבא לחטאי שוגג כמו למזיד. יש שחייבו את השוגג לקבל ע"ע שלא ישוב לזו השגגה לעולם כדוגמת המזיד ממש, והנה אחרי שקבלת המזיד על להבא באה לתקן את אשר הרשיע **לבחור ברע** בעיני השם, ומבחרתו הרעה הזו עליו לשוב עולמית ע"י קבלה על להבא עולמית [בגדר הנ"ל אות א'] - הרי כל זה אינו שייך בחוטא בשגגה שעשה חטאו **בלי שום רצון** להמרות ציווי השי"ת. והגם שגם החוטא בשגגה צריך תשובה, ומדאורייתא צריך, מ"מ קבלתו על להבא **אינה על עצם החטא כהמזיד**¹⁶ אלא על 'דרכי התשובה' לתיקון חוסר הזהירות שגרמה לו את החטא¹⁷.

ונפק"מ רבתי ובפרט בצבור התורני שרבות מהמכשולות **אינן במזיד לתיאבון**¹⁸ **אלא בשוגג**¹⁹ - שעל כל אלו לא נאמר **גדר** חיוב הקבלה על להבא הנ"ל²⁰, וכל אלו הטועים בכך ומנסים לחייב נפשם בקבלה הזו על להבא מכירים בנפשם שאין זה אפשרי לקבל באמת שלעולם לא ישגו - ועומדים הם בפני שבר חמור ומייאש בחשבם שאין ביכולתם לקיים מצוות התשובה ח"ו.

ד. הרביעית – מחייבים קבלה על להבא על חסרון בדברים שמעל יכלתנו כמו על חטא מזיד. הנה לרובא דעלמא ישנם דברים שהגם שהם חיוב מן הדין מ"מ לפי דרגתם ויכולתם אין בכוחם לקיימם בשלימות. דוגמא לדבר שמעל יכולת רוב הצבור - כתב הח"א על הכוונה בתפילה (כלל כ"ח סי"ז) "וידוע שבזמן הזה אפילו אחד מאלף לא ימצא", ויתירה מזו כתב הרמ"א סי' ק"א ס"א "דהאידנא אין חוזרים בשביל חסרון כוונה [בברכת אבות] שאף אם יחזור קרוב הוא שלא יכוון" עכ"ל, ואף אצל הכי תורניים הקושי ידוע, ואף למשתדלים בכל לבם, ונראה דהוי לן כאונס²¹ ובזה לא נאמר גדר דין הקבלה על להבא הנ"ל [אות א'] שבמצוות התשובה²², וה"ה בשאר דברים שמעל היכולת²³.

¹⁵ ומה שנשמע מבעמו"ס הדרכה למי שמרגיש שאין בכוחו לקבל לעולם שיקבל לזמן קצר - לא אמרו זאת בתור קיום מצות התשובה אלא רק בתור הדרכה מעשית לעשות מה שביכולתו [לפי אנסו - והגם שאין תביעה על האנוס על עצם ביטול מצות הקבלה, מ"מ אונס לאו כמאן דעביד דמי ונשאר בחסרון המצוה] ע"מ שיתקרב לתשובה כפי יכלתו ועיצה זו נראית תועלתה דמכשירה אותו לקבלה השלימה יותר מרוב דרכי התשובה האחרים משום שמרגיל נפשו ממש בנסיון המעשי של קושי הקבלה, ובונה לעצמו בהדרגה את היכולת להוסיף עוד ועוד בזמן הפרישה מן החטא עד שיגיע לפרישה לעולם [ניסוד הדברים כבר נמצא ביסוד התשובה לרבינו יונה - ראה לקמן תשובת המזיד אות ד'].

והטעם שאין זה נחשב לקבלה של ה'בחינות הקלות' דהגרי"ס ראה במכתב, תשובה ח'.
¹⁶ שאין השוגג נעשה בדעת שיהיה אדם יכול לשלוט על כך ולקבל ע"ע שלא ישוב לזה השוגג לעולם.

¹⁷ כמבואר לקמן בתשובת השוגג אות א'.

¹⁸ פשוט. וראה לקט שיחות מוסר [ר' אייזיק שר] ח"ב עמ' מ"ט, ק"ג ועוד.

¹⁹ אכן מצויות פשיעות - באופן שמורה היתר לעצמו במקום שידוע שיש חשש איסור בדבר הוי בגדר 'פושע' וראה לקמן ח"ב תשובת השוגג סוף אות א' שהפושע הגם שמהותו שוגג מ"מ נראה דקבלתו דומה להמזיד כיוון שיכול לקבל ע"ע שלעולם לא ישוב לזו הפשיעה שהביאתו לשגגה.

²⁰ ואופן הקבלה של השוגג ושל הפושע יתבאר לקמן ח"ב בתשובת השוגג.

²¹ וראה עירובין ס"ה. יכול אני לפטור את כל העולם כולו מדין תפילה, ופרש"י אם דנים אותם על שלא היו מתפללים בכוונה יכול אני לפטורם, עכ"ל.

²² מכיון שאין ביכולת האדם לכוון **תמיד בכל** משך התפילה **בכל** תפילותיו - אי אפשר לחייבו שיקבל ע"ע **שלעולם** לא ישוב לחוסר כוונה בתפילה [והמשתדל כמבואר בסמוך, אף כשאינו מצליח לכוון אין עליו שום תביעה שיהיה חייב עליה בתשובה].

²³ ונראה שגם עבודתו מאהבה ומיראת הרוממות היא מעל דרגת **רוב הצבור** והוי לן כאונס. וכמו"כ לכוון בכל השמות, וכיוצא ב. [וביאר הדבר נראה לפי שיסוד הוא שאין התורה מצוה לאדם לעשות דבר שאין ביכולתו, רק במקום דחויגן דבאמת

ונראה שחיוב האדם בסוג הזה של החסרונות הוא לנקוט ב'דרכי התשובה' המתאימים²⁴ וצריך לעשות את המירב שביכלתו גם אם זה מועט מאוד בתוצאה, שאין התביעה על האדם בדברים שמעל היכולת לפי התוצאה אלא לפי חסרון ההשתדלות, וחלילה לו לזלזל ולהתרפות ממה שבכוחו לעשות [כמו מי ש"מרשה" לעצמו להרהר בתפלה מבלי מעצור] - שבזה ח"ו יתבע על כך. אכן מי שביכלתו לכוון בתפילה ואפי' בחלק ממנה וודאי שמחויב מן הדין לקבל ע"ע לכוון כפי יכלתו. [וע"ע במכתב שבסוף הקונטרס, תשובה ד', האופן לדעת מהי יכלתו].

ה. החמישית – משווים חסרון במעלה או ב'מדרגה' לכשלון באסור גמור. מצינו לכאלה המכים על חטא ותובעים מעצמם תשובה שלימה על חסרון בהתמדת ה"שיוית"²⁵ וכיוצ"ב חסרונות בדברים שהם מעלות ומדרגות²⁶ – כתשובת עבירה גמורה, וזה פשוט שגדרי תשובה על כהנ"ל שונים בתכלית מגדרי תשובה על עונות רגילים, וראה הערה²⁷. ובדברים שהם רק חומרא פשוט שאין צריך תשובה מן הדין כל עיקר, וראה הערה²⁸.

נמצא שחיוב הקבלה להבא שלא ישוב עוד לחטא הוא רק בעבירות מזיד שביכולת הציבור להשמר מהן.

הטעויות שבחרטה

ישנם רבים הבוחנים עצמם לאור דברי הר"י בעיקר השלישי – היגון [אות י"ב], ומוצאים כמה שחסרה היא חרטתם²⁹ ונופלים ברוחם לחשוב שאין בכוחם להתחרט כדבעי ואיך יזכו לתשובה.

רוב צבור היראים אינו יכול לעמוד בזה יש לתלות בירידת הדורות ומתחדש לן לימוד זכות מעין טענת אונס, ובפרט בדבר שכבר חז"ל והפ"י גילו לנו שיש קושי כללי בקיומו.

²⁴ כגון ללמוד ביאורי התפילה, להתפלל מתוך הסיודור, להעצר רגע לפני התפילה ובתוך התפילה להתבוננות וכיוצ"ב. והגם שבח"א ריש כלל א' כתב מצוות עשה מן התורה שיהיה אדם דבק תמיד במחשבתו בהקב"ה כדכתיב 'ובו תדבק' – מ"מ הוא כמעט דעת יחידאה וסוגיין דעלמא דלא כוונתיה וכפשטות משמעות לשון רמ"א בסי' א' שהוא "כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים אשר הולכים לפני האלקים". ועוד שבנידו"ד אפילו לדעת הח"א י"ל דאחרי שנראה שהתמדת השויות הוא מעל דרגת רוב הצבור הרי אי קיומה הוי כאונס המבוי לעיל בטעות הרביעית.

²⁶ כגון התמדת המחשבה בד"ת גם בעת עסקו בצרכי הגוף [והגם שיש מחייבים זאת מן הדין, מ"מ נתבאר במק"א דמדברי השו"ע והפ"י יש להוכיח דאינו חיוב מן הדין]. גם כשלון במידות – פעמים רבות אין בו איסור כלל כמבוי לקמן ח"ב תשובה על מידות אות א'.

²⁷ ונראה שגדר חיובם של אלו הוא רק להשתדל להתקרב אל המעלה כל אחד לפי כוחו דומיא דהמבואר לקמן בתשובה על מידות אות ג', עיי"ש, ולפי"ז כל התביעה על חסרון בהם וחיוב תשובה יהיו רק במקום בטול ההשתדלות הזו.

²⁸ הנה בדברים שהם רק חומרות - הרי כל שלא נתפשטה הנהגתם בצבור עד כדי תוקף "מנהג" המחייב, פשוט שאין בהם מן הדין חיוב ותביעה ודין תשובה על בטולם.

וגם מצד נדרים אין חיוב, לא מיבעי הנהג כסדר באיזו חומרא מתוך מחשבת טעות שהיא חיוב מן הדין - אינו צריך תשובה כלל, אף מדין נדר, דהוי נדרי טעות [יו"ד סי' רי"ד ס"א], אלא אף הנהג כסדר באיזו חומרא מתוך ידיעה שזו רק חומרא, הגם דהוי חיוב נדר מ"מ כתבו הפוסקים [הו"ד בספר כל נדרי עמי' תרס"ה] דיכול לסמוך על מסירת המודעה בערב ר"ה שאינו רוצה שיעשה נדר [אך לכתחילה ראוי להחמיר בשעה שמתחיל לנהוג שיתנה בפירוש שיהיה בלי נדר], וממילא אין דין תשובה על ביטולם.

ויש בציבור כמה הנהגות של חומרא שמרוב רגילותם טועים בהם רבים לחשבם כמחויבים מן הדין וטועים להצריך תשובה על ביטולם.

²⁹ ולתוספת חזוק עוד מביאים לדברי הגר"ב בכוכבי אור [סי' ז'] בביאור צורת החרטה עפ"י דוגמת המתחרט במילי דעלמא, ש"אחרי נחם על מעשהו תהיה החרטה נכרת בו בפניו וכל תנועותיו כי לא יוכל להסיח מלבו דאגתו ועצבונו, ויהיה כאיש נדהם וכו' ככה עוד ביותר ראוי להיות החרטה על עוון, והנה האדם יודע בנפשו, כי לא ירגיש דאגה ויגון בלבבו על החטאים

ויש בזה כמה טעויות:

א. הטעות במזיד

הגם שהמזיד צריך בתשובתו גם את עיקר היגון מ"מ אין זה לעיכובא כלל – דרך שלושה מכל העשרים עיקרים שמנה הר"י הם לעיכובא [חרטה, וידוי, עזיבת החטא] והמקיימים לבדם מקיים מצוות תשובה **"כי הוא בעל התשובה"**³⁰ [ש"א, י"ט].

והגם שעיקר החרטה עצמו הוא לעיכובא, **"מ"מ אין בה שיעור המעכב ובכל חרטה יוצא ידי חובת החרטה דתשובה"**³¹.

ואף מה שהמזיד חייב בלכתחילה את עיקר היגון מן הדין³² – נראה שלרבים מבני דורנו עיקר זה הוא מעל היכולת ואין אדם נתבע עליו דהוי כאנוס על ביטולו³³, אכן חייב להשתדל כפי יכולתו.

ב. הטעות בשוגג

הנה בכל עשרים העיקרים דהר"י הוא מיירי בחוטא המזיד לתיאבון³⁴.

שעברו ולא ידריכוהו מנוחה, אף כי יקבל עליו על להבא לשמור ולעשות וכו' עכ"ל – ועיי' רואים את עצמם ביתר שאת כמה הם רחוקים מהחרטה הנדרשת.

³⁰ ושמענו עוד להעיר דאין כלל מקום למי שמחסיר את שאר העיקרים ליפול ברוחו, דהוא דומה למי שיפול ברוחו ויתאש מלמוד תורה מחמת שחסרים לו הרבה מהמ"ח קניי תורה...

³¹ כן נראה בר"י אות י"ט דלמד את יסודות התשובה המעכבים מקרא 'ומודה ועוזב ירוחם' וכתב 'החרטה והוידוי בכלל מודה, כי המתוודה מתחרט וכו' – חזינן דנקט בפשיטות שכל שהגיע לידי וידוי אית ליה חרטה. ועיי' במכתב [תשובה ו']. וכן משמע בר"י בעיקר היגון [אות י"ב] שמבאר הטעם שלא די בעיקר החרטה וז"ל כי יתכן שיתחרט וירע בענינו על חטאתו אשר חטא ולא השלים חוקו בזה כי גם הפסד דינר או איסור קשה בעיני האדם וכו' עכ"ל, והיינו שחרטה בשיעור צער על איבוד מטבע קטנה **הוי חרטה** ורק חסר בעיקר היגון כדבאר שם הר"י, וכן פירש את הר"י המנוחה וקדושה [תלמיד הגר"ח מוולוז'ין בשער התורה חלק א' אות י' ובנדמ"ח שער א' סי' ו' עמו' קמ"ג] בזה"ל אמנם אם צערו כערך המאבד דינר אחד **גם היא נקראת תשובה עכ"ל**.

שוב הראוני שכ"כ הפחד יצחק, ר"ה, מאמר כ"ג אותיות ה', ו' 'שהחרטה אין לה שיעור למטה', 'ואפילו תנועה קלה בנפש לצד החרטה חרטה היא' ושכן למד בדברי הר"י, עיי"ש.

עוד נראה להוכיח מיסוד הדבר דהנה הר"י מנה לשני עיקרים נפרדים את החרטה והיגון. וצריך להבין מה ההבדל ביניהם, ונראה דהחרטה ענינה הוא **המחשבה הלאי שלא הייתי עושה זאת** וכדסיים הר"י [שם, אות י'] 'הוא אשר דיבר ירמיה ע"ה אין איש ניחם על רעתו לאמור מה עשיתי' [והגם שאי אפשר לחרטה בלי סרך צער של אכזבה ממה שעשה, מ"מ אין צער זה ממהותה], ואילו היגון ענינו הוא **הרגשת צער מרידות הלב על מה שעשה**, וכמו שפירש הענין הר"י עצמו [אות י"ב] 'כי יתכן שיתחרט וירע בענינו על חטאתו אשר חטא ולא השלים חוקו בזה... ראוי שיצטער ויאנח וכו' והיינו דלעיקר היגון לא מספיקה מחשבת החרטה בלא הרגשת הצער, ונמצא שהחרטה עצמה אין ענינה הרגשת הצער לדרגותיו וכל שניחם במחשבתו על מעשהו הוי חרטה גמורה, אכן צריך להשיב לליבו מחשבת חרטה זו. ועיי' במכתב [תשובה ז'].

עוד נראה להביא ראיה שאין צריך לשיעור גדול בחרטה מפרש"י על המשנה יומא [פ"ה:]: דתנן חטאת ואשם ודאי מכפרים, מיתה ויוה"כ מכפרין עם התשובה. וקשה אמאי בחטאת ואשם לא כתבה המשנה שמכפרים עם התשובה ופרש"י וז"ל חטאת ואשם מכפרין ומסתמא תשובה איכא שאם לא היה מתחרט לא היה מביא קרבן עכ"ל [וכ"כ המאירי], ומבואר שכל אדם שמביא קרבן על שגגתו מסתמא עשה תשובה, ואי נימא דבעינן לשיעור גדול בחרטה [כמו שיש שרצו להוכיח מדברי הגר"י הנזכרים לעיל הערה 29] תיקשי לן איך יתכן **בסתמא שכל אדם פשוט** המביא קרבן עשה תשובה עם חרטה בשיעור גדול.

וראה עוד לקמן ח"ב הע' 29 שהובא מדברי עבודת המלך, וגם מדבריו מוכח כנ"ל.

³² כמבואר לקמן בתשובת המזיד אות ו' ובהערות 36, 37 שם.

³³ וראה מש"כ עוד בזה לקמן שם הע' 38, וראה עוד במכתב, תשובה ה'.

³⁴ כן מוכח בהרבה מלשונותיו ונביא לדוגמא מתחילתם:

כבר בעיקר הראשון [אות י'] - מיירי ב'עוון', ובגוף הדברים 'איך לא היה פחד אלקים לנגד עיני וכו' כי הייתי על הנפש היקרה אכזרי וכו' - וכי' שייך רק גבי בחירה ברע.

ובעיקר השני [אות י"א] 'כי **התאוה תאוה** ויחזק עליו יצרו ויתקפהו וכו'.

ובעיקר השלישי [אות י"ב] 'כמה רבה רעת **מי שהמרה** את יוצרו וכו' 'ואיך **מלאו לבו** להכעיס לפניו וכו'.

ובעיקר הרביעי [אות ט"ו] - 'במדת תשובתם כנגד מידת **משותתם**'.

ובעיקר החמישי [אות י"ז] 'ועוד ידאג בעל תשובה **פן יתגבר עליו יצרו** וכו', ועוד ועוד.

ויש מהעיקרים [התשיעי והתשעה עשר] שכל מהותם אינה שייכת גבי השוגג.

ונראה דהשווג אינו חייב מן הדין כלל בשאר עשרים עיקרי התשובה שאינם מעכבים³⁵. והיינו שאינו צריך את עיקר היגון אף לכתחילה. והגם שבחרטה עצמה הוא מחויב והיא לעיכובא מ"מ יוצא ידי חובת הדין בחרטה כלשהיא, ק"ו מחרטת המזיד.

ג. הטעות בדברים שמעל היכולת

התבארה לעיל בטעות הרביעית בדוגמת חסרון הכוונה בתפילה דהוי לרוב כאונס, עיי"ש, ובהם לא הוי עבירה אלא בחסרון ההשתדלות, ורק אז יהיה חיוב תשובה וחרטה על הזלזול ועל החוסר בנקיטת דרכי התשובה המתאימים על מנת למעט בחסרון הזה.

ד. הטעות בחסרון המעלות

התבארה לעיל בטעות החמישית בדוגמת החסרון ב"שוית" ונראה דגם כאן אין אדם נתבע על עצם החסרון אלא על מה שנהג זלזול וחוסר השתדלות לקרב עצמו למעלה, ורק במקרה שכזה עליו להתחרט על כך.

והנה כל המשתדל לפי תומו להצטער על השווג וכן על דברים שמעל יכולתו וכן על חסרון המעלות **כמו על המזיד** מרגיש שאינו מצליח להתחרט כדבעי [שהנפש מרגשת באמת, שמה שאינו מזיד הוא הרבה פחות חמור מהמזיד, וממילא אין צער הכשלון בו דומה לצער הכשלון בחטא מזיד ואי אפשר להרגיש באמת אחרת מזה³⁶], וכל המתאמץ להרגיש צער על שווג ואצ"ל אונס או חסרון מעלה כמו על מזיד - דוחק הוא את נפשו לרגש שאינו אמיתי, "וחלילה מלהשוות את המזיד כשווג בשום דבר מן הדברים" (לשון הר"מ בפיחמ"ש אבות ד' ד"ה אחד שווג ואחד מזיד בחילול השם)³⁷ ויש לו אכזבה מעצמו וביקורת על עצמו והרגשה רעה בעסקו במצוות התשובה, ועוד שמועד הוא להתייבש חלילה מכל מצוות התשובה³⁸.

נמצא שאין מקום ליאוש ממצות התשובה מחמת חסרון ברגשות החרטה והיגון - **דבחרטה אין שיעור המעכב, והיגון אפילו בחטאי מזיד שביכלתו להשמר מהם אינו לעיכובא.**

³⁵ כן משמע בר"י [ש"ד, י"ד] שמצריך רק בשווג בחמורות [מיתות ב"ד וכריתות] לתוספת מקצת עיקרי התשובה שאינם מעכבים, ואף זאת רק בזה"ז שחסרה כפרת הקרבן [ועי"ע לקמן בתשובת השווג הע' 13 ועי"ע בנספח ג' שבסוף], ומשמע שגבי שגגת שאר לאוין דעלמא אין צריך אף למקצתם. [נראה עוד בח"ב תשובת השווג הע' 10 במוסגר].

³⁶ ודברי הר"י שמצריך בכ"מ להגדיל חרטת העבירות הקלות כמו החמורות אינם ענין לכאן כלל, דשם מיירי במזיד שיש תוספת חומרא במעשהו במה שמזלזל בעצם האיסור להיותו מהקלות, משא"כ הכא קולת חרטת השווג הינה מחמת העשותה בשגגה בלי דעת [ואצ"ל בלי זלזול בעצם האיסור].

³⁷ והראוני בכוכבי אור [מאמר ע"ח עמ' ק"מ] שכתב בזה"ל דזה **בודאי** כי עונש שווג לעומת מזיד הוא **לפחות חלק אחד ממאה**, עכ"ל, וחזינן דס"ל שהפרש שבין שווג למזיד הוא לפחות פי מאה.

³⁸ ואף אם לא יגיע לידי יאוש, מ"מ נגרמת לו חולשה וחסרון בחרטה וביגון שחייב בהן כפי יכולתו בעוונות מזיד, משום שהאדם מוגבל בכוחותיו וכשמוציא כוחותיו לריק במקום שאין צריך, מצוי שיחסרו לו במקום שצריך [ואפשר דג"ז נכלל בוידוי דרב נסים גאון 'את אשר הקלת החמרת'], ועוד שההרגשה הרעה מעסק החרטה השגוי משפיעה טעם לפגם על החרטה האמיתית.

ח"ב - התשובה למעשה

תשובת המזיד

א. הנה עיקרי התשובה המעכבים הם א. חרטה. ב. וידוי. ג. עזיבת החטא [וכמ"ש הרבינו יונה באות י"ט שאין תשובה פחותה משלושה אלה¹]. והקבלה על להבא היא תכלית עזיבת החטא².

החרטה - מהותה היפוך המחשבה על חטאו שמוטב היה שלא עשאו³.

הוידוי - מהותו אמירת מעשה החטא לפני השם⁴.

עזיבת החטא - מהותה הפסקת עשיית החטא בהווה⁵.

הקבלה על להבא מהותה ההסכמה שיש בה **גמירות דעת** שלעולם לא ישוב לזה החטא⁶. בגמירות דעת זו צריך שיהיה לשב אומדנא גמורה שאכן יעמוד בנסיון⁷. אומדנא זו צריכה לבוא מתוך הכרת קושי הנסיון שנכשל בו⁸.

[יש ראשונים [ר"מ, ר"י] שמנו את הקבלה בכלל עיקר עזיבת החטא [כדנתבאר בהערה 2] ועי"ז הוי לן ג' עיקרים לתשובה, ויש ראשונים (רס"ג אמו"ד מאמר חמישי פ"ה, חוה"ל שער התשובה פ"ד) שחילקו את עזיבת החטא והקבלה לשני עיקרים נפרדים וזהו שמנו ארבעה עיקרים לתשובה ואין ביניהם מחלוקת לדינא].

ב. והנה חלק החרטה והוידוי [שמן הדין] הם קלים לקיימם דכל מי שלא פרק מעליו עול מלכות שמים מרגיש חרטה בעבירות שנכשל בהם במזיד⁹, והתבאר לעיל ח"א [אות ו' סעיף א'] דאין בחרטה שיעור המעכב וכן נראה בר"י [אות י"ט] דנקט בפשיטות שכל שהגיע לידי וידוי אית ליה חרטה¹⁰.

¹ ובמב"ט [בית אלקים, פ"יב] איתא שגם עשיית עיקר אחד מעיקרי התשובה המעכבים "מועיל קצת", עיי"ש.
² דלא סגי במה שיפסיק לחטאו בפועל אלא דצריך גם לקבל ע"ע שיעזוב חטאו לעולם כמ"ש הר"י באות י"א וז"ל העיקר השני עזיבת החטא. כי יעזוב דרכיו הרעים ויגמור בכל לבבו כי לא יוסיף בדרך הזה עוד ואם אוון פעל לא יוסיף עכ"ל, וכן נראה בר"מ [תשובה ב, ב] שכתב "ומה היא התשובה. שיעזוב החוטא חטאו ויסירנו ממחשבתו ויגמור בליבו שלא יעשה עוד שנאמר יעזב רשע דרכו וכו'", הרי שלמד מהאי קרא ד"יעזוב" גם את חיוב הקבלה על להבא.
³ כמ"ש הר"מ [תשובה ב, ב] והר"י [ש"א, י'] שמהות החרטה היא הנחמה והיא המחשבה הלואי ולא עשיתי זאת [כמבואר בר"מ תשובה ג, ג] ונתבאר באריכות לקמן במכתב, תשובה ז'.
⁴ הר"י [ש"א, מ']. והר"מ [תשובה א, א] הוסיף להצריך בו גם אמירת חרטתו וקבלתו [אכן בוידוי דיוה"כ הזכיר הר"מ [תשובה ב, ח'] רק לאמירת החטא] והר"מ בסה"מ ועוד הוסיפו בוידוי את בקשת המחילה.
⁵ ר"מ [תשובה ב, ב] ור"י [ש"א, י"א].
⁶ הר"י [ש"א, י"א]. ובר"מ [תשובה ב, ב] נראה שיש בקבלה אף התחייבות להשם שלא ישוב לזה החטא לעולם, ונתבאר בנספח א'.

⁷ דז"ל הר"י [שם]...עד אשר יהיה נכון ליבו בטוח בשם כי אם יוסיף יעבר בו היצר ויפגשוהו כפעם בפעם ורבה עליו תאוותו כמשפט הראשון, לא יהיה נפתה לבו עליו ויעזוב דרכו וכו' עכ"ל.
 וכן נראה בר"מ [ב, ב], לפירוש מפרשי הר"מ ועוד כמובא בנספח א'] שדין ויעיד עליו יודע תעלומות הוא שיקח את השי"ת לעד על מה שמתחייב לו "שלא ישוב לזה החטא לעולם" - ולא שייך להתחייב על דבר בלי שתהיה למתחייב אומדנא גמורה שיעמוד בהתחייבותו. [וקבלה שאין בה את החוזק הזה הינה בגדר "הרהורי קבלה" בלבד. ומצויה בזה הטעות להחשיבה כקבלת התשובה המחויבת מהתורה].

⁸ פשוט, שקבלה בלי להכיר בקושי שנצרך כדי לקיימה אינה קבלה. ומבואר הוא בחוה"ל [שער התשובה סופ"ג לפי לשון הלב טוב] "שיתחזק מאוד לסבול את הצער של עזיבת הרע שהוא מורגל בו ותהיה לו החלטה נחושה בליבו ובמצפוניו לסור ממנו". וכן משמע בר"י הנ"ל "... כי אם יוסיף יעבר בו היצר ויפגשוהו כפעם בפעם ורבה עליו תאוותו כמשפט הראשון וכו'" - הרי שהצריך הר"י את השב ליתן דעתו על תאוותו כמשפט הראשון, והיינו הנסיון שנכשל בו.

⁹ שוב הראוני שבדברים כאלה ממש כתב בספר עבודת המלך על הר"מ [תשובה א, א] בענין החרטה בזה"ל שהלוא כמובן אם אדם עובר על איסורין ומכיר חטאו ואינו כופר חלילה בהשי"ת בודאי יתחרט על אשר עשה וכו', עכ"ל.
 [אכן ראה לקמן בהערה 29 שיש חטאים שישנם שדשים בעקבים ולא מרגישים בהם שום חרטה].

¹⁰ ראה במכתב תשובה ו'.

אכן עיקר הקושי מצוי בקבלה על להבא שלא ישוב לחטא זה.¹¹ קבלה זו מצריכה אמיצות הלב – להגיע להסכמה גמורה בלב שלעולם לא ישוב לזה החטא, והרי זה מצריך ומחייב את השב שיגמור בליבו שכל ימי חייו יתאמץ להלחם עם פיתוי היצר החזק ממש כפי זה שנכשל בו ולנצחו.¹² מאמץ שיש בו קושי וצער לנפש ופעמים אף יסורים ממש.¹³

ויש לדעת שאומדנא זו המסורה ביד כל אדם לדעת אם הגיע לשיעור ההסכמה בלב שיש בה קיום לדין הקבלה, חייבת להיות אמיתית לפי דרגתו, ולכן מה שבשעת התעוררות מיוחדת כשעת יוה"כ אדם מרגיש רצון חזק לקבל על עצמו הרבה ופעמים אף מעל דרגתו – אם מכיר בנפשו שעדיין חסרה לו ההסכמה לעמוד בצער קיום קבלתו במהלך החיים הרגילים הרי שאין זה אלא רצון טוב בלבד לעזיבת חטאו ואיננה הקבלה דתשובה.¹⁴ וראה הערה¹⁵

ומצינו ג' דרכים להתחזק להגיע להסכמה הגמורה הזו והם :

1. הגברת יראת שמים בליבו¹⁶ [הר"י ש"א, י"א].
2. הגברת החרטה והצער על כשלונו.¹⁷
3. תפילה על הקבלה דתשובה.¹⁸ ולכאוי על זה תיקנו בשמו"ע והחזירנו בתשובה שלימה לפניך, ונראה דיש לכוון לזאת.

¹¹ שו"ר ש"כ באור ישראל אגרת ט"ו "הן יסוד ימי התשובה קבלת עזיבת החטא, והיא הקשה מכל העבודות שבינה"כ הבעל"ט".

שוב הראוני שכן מפורש ברס"ג [אמונות ודעות מאמר חמישי פ"ה] שכתב ואינני ירא על רוב עמינו שיפילו מגדרי התשובה כי אם את הקבלה על להבא עכ"ל, עיי"ש.

¹² והגם שתוכן הקבלה כולל כל נסיון שיבוא בעתיד בלי לתת שיעור בגודל הנסיון, מ"מ חיוב נתינת הדעת בשעת הקבלה הוא רק על אותו נסיון שנכשל בו, וכלשון הר"י הנ"ל [הו"ד לעיל הע' 8] שהצריך את השב ליתן דעתו על תאותו "כמשפט הראשון". **ובטעם** הדבר נראה דאין צריך ליתן דעתו על נסיון בדרגה יותר קשה מזה שנכשל בו – שעל נסיונות כאלו הוא כשאר אדם שלא נכשל בזה מעולם המצווה ועומד על שמירת כל התורה כולה [וכדנתבאר לקמן במכתב הערה 1 בטעם חיוב הקבלה]. ועוד, דלא מסתבר שיהיה השב מצווה מן התורה להמציא ולחדש בדמיונו ציורי נסיון קשים יותר לעמוד בהם. ועוד, דאם באנו לחייב את השב לצייר ציורי נסיון קשים יותר ויותר – אין לדבר סוף, וכי יצטרך לצייר לעצמו את נסיונותיהם של ר' עמרם חסידא [קידושין פ"א] ורבי מתיא בן חרש שסימא את עיניו על מנת שיוכל לעמוד בנסיון [ילקו"ש ויחי רמז קס"א].

¹³ אכן כך הוא רק בהתחלת מלחמתו של השב, אך כבר לאחר שזוכה אדם לנצח יצרו פעם ראשונה נעשית הקלה במלחמה ובפעם השניה שיפגשו יקל עליו לנצחו, ובפעם השלישית עוד יותר, וכן הלאה, וההרגל על כל דבר שלטון.

¹⁴ דכל זמן שאדם מרגיש בנפשו שעדיין חסרה לו ההסכמה לעמוד בקבלתו בזמן החיים הרגילים שלאחר חלוף התעוררות – הרי זה כמי שקבל ע"ע קבלה ליום אחד ותו לא.

¹⁵ **והדרך** לבדוק אם יש לו נכונות לעמוד בצער כיבוש היצר היא ע"י שיצייר לעצמו בשעת קבלתו את הנסיון ואת הקושי בהתגברות על היצר ויגמור בדעתו שאינו נרתע מהקושי. וראה בדעת תורה [דברים ב' במאמרים פ' האזינו עמ' קס"ו] וז"ל [בקיצור] והיה הגר"ס ז"ל אומר כי באמת אין עצה אחרת וצריך האדם ביוה"כ לצייר לעצמו מכל חטאיו שעבר עליהם ולחשוב עליהם איך היה עושה עכשיו אם יבואו לפניו אותם החטאים עצמם באותם המצבים כבשעת החטא ודווקא על כגון זה יעשה תשובה עכ"ל. אכן נראה שאין צריך לצייר את קושי הנסיון **לפרטיו** לחוש אותו **כמו חי עד שירגיש** בשעת קבלתו את אותה דרגת קושי שנכשל בה, שזה דבר נשגב שבודאי אינו שווה לכל נפש והרי מצוות התשובה ניתנה לכל אדם [ועוד שיש איסורים (עירות וע"ז) שמסוכן לחזור על ציורם בהרהור].

¹⁶ והדרך להגביר יראת שמים שתהיה מחסום לפיתוי היצר כתב המ"ב סי' א' ס"ק י"ב גבי החיוב ללמוד מוסר "ותבלין היצה"ר הוא תוכחת מאמרי חז"ל", ומהות המוסר כתב הר"י [ש"ג, ג'] וז"ל שילמד גנות העבירות וההפסד והאבדון הנמצא בהן וכו' ולהוכיח עצמו בזכרון הענשים וכו' וזאת הידיעה תקרא מוסר, עכ"ל.

¹⁷ ר"י [ש"א אות ד'] וז"ל "כי עתה שב נאנח במרירות לב, ברגזה ובדאגה ודלפה עינו מתוגה, כי יפגשו יצרו שנית ויזדמן החטא לידו, **יכבוש את יצרו** ויזכור אשר עבר עליו כוס המרירות **ולא יוסיף** לשתות עוד וכו'". והדרך להגביר חרטה וצער היא ע"י התבוננות בשבע המחשבות שכתב הר"י בעיקר החרטה אות י' [וראה פירוטן במכתב, סוף תשובה ז' בהערה].

¹⁸ פשוט. וכ"כ הר"י בעיקר התפילה [אות מ"ג] וז"ל עוד יתפלל בעל התשובה אל השם תמיד שיעזרהו אל התשובה, עכ"ל.

ג. בעיקר עזיבת החטא מצינו ג' אופנים :

- א. החוטא לחבירו - עזיבת חטאו היא תיקון המעוות - השבת הגזילה, תשלום הנזיקין, פיוס¹⁹.
- וסדר עיקרי תשובתו - תיקון המעוות תחילה²⁰ ואח"כ הוידוי והקבלה. וראה הערה²¹.
- ב. החוטא בין אדם למקום דרך מקרה - כל עזיבת חטאו היא הקבלה על להבא²².
- וסדר עיקרי תשובתו כתב הר"י חרטה וידוי וקבלה²³, ודעת הר"מ [תשובה א, א] דהוידוי הוא באחרונה²⁴.
- וגדר "דרך מקרה" אינו לפי תדירות החטאים אלא כל שלא היה רצון לחטא מעיקרא ורק יצרו הוא שהתגבר עליו²⁵.
- ג. הרגיל בחטא מחמת שרצונו לשוב לחטא תמיד - עזיבת חטאו היא פרישתו מכל מעשי החטא וגם מכל מחשבותיו לחזור לחטא²⁶, והקבלה להבא.

¹⁹ מתני' יומא פ"ה: "ב"ק צ"ב, ר"מ [ב, ט], ר"י [ש"א - י"ח, מ"ד, ש"ב, י"ח]. ובחיוב פיוס מצאנו שבחבלה ובאונאת דברים וסיפור לה"ר ודאי מחויב לפייס, במזיק ממון א"צ לפייס [ר"מ חובל ומזיד ה-ט, ר"י הנ"ל], ובגזל מחלוקת - הר"מ הנ"ל מצריך לפייס והר"י הנ"ל אינו מצריך [וטעם הר"מ שמחלק בין גזל למזיק ראה לח"מ שם, וטעם הר"י שבשניהם א"צ לפייס אפשר דס"ל דבדברים שעיקרם ממון סגי ליה בתיקון הממון וא"צ בתוספת בקשת מחילה].

²⁰ הר"י ש"א-מ"ה וש"ד-י"ח.

²¹ הנה לענין אם הקדמת תיקון המעוות הוא לעיכובא מצינו לכאוי סתירה בלשונות הר"י. כאן באות מ"ה כתב בזה רק לשון "ראוי", ואילו לקמן [ש"ד, י"ח] כתב דאם התודה קודם להשבת הגזילה לא עלה לו הוידוי. ואפשר שכוונתו כדכתבו הגר"ז בפירוש זה השער, ועוד, דהתם מיירי בשלא קבל ע"ע להשיב ואילו כאן מיירי בשקיבל ע"ע להשיב רק שמתעכב מחמת קצת אונס. [ומה שכתבנו שאחרי עזיבת החטא הסדר הוא וידוי וקבלה זה דעת הר"י אבל להר"מ תמיד הוידוי הוא אחרי החרטה והקבלה, כדלקמן הערה 24].

²² סיום דברי הר"י [א, י"א] גבי מי אשר חטא דרך מקרה "עד אשר יהיה נכו לבו בטוח בשם וכו' ויעזוב דרכו וכו'". וכל עזיבת החטא השייכת בחוטא זה היא הקבלה על להבא שהיא גמרה של עזיבת החטא, וכדכתב הר"י בריש האות בביאור כלל עזיבת החטא "כי יעזוב דרכיו הרעים ויגמור בכל לבבו כי לא יוסיף לשוב בדרך הזה עוד וכו'".

[ואין לפרש כוונת הר"י ב"ויעזוב דרכו" דמיירי בהנהגות או מידות המביאות לחטא שכן הר"י הביא מקורו לכך מפסוק ומודה ועזוב ירוחם, ופשטיה ד"ויעזוב" דקרא קאי אעצם החטא, ובלא"ה לא מסתבר שהר"י יצריך פרישה מהנהגות או מידות וישתוק מחיוב הפרישה מעצם החטא].

שו"ר שכן מבואר גם במאירי חיבור התשובה מאמר א', פ"ט [עמ' 190] בביאור הפסוק ומודה ועזוב ירוחם וז"ל כי הרמוז

במילת עוזב שיעזוב בדעתו העבירות רוצה לומר שיגמור במחשבתו שלא לשוב במעשיו אשר הוא שב מהם, עכ"ל, והיינו שכל

עזיבת חטאו היא הקבלה על להבא.

²³ כדסיים שם הר"י וז"ל ומודה ועזוב ירוחם, הזכיר תחילה ומודה על החרטה והוידוי, ואח"כ ועזוב. עכ"ל והאי "ויעזוב" היא הקבלה [כדנבאר בהערה הקודמת], ומסתבר שהסדר אינו לעיכובא דאורחא דמילתא נקט, דהחרטה היא אחת מהדרכים המחזקים את הקבלה.

²⁴ מדכ"ל הר"מ [א, א] בוידוי גם לאמירת החרטה והקבלה, ונראה דלהר"מ הסדר הוא לעיכובא מדנקט זאת בתוך "עיקרו של וידוי" וכשמקדים את החרטה והוידוי לא יוכל להזכיר בוידוי את הקבלה שעוד לא קבל.

²⁵ לשון הר"י [א, י"א] כי התאוה תאוה ויחזק עליו יצרו ויתקפהו וכו' ונפל במכמוריו וכו' ולא מאשר חפצו ורצונו למצוא עונו ולעשות כמוהו אחרי זאת, עכ"ל.

[ומנגד, גבי המתעב על דרך לא טובה תמיד כתב הר"י וכל עת אוהב הרע, ומכשול עונו ישים נכח פניו, רצוני לומר התאוה והיצר, וחפצו ומגמתו אשר לא יבצר ממנו כל אשר יזם לעשות, עכ"ל].

נמצא שיכול להיות אף מרובה בחטאי מזיד לתאוות ועדיין הוא בכלל החוטא "דרך מקרה" כל זמן שאין רצונו לשוב לחטאו [ומה שחזר על חטאו שוב ושוב הוא רק מחולשה לעמוד נגד יצרו] דמכיון שאין רצונו לחטוא אין שייך אצלו עזיבת "מחשבת החטא" שהיא המחשבה לשוב לחטא [כדלקמן] וכל עזיבת חטאו היא רק הקבלה. וראה לקמן הערה 29.

²⁶ כדכתב הר"י גביו "ראשית תשובת האיש הזה לעזוב דרכו ומחשבתו הרעה". ומחשבתו הרעה היא כדפרש הר"י שם "וכל עת אוהב [את] הרע... וחפצו אשר לא יבצר ממנו כל אשר יזם לעשות".

גם בר"מ [תשובה ב.ב.] מצינו דהצריך בדומה לר"י "שיעזוב החוטא חטאו ויסירו ממחשבתו ויגמור בלבו שלא יעשנו עוד" והזכיר כאן נמי שלושה דברים :

וסדר עיקרי תשובתו להקדים כל חלקי עזיבת חטאו [במעשה ובמחשבה, והקבלה] לחרטה ולוידוי²⁷. וסדר זה הוא לעיכובא²⁸.

ויש להאיר דחוטא מסוג זה אינו מצוי כלל בציבור התורני, דגם מי שחלילה רגיל באיזה חטא מזיד זה רק משום חולשתו להלחם ביצר התוקפו ולא משום שרצונו לשוב לחטא ח"ו. וראה הערה²⁹.

ד. עדיין מה שכתבנו [לעיל ח"א בביאור הטעות הראשונה] בגדר הקבלה על להבא יכול להשמע לכמה אנשים כדבר שמעבר ליכלתם³⁰.

לזה המשוכנע בתום ליבו שאכן אין בכוחו לקבל על עצמו פרישה מוחלטת על להבא [ובאמת זו מחשבת טעות מהטעיית היצר. ראה מכתב, תשובה א', הערה 3] מתאימה ההדרכה של הר"י ביסוד התשובה להרגיל עצמו בקבלות קצרות - שיקבל ע"ע לזמן קצר ובסיומו יחזור ויקבל לזמן כזה וכך יחזור פעמים רבות, עד שע"י ההרגל יתמעט וילך קושי שמירת המצווה ותיעשה לו קלה הקבלה השלימה לעולם [וראה עוד במכתב, תשובה א' אות ג', ובתקציר הערה 15].

ולמהרגיש שגם הדרכה זו היא מעל כוחו ישנה עצתו הידועה של הגר"ס [אור ישראל אגרות ו, ז, ח, ט"ו], שיקבל על עצמו לעת עתה פרישה מהבחינה הקלה של העבירה³¹, דרגה שלפי דעתו ביכלתו לקבלה ע"ע, והגם שקבלה זו איננה על כל חלקי החטא, מ"מ יש תועליות עצומות בעצתו :

(1) "שיעזוב החוטא חטאו" – אפשר דמייירי בחטא הנמשך כמו מי שעוד לא השיב את הגזילה או עוד לא פייס לאשר פגע בו [וכדכתב רש"י בתענית ט"ז], או אפשר דמייירי בחטא שהוא רגיל לשנות בו, שמעתה יפסיק לעשותו.

(2) "ויסירו ממחשבתו" – היינו מה שחושב לשוב לחטא.

(3) "ויגמור בלבו שלא יעשנו עוד" – זו הקבלה על להבא.

[ונראה דהר"מ בהלכה זו שביאר בה את מהות התשובה כלל את כל אפני עזיבת החטא השייכים בחוטאים ולא בא לומר שהם שייכים בכל סוג חוטא].

²⁷ המשך דברי הר"י שם "ולהסכים לקיים ולקבל עליו לבל יוסיף לחטוא [זו הקבלה] אחרי כן יתחרט וכו'", והמשיך הר"י במשל האוחז בשרץ הבא להטהר וכתב "והחרטה מאשר חטא והוידוי והתפילה במקום הטבילה" והיינו שצירף אל החרטה את הוידוי, להיות גם הוא לאחר הקבלה. וכן הוא בר"מ המובא לעיל בסוף הערה 26.

²⁸ מדכתב שם "והנה עזיבת מחשבת החטא היא השלכת השרץ והחרטה והוידוי במקום הטבילה", והיינו שמחשבת החטא [וכ"ש מעשה החטא] היא כאחיות השרץ המעכב. [ויש לדון אם גם הקדמת הקבלה באיש זה היא לעיכובא, ובלשונות הר"י יש משמעות לכאן ולכאן, ואכמ"ל].

²⁹ אכן מצוי עבירות מסוימות שישנם שדשים אותם בעקביהם עד כדי שאינם מרגישים צער וחרטה כשעוברים עליהם. ובעבירות אלו הגם שאין להם רצון גלוי לעשותם שוב מ"מ יש להם "הסכמה דיעבד" להמשיך ולחיות כך כסדר, ונראה דע"יז הוא מחשבתם לשוב לחטא כהחוטא הנ"ל דהר"י, ונכנסים בדינו.

³⁰ ויש החוששים להנזק באם יתאמצו מדאי להפריש עצמם מאיסור שאדוקים בו, ויש לדעת בזה חילוק יסודי בין קיום עשה ממושך שאין לו קצבה לבין שמירת ל"ת שהוא מאמץ לזמן קצר, שבעשה כמו ת"ת אכן עלול אדם להעמיס ע"ע מעבר ליכלתו עד כדי להזיק לעצמו, משא"כ בפרישה מלאו, שעם כל הקושי והצער שבפרישה מתוקף התאוה אין אדם ניזוק אלא רק שובר את יצרו הרע וממליך את יצרו הטוב ואף מתעצם ברוחניות. [נמצאנו בחז"ל (ע"ז י"ז) שני יוצאי דופן להאי כללא – גבי מי שהוא מין שאינו יכול לפרוש מבלי שימות, וכן גבי האדוק ביותר בעבירה כר"א בן דורדיא שנפשו לא יכלה לסבול את צער הפרישה ומת מתוך כך. ודבר זה אינו מצוי בינו כלל].

ויש לציין לדרשת ר' חיים מוואלוז'ין לסליחות תקע"ג [נדפס בסוף נפה"ח מהד' רובין עמ' ת"ד, ת"ו] שנקט שבחטאים שאדם נשתקע בהם ואדוק בהם וקשה ביותר לפרוש מהם עד שאפשר שיצטרך למות מתשובה – מחויב לקבל עליו מיתה ובלבד להנצל מחטא, ומכאן לעניינו עוד חיזוק בק"ו לקבלת יסורים הנצרכים לתשובת המזיד.

³¹ כגון, הפרוץ באיסור לה"ר, שתכבד עליו הפרישה כשהוא עומד במרכז החברה וחבריו דוחקים בו לספר מה היה – שזוהי "בחינה כבדה" לדחות את היצר, לעומת היותו עומד מול חבר אחד ואף אינו דוחקו לספר – שזוהי "בחינה קלה", או הפרוץ בביטול תורה שתכבד עליו ההתמדה בהיותו בסביבת חברים המדברים במילי דעלמא לעומת היותו יושב בחברת השקועים בלימודם, או שתכבד עליו ההתמדה כשלומד לבדו לעומת כשלומד עם חברותא וכיוצ"ב אפנים רבים, ויש דרגות דרגות של כבדות וקלות בכל איסור לפי ענינו.

חדא – הצלה מעיקר ענשי שמים המגיעים על עבירה זו³². ואידך – העמדת החוטא על דרך מעשית של התחלת תשובה ע"י התרגלותו לכיבוש היצר בהדרגה, שע"י יגיע בס"ד לקבלה שלימה ולתשובה שלימה³³. [וע"ע בנספח ד', ב]. וראה במכתב [תשובה א'] תוספת הדרכה לאלו המרגישים מיואשים מהצלחתם לקיים מצוות התשובה.

ה. ויש עוד סוג אנשים שהרבו עוונות מסוגים רבים, ובבואם לקיים מצוות התשובה נדרש מהם לעשות שינוי עצום וקשה כ"כ בדרכיהם ובהרגליהם עד שמרגישים שזה מעבר לכוחם³⁴ ומתייאשים מן התשובה. לאלו האנשים ישנה העצה הפשוטה של הח"ח בקונטרס בית ישראל [פ"ו] להתחיל בתשובה בהדרגה והיינו לתקן מקצת עוונות כפי יכולתם ואח"כ לתקן עוונות נוספים עד שלבסוף יגיעו לתקן כולם³⁵. [עיי"ש בסדר התיקון שמציע].

ו. עוד צריך לדעת שהגם שרק שלושה מכל העשרים עיקרים שמנה הר"י הם לעיכובא, והמקיימים לבדם כבר קיים את מצוות התשובה והוא "בעל התשובה" [שם, אות י"ט], מ"מ בר"י נראה דשאר השבעה עשר עיקרים אינם ממידת חסידות ומעלות בעלמא אלא אף הם מחויבים לכתחילה מן הדין³⁶.

³² א. – שע"י קבלה אמיתית שעל הבחינות הקלות הוא שמור וגדור הרבה יותר מלהכשל בהן מאשר קודם לקבלתו, וע"י יהיה ניצל בפועל מלהכשל.

ב. – הגר"ס ביאר [שם, סוף אגרת ו' ד"ה אולי] עפ"י היסוד של 'קשה ענשו של לבן מענשו של תכלת' שענשו של ה"כבדות" הוא פחות בהרבה מאלו ה"קלות" – אבל כל זה רק למי שאינו פרוץ ב"קלות" – דא"ה גם את ה"כבדות" שלו ידונו בשמים בחומרת ה"קלות", נמצא שע"י שמירת ה"קלות" הוא גם מיקל מעליו את חומר ה"כבדות" שעוד לא מצליח להשמר מהן.

³³ ועוד תועלת יש בעצת הגר"ס לפי מש"כ לחדש באגרת ל' שכל שיש לו הרגש בפגם מעשיו כבר יש לו שייכות לתשובה לענין שיתחשבו בו בדין ר"ה לכתבו בספר החיים אעפ"י שעוד לא קיים מצוות תשובה – ולפ"ז ק"ו הוא במי שכבר אוחז בלעסוק בגוף המצווה ומקבל ע"ע עזיבת חטאיו בבחינת הקלה – שיתחשבו בו לטובה בדין ר"ה ויוה"כ. ועיין בנספח ד', ב.

³⁴ ויש להעיר שכל זה אמור במי שבאמת הרבה עוונות מסוגים רבים. אבל אצלנו אפשר שלאור הטעויות הנ"ל שהשתרבו למצוות התשובה פעמים שאין מצבם כך באמת, דאפשר שכשיבדקו לאור הנ"ל את ריבוי 'עוונותיהם' ימצאו שרבים מהם אינם מזיד אלא שגגות שתשובתן קלה לאין שיעור [ועיין לקמן בתשובת השוגג אות א' הערה 5], ומהם שאינם אפילו שגגות אלא אונסים או חסרון מעלות, וכבר לא נשארה לפניהם עבודת תשובה הכבדה יותר מיכלתם.

³⁵ וסברא פשוטה היא דגם קודם להשלמת תיקון כולם, כל עוון שכבר שב ממנו – קיים בו המ"ע דתשובה [וכן מוכח מקושיית התוס' שבועות י"ג ד"ה ת"ל והרמב"ן שם ד"ה ורמי והריטב"א שם ד"ה לא התענה, והוספנו זאת לאפוקי ממי שכתב איפכא]. ולא פחות פשוט שתשובתו על מקצת עוונותיו לא הועילה כלום לאלו מעוונותיו שעוד לא שב מהם. [והוצרכנו לכתוב זאת משום שראינו טועים בזה].

³⁶ כתב הר"י [ש"א, כ'] וז"ל "אעפ"י שהוא מודה ועוזב [והיינו שמקיים את ג' העיקרים המעכבים] יש עליו לפחד תמיד אולי לא השלים חוק התשובה כי צריכה למדרגות רבות" – נקט לשון 'חוק' והיינו חיוב גבי 'מדרגות' התשובה. ועוד, מדכתב שם בהמשך דאיכא עונש על חסרון [ראה הערה בסמוך] – ועונש שייך רק באיסור דינא. עוד מצינו באות ט"ז "אולי הוא מקצר בחובת התשובה בצער ובמרירות ונצום ובבכ"י" – נקט לשון חובה גבי עיקרים אלו אע"ג שאינם מהמעכבים.

ועוד מצינו לשונות 'חיוב' גבי עיקר ההכנעה [אותיות כ"ד, כ"ו, כ"ח] – והרי אינו מהמעכבים.

וכתב הר"י שמי שאינו משתדל בהשגתם יענש על כך³⁷. וראה הערה³⁸. וצריך להתפלל אל השם "לעזור אל התשובה" בכל העיקרים³⁹.

וטעם הצורך בכל עשרים העיקרים מבואר בר"י בהקדמה לעיקרים [אות ט'] "כי לא תטהר הנפש טוהר שלם להיות העוונות כלא היו זולתי כאשר יטהר האדם את לבו ויכין את רוחו כאשר יתבאר", עכ"ל⁴⁰.

והיה מקום לדון אם העדרם של העשרים עיקרים מחסיר רק בשלימות הטהרה מן העוון או שמחסיר גם בשלימות כפרת העונש [לעוה"ב]⁴¹.

והגר"ב זילבר זצ"ל בביאורו זה השער לשע"ת [ש"א, ט'] נקט דלעצם כפרת עונש החטא סגי בג' עיקרים המעכבים⁴².

ז. הערה לרגיל לחזור לחטאו שוב ושוב לאחר התשובה.

כבר הבאנו לעיל [ח"א אות א'] בביאור הטעות הראשונה שאף הרגיל לשוב ולחטוא אפילו פעמים רבות מ"מ תשובתו היא תשובה.

אכן צריך לדעת את אזהרת המאירי בזה שכתב [חיבור התשובה מאמר א' פ"ט] "זאת ההנהגה רעה חולה, תורה על בעליה סגנון קשה רע ומר, ימצאו דרכי התשובה על הרחוק בזה הטבע, ולהרחיק זה הענין הזהירו מאוד להיות בעל התשובה קונה מידות ותכונות חדשות ומתעורר להרבות בטוב המעשים תמיד", ועוד כתב [מאמר א' פ"ב] בביאור המדרגה השביעית בענין זה "שאעפ"י שנקרא תשובה קרוב להשתקע כל כך בפעולות הרעות עד שתמנע רפואתו" עכ"ל.

³⁷ כן כתב [שם, כ'] בהמשך ש"מי שאינו משתדל תמיד להשיג מדרגות התשובה ולהוסיף בנפשו יראה, יענש על זה", ונתן שני טעמים לעונש: האחד – כי הוא רס לבב והיינו משום דאינו מכיר מגרעת נפשו, והשני – משום ביטול חיובו להשיג "יתרון הכשר לפני השם" והיינו ביטול חיובו להשיג שלימות הטהרה מן העוון.

³⁸ והנה לבני דורנו נרגש שיש מהעיקרים [כדוגמת המבואר בדרגת היגון ודרגת הצער במעשה] שהם מעל דרגת רוב צבור היראים בזה"ז.

ובזה נראה שאדם [זולת יחידים שהם ברי הכי] אינו נתבע עליהם ופטור מענשם דהוי כאנוס על ביטולם.

אכן הרבה מהעיקרים שייכים גם לדורנו ואדם נדרש מן שמיא לפי יכלתו. ובודאי שהעיקר החמישה עשר – התפילה – שייך לכל אדם ומחויב בו [ועל ידו עוד תתווסף לאדם יכולת גם בשאר העיקרים].

וכ"ז שכתבנו הוא בדעת הר"י, **אכן** המבי"ט [פ"ג] כתב וז"ל "**וראוי** לכל בעל תשובה וכו' שיחזיר בזה בכל אותם העיקרים וכו'" עכ"ל, ומשמע מלשונם שאינם חייב מן הדין [ואפשר דנקט כך משום שהר"מ ועוד לא כתבו].

³⁹ כמבואר למעין בר"י ש"א אות כ' [שהביא שם בתחילה שני דברים לפחד מהם א. שמא לא השלים חוק התשובה כי צריכה למדרגות רבות ב. שמא יתחדש עליו יצרו. ונראה שעליהם כתב בהמשך "ויתפלל תמיד אל השם" שמפרש והולך בתפילה זו שני דברים א. "לעזור אל התשובה" – והיינו שיזכה להשלים מדרגות התשובה ב. "ולהצילו מיצרו" – שלא יתחדש עליו להחטאו, וע"ע אות מ"ג, וכ"כ הר"י [ש"ד אות י'] בטעם המצווה לאכול בעיוה"כ וז"ל למען נחזק **להרבות תפילה ותחנונים** ביוה"כ ולשית עצות בנפשנו על התשובה **ועיקריה** עכ"ל. **ומכאן הערה** דלדברי הר"י נראה דאלו שני הדברים הם עיקר הכוונה הנצרכת בתפילה ב"והחזירו בתשובה **שלימה** לפניך", וראה עוד בסמוך סוף אות ז' ובהע' 46.

⁴⁰ וכל זה נאמר גבי המזיד, אבל השוגג נראה דאינו צריך לכל עשרים העיקרים מן הדין – יבואר לקמן בתשובת השוגג.

⁴¹ ואין הנידון בלאוין החמורים של כריתות ומיתות ב"ד שמבואר דינם [יומא פ"ו] שתשובה ויוה"כ תולים ויסורים [בעוה"ז] ממרקים, דבהם פשוט דלא סגי בג' העיקרים להנצל מייסורים בעוה"ז [ויש דרכים המצילים אף מייסורים הללו – ראה שע"ת ש"א אותיות מ"ז, מ"ט, וש"ד אותיות י"א-ט"ז, וראה עוד בט"ז ריש סי' רמ"ב].

⁴² והכי מסתברא כיון שלא החסיר מאומה בעיקר ד"ת דמצוות התשובה. שו"ר שכ"כ המבי"ט [בית אלקים רפ"ב] וז"ל וגם כי יש לתשובה עיקרים רבים כמו שמנה הרב רבי יונה ז"ל עשרים עיקרים לתשובה עם כל זאת באלו שני העיקרים [מיידי בחרטה ובעזיבת החטא] **נתכפרו חטאיו** ושאר העיקרים הם להשלים ולקיים בידו סדר התשובה עכ"ל [אכן גם חסרון בטהרה י"ל דמביא לצער בעוה"ז].

והיינו שאדם זה נמצא בסיכון שברבות כשלונותיו לקיים בפועל את קבלתו לעזיבת החטא עלול הוא להשתרש בהנהגתו לחזור לחטא⁴³ ומשום כך מזהירו המאירי בתוספת מאמץ להשתדל **בדרכי התשובה**⁴⁴ להרחיקו מהשנות החטא.

ויש להוסיף, דאדם זה צריך להתפלל בייחוד שלא ישוב לחטאו⁴⁵ והוא שייך ביותר לכוונת מסדרי התפילה ב'החזירנו בתשובה שלימה לפניך'⁴⁶, וצריך לכוון בזה⁴⁷.

⁴³ עוד אפשר בכוונתו שברבות כשלונותיו לקיים בפועל את קבלתו לעזיבת החטא עלול הוא לאבד את בטחונו ביכולתו להתגבר על יצרו ויטיאש חלילה מהתשובה.

⁴⁴ ראה מש"כ בענין דרכי התשובה לעיל ח"א הערה 9, וראה מה שהוסיף המאירי [שם, פ"ט] בהמשך דבריו ענין "עזבו לגמרי המידות הקדומות אף במה שלא הוזכרה בהם עבירה" עכ"ל, ונראית כוונתו שע"י שירגיל עצמו בפרישה מן המותר, יקנה לעצמו את היכולת לפרוש מן האיסור יותר ממה שהיתה לו. דוגמא לדבר, הנכשל שוב ושוב בלה"ר יגביל עצמו בשיחת חברים לשתוק **מאמירה אחת** של דבור המותר שעומדת לו על הלשון. [ונדבריו אלו שהם על כלל המידות הוי הרחבה לעיקר התשיעי דהר"י שבירת התאוה הגשמית].

⁴⁵ כן היא הוראת הר"י [ש"א, כ'] בסתם מי ששב – "ויתפלל תמיד אל השם וכו' ולהצילו מיצרו" – וכ"ש באדם זה.

⁴⁶ שכך באר הרוקח בסידורו את לשון התפילה שזהו ענין ה'תשובה שלימה' דז"ל שלא נחזור שוב לחטא עכ"ל, ובסדר היום כתב וז"ל וענין כוונת הברכה הזאת לבקש מאת אלקינו שיכניע וישפיל גאות [חוזק] יצרנו וישעבד אותו לעבודתו שלא נשוב עוד לכסלה עכ"ל וציין אליו המ"ב ס"י קט"ז ס"ק א'.

⁴⁷ וראה לשון החרדים [סוף פרק ס"ז] "ברכת השיבנו צריך לכיון בה **מכל הברכות האמצעיות** לפי שהיא תועלת הנפש ורפואתה".

תשובת השוגג

השוגג אף הוא עבירה והתורה קראתו חוטא ופרשה בו חיוב וידוי [ויקרא ה, ה] וקרבתו [שם, ד'], כ"ז].

וסתם חיוב וידוי כולל כל מצוות תשובה¹ והיינו חרטה וקבלה על להבא².

אכן שונה תשובת השוגג מתשובת המזיד וכדלהלן:

א. במהות הקבלה על להבא – דהשוגג אחרי שאינו נעשה מדעת אין אדם יכול לקבל ע"ע בהחלט שלא ישוב לזה החטא לעולם.

אלא כפי ענין התביעה עליו כך יהיה תיקונו, דהיינו אחרי שנתבע השוגג על חוסר יראת שמים וחוסר זהירות [כמב' בהע' 2] עליו "לשוב לעתיד שיהיה זהיר וזריז במעשיו שלא יאונה לו כל און" [לשון המבי"ט בבית אלקים פ"ב ד"ה ולכן אני אומר]^{3,4}.

ואחרי שחיוב התשובה דהשוגג הוא מה"ת, והקבלה על להבא בכלל [כדנתבאר לעיל], נראה לכאוי שקבלה זו היא לעיכובא. וראה הערה⁵.

¹ רש"י [נאמא פ"ה: ד"ה חטאת ואשם ודאי מכפרין], וז"ל ומסתמא תשובה איכא שאם לא היה מתחרט לא היה מביא קרבן. רמב"ם [תשובה א, ו] "כל המצוות שבתורה בין עשה ובין ל"ת, אם עבר אדם על אחת מהן בין בזדון בין בשגגה, כשיעשה תשובה וישוב מחטאו וכו'" וכן בהמשך "כיצד מתוודה, אומר אנא השם חטאתי עויתי פשעתי לפניך ועשיתי כך וכך והרי ניחמתי ובושתי במעשי ולעולם איני חוזר לדבר זה וכו'".

רבינו יונה [ש"ד אות ב'] גבי חומר שגגת הכרת "שלא תושלם כפרת החוטא בו גם בשגגה עד שיביא חטאת, ואעפ"י שהתוודה על חטאו, כי מבלעדי הוידוי והתשובה לא יתכפר עונו בקרבן החטאת וכו'" – חזינן דבאר אגב אורחיה לשונו "שהתוודה" בתור וידוי ותשובה.

המבי"ט [בית אלקים פ"ב ד"ה ולכן אני אומר] ואופן התשובה על השוגג וכו' ולכן ינחם על מה שעשה בשוגג וישוב לעתיד וכו'. מב' בדבריו שגם השוגג בעי חרטה וקבלה לעתיד.

² ומה יש להתחרט ולשוב על דבר שנעשה בשוגג מבלי שום כוונה רעה – ביאר הרמב"ם [תורת האדם, שער הגמול אות קי"ז ד"ה ולמה] וז"ל ומהו חטאו, שלא נזהר בעצמו ולא היה ירא וחרד על דברי המקום ב"ה שלא יאכל ולא יעשה דבר עד שיבדוק יפה יפה ויתגלה לו הדבר שהוא מותר וראוי לו לפי גזירותיו של הקב"ה, עכ"ל. וכעין זה איתא בר"מ [קרבנות, ה' שגגות ה, ו] וז"ל שהשוגג היה לו לבדוק ולדקדק ואילו בדק יפה יפה ודקדק בשאלות לא היה בא לידי שגגה ולפי שלא טרח בדרישה ובחקירה ואח"כ יעשה, צריך כפרה עכ"ל, וכן כתב רבינו יונה באבות [ד', ד'] על המשנה אחד שוגג ואחד מזיד בחילול השם וז"ל שאף השגגה נחשבת לו עון וכו' שהיה לו ליזהר שלא יבוא על ידו ולא נזהר וכו' עכ"ל.

וכ"כ רש"י ביבמות פ"ז: ד"ה שלא, והמאירי בחבור התשובה (עמ' 178), והמבי"ט בשער התשובה פ"א סמוך לסופו, ועוד, שהתביעה על השוגג היא חוסר זהירות.

טעם נוסף לחיוב השוגג בתשובה כתב הרמב"ם [שם] וז"ל ועוד שכל דבר האסור מלכלך הנפש ומטמא אותה דכתיב ונטמתם בס, לפיכך נקרא השוגג חוטא, עכ"ל. וכ"כ בפירושו עה"ת ויקרא ד', ב'.

ועפ"י טעם זה מתבאר חיוב הקרבן ליחיד שעשה עפ"י הוראת ב"ד הגדול (הוריות ג': ור"מ שגגות יד, א) ולתינוק שנשבה (שבת ס"ח: ור"מ שגגות ז, ב) ולהאשה שנשאת עפ"י שני עדים (יבמות פ"ז: ור"מ גירושין י, ה) והרחיב בזה בשיחות מוסר להגר"ד קראנגלאס (שוגג ומזיד בחטא אותיות ב, ג).

³ וז"ל החזו"א [אגרות ח"ג, קמ"ט] לאחד שנכשל בשוגג "עיקר התשובה על אי זהירות הוא שימת הלב על להבא". שו"ר שכ"כ הר"י במשלי [ד, סוף פ' כ"א] גבי השוגג "ויתודה על זה ויוסיף זהירות".

⁴ ולמעשה עליו לקבל על עצמו דברים המרחיקים אותו משגגה זו [בנוסף להתבוננות והוספה ביר"ש] כגון הנכשל בהדלקת אור בשבת יקבל על עצמו לעשות לו סימן או מניעה לבל ידליק, הנכשל באכילת דבר בלתי מתוקן יקבל ע"ע שלא יניח כזה בביתו וכיוצא ב. וראה עוד דוגמא במכתב [תשובה ג'].

שוב הראוני שכ"כ בשערי העבודה [המיוחס לרבינו יונה] אות מ"א וז"ל ולפני השחיטה [של החטאת] יקבל על נפשו תשובה גמורה שישמר לנפשו מאוד ויזהר במה שלא נזהר ויעשה גדרים לנפשו שלא ישל עוד במה שנכשל כבר עכ"ל, ומפורש בדבריו לקבל ע"ע לעשות גדרים. [אמנם אין ראיה מדבריו דס"ל דזה חיוב מן הדין שכן שם מייירי גם בדברים שאינם חיוב מדינא]. וכל זה בשגגות הבאות משכחה או מחוסר תשומת לב, אבל בשגגות הבאות מחמת חסרון ידיעה עליו לקבל ללמוד את ההלכה בענין זה שנכשל בו. וע"ע בהערה הבאה.

⁵ וראינו שיש שואלים. אדם רוצה בכפרה על כל חטאיו בלי חילוק. ובשביל כך עליו לשוב מהכל. והרי יש כ"כ הרבה ס"ק במ"ב שלא יודעים, והמון סימנים ב' חלקי השו"ע שלא יודעים, ועוד יש מצוות מהתרי"ג שלא יודעים למעשה, והגם שכל אלו הם בגדר שוגג [שעה"צ סי' רנ"ט אות כ"ד בסופו - וידוע דאומר מותר בכלל שוגג הוא] – מ"מ גם השוגג צריך תשובה מדאורייתא, והגם שאין פירוט החטא מעכב בוידוי – מ"מ חייבים חרטה וקבלה על להבא, וא"כ איך יזכה אדם להתכפר על כל אלו.

ויש להשיב מדברי הר"י בשער השני [אות י'] בביאור הדרך השלישי וז"ל כאשר ישמע מוסר החכמים והמוכחים, יקשיב וישמע ויכנע ויחזור בתשובה, ויקבל בליבו כל דברי התוכחות, ושלא יגרע דבר מדבריהם. והנה האיש הזה ברגע קטון יצא מאפילה לאור גדול, כי עת אשר יאזין ויסכיח ולבבו יבין ושב ויקבל ביום שמעו דברי המוכיח, ויקים עליו להיותו עושה ככל

והשוגג שחזר על שגגתו למרות שהוסיף זהירות – הרי זה ראייה שלא הוסיף מספיק זהירות הנצרכת לו לפי ענינו ועליו להוסיף עוד זהירות עד שיווכח שמועילה לו להנצל משגגתו [וראה עוד במכתב, תשובה ג'].

ודע כי יש דרגות בחומרת השוגג.

הנה חלק הר"י [ש"ד טו, כב] בין השוגג לבין הפושע שהוא "מי ששגג בדבר שדרך בני אדם להזהר ממנו" והגדירו הר"י [במשלי ד, כ ובאבות א, א] שהוא "קרוב למזיד"^{6,7}, והנפק"מ ביניהם במצוות התשובה תהיה לכאן בתרתי:

חדא – בתוקף החרטה, שצריך להתחרט טפי⁸,

ואידך בתוכן הקבלה – שאחרי שידע במה פשע לא סגי ליה בקבלת דרכי התשובה הכלליים דשוגג אלא עליו לקבל ע"ע שלעולם לא ישוב לזו הפשיעה שהביאתו לשגגה.

ב. הרבינו יונה בכל עשרים העיקרים מיירי במזיד לתיאבון⁹, ונראה דהשוגג אינו חייב מן הדין כלל בשאר עשרים עיקרי התשובה שאינם מעכבים¹⁰.

ג. מבואר בר"מ בפיהמ"ש [יומא ח, ח] דלא נאמרו ד' חילוקי הכפרה אלא במזיד, אבל החוטא בשוגג בלאו בעלמא אינו צריך ליום הכיפורים אלא מתכפר לו מיד [וכן משמע בר"י¹¹], וכששגג בלאו שיש בו כרת או מיתת בי"ד¹² תושלם כפרתו בהבאת קרבן חטאת.

ובזה"ז שאין לנו קרבן לכפרה כתב הר"י [שם, י"ד] שחייב השב מעבירת שוגג שיש בה כרת "להתוודות [והיינו כולא מילתא דתשובה כנ"ל] ולבקש תחנונים על הסליחה ולהאנח במירות

אשר יורוהו תופסי התורה מן היום הזה ומעלה, להזהר כאשר זהירו יודעי בינה לעיתים, עלתה בידו התשובה ונהפך לאיש אחר וכו', עכ"ל. [וביאורו דחשיב בזה קבלה על כל הדברים שנכשל בהם, ראה נספח ד' הערה 12].

ובנידון"ד שעסקין בשוגג שמחמת חסרון ידיעה, הרי כל שומר תומ"צ לא יעבור על שום דבר מהנ"ל ברגע שידעהו, והיינו שכבר יש לו בליבו מעיקרה את הקבלה שדבר עליה הר"י כאן ועלתה בידו התשובה. **אכן לא סגי בקבלה זו מבלי שיקבע לו עתים ללימוד ההלכה** [בשיעור שיורוהו רבותיו, ועיין בקריינא דאגרתא ח"א סוף אגרת ג' שהדריך לבחור ללמוד הלכה חצי שעה ביום] וכמו שסיים שם הר"י "ואחרי זאת יום ירוש וישקוד על דלתות מוכיחו וישכיל מכל מלמדיו", ופשוט שבכלל זה שבמקום שמזדמן לו ספק למעשה, הרי שהוא מחויב לבררו כדי שלא יכשל בו הגם שאינו בסדר לימוד ההלכה שלו. ⁶ והגם שכל שוגג נתבע על חוסר זהירות ויר"ש [כדלעיל הערה 2] מ"מ הוא התנהג בצורה רגילה כשאר אינשי, משא"כ הפושע ששגג בדבר "שדרך בני"א להזהר ממנו" והיינו שנתבע על חוסר זהירות מרובה.

ונראה ביאור מהותו שהגם שהחטא נעשה ודאי שלא לרצונו, מ"מ הוא התנהג בידועין בנסיבות המקרבות לחטא. ⁷ והיינו מי שלוקח במעשהו סיכון של כשלון בדין כגון המחפש בשבת בחושך בחפצים שעלול לעלות בידו דבר מוקצה, או שמוליד חפץ שבר של חברו באופן שהוא מסוכן ליפול וכיוצ"ב, וכן מי שהורה היתר לעצמו בדבר שהיה ראוי לשאול לחכם איתא בכמה אחרונים דחשיב פושע [שו"ת פנים מאירות ח"ב סי' רס"ג, יד אברהם בגליון השו"ע יו"ד סי' צ"ט וברכי יוסף חו"מ סי' ל"ד ד"ה וראיתי].

עוד מצינו בסי' תקכ"ז מ"ב ס"ק כ"ב גבי עירוב תבשילין שהשונה בשכחתו חשיב פושע.

⁸ כדלעיל סוף הערה 6, ומ"מ אינו לעיכובא ק"ו מחרטת המזיד [לעיל ח"א, הטעויות שבחרטה, אות א'].
⁹ כמבואר לעיל ח"א הטעויות שבחרטה הע' 30.

¹⁰ כן משמע בר"י [ש"ד, י"ד] שמצריך רק גבי השוגג בחמורות [מיתות בי"ד וכריתות] לתוספת מקצת עיקרי התשובה שאינם מעכבים [ואף הן נצרכות רק בזה"ז שחסרה כפרת הקרבן, וע"ע להלן הע' 13], ומשמע שגבי שאר שגגת לאוין בעלמא אין צריך אף לקצתם. [ואתא"ל שגם השוגג מחויב בכל העיקרים שניתן לשייך אליו (מלבד העיקרים התשיעי והתשעה עשר) מ"מ זה פשוט שאופן קיומם יהיה פחות בהרבה מהמזיד כמבוי' בסוף ח"א מדברי הר"מ בפיהמ"ש אבות ד, ה].

¹¹ דכתב [ש"ד, ב] "ומפני עוון הכרת כי רב הוא לא תושלם כפרת החוטא בו גם בשגגה, עד שיביא חטאת", ומשמע להדיא שכפרת החוטא בלאו בעלמא שאין בו כרת מושלמת היא בלי קרבן, והוא מיירי בשעשה תשובה כמבואר שם, והיינו שמושלמת כפרת השוגג בתשובה לבדה. **ומכאן הערה** למי ששגג בלאו שלא ימתין כלל ליו"כ אלא ישוב לאלתר וישלים בזה כפרתו.

¹² דוגמת חילול שבת.

לב ולדאוג ולפחד¹³ כי אלה מעיקרי הכפרות ויעסוק תמיד¹⁴ בפרשת חטאת ויחשב לו כאלו הקריב חטאת וכו' עכ"ל.
ומכאן חיוב לשב [בשגגת החמורות] ללמוד להבין פירוש המקראות דפרשת חטאת¹⁵.

¹³ מכל עשרים עיקרי הכפרה שלו מנה כאן הר"י רק את התפילה (העיקר החמשה עשר), והיגון (העיקר השלישי) והדאגה (העיקר החמישי) שאינם מהעיקרים המעכבים. וצל"ד אמאי הזכיר רק לאלו מכל השבעה עשר עיקרים שאינם מעכבים. ונראה משום דמיירי בלהנצל מהייסורים המאיימים עליו כל זמן שלא הביא חטאתו המשלימה כפרתו כמבואר בגמ' כריתות כ"ו: שאשם תלוי בא להגן מן היסורים עד שיוודע לו שוודאי חטא ויביא חטאת [וכן משמע קצת מדנקט לשון 'לדאוג ולפחד', דלעיל בעיקר הדאגה [ש"א, ט"ז] כתב לבארו 'כי ידאג ויפחד מעונש עוונותיו'].
גם הרמב"ן בשער הגמול [שם] נקט שבזה"ל דא"א להביא קרבנות הקב"ה משלח ייסורים כדי למרק השגגות, עיי"ש. [וע"ע בנספח ג'].

¹⁴ מיהו מסתימת השו"ע סי' א' והפ"י משמע דסגי באמירת הפרשה פעם אחת. אכן השב מכמה שגגות יש לו לומר את פ' החטאת כמספר הפעמים שחטא [ראה מ"ב בהערות 'דירשו' סוס"י של"ד].

¹⁵ דכתב המ"ב [סי' מ"ח ס"ק א'] דמה שאמרה הגמ' כל העוסק בפרשת חטאת כאילו הקריב חטאת וכו' הכוונה שהוא מתעסק להבין עניניה, לא אמירת התיבות לבד ובזה תחשב לו האמירה במקום הקרבן [אכן במ"ב סי' של"ד סוס"ק פ' לא כתב לשון חיוב אלא רק לשון מהנכון שיאמר פרשת חטאת ויבין אופן הקרבתה].

תשובה על מידות

א) הנה התחייבנו מה"ת להדמות לקב"ה ע"י הילוך אחר מידותיו ית': 'ואנוהו' – מה הוא חנון ורחום אף אתה היה חנון ורחום [שבת קל"ג:], וכן 'אחרי ה' אלקיכם תלכו' – וכו' אלא להלך אחר מידותיו של הקב"ה מה הוא מלביש ערומים וכו' ביקר חולים וכו' ניחם אבלים וכו' קבר מתים וכו' [סוטה י"ד:], ונפסק להלכה בר"מ [דעות א', ה', שהביא מקור מ'והלכת בדרכיו']¹, ובעוד ראשונים². וכן נקט הח"ח בפשיטות לדינא³.

והיינו שההולך במידות רעות עובר הוא על מ"ע זו.

ב) מהות ההליכה בדרכיו

ביאר הר"מ [דעות א – ב, ג, ה] שבכל מידה יש שני קצוות שאינן דרך טובה והדרך הישרה היא המידה בינונית שבכל מידה שיש לאדם, ומצווין אנו ללכת בדרכים אלו הבינוניים והם הדרכים הטובים והישרים שנאמר והלכת בדרכיו.

ג) גדר החיוב

הנה לרבים וטובים עלול להראות שהם נתפסים בביטול העשה דאורייתא הזה, שהרי עדיין אין מידותיהם מתוקנות כדבעי בענין הכעס, הקנאה, ושאר מידות. אמנם נראה שגדר החיוב במצווה זו הוא רק שישתדל האדם לתקן מידותיו, וכל שהשתדל ועדיין לא הגיע לתיקון אין עליו תביעה הואיל ועשה כל חובתו⁴. [וסברא היא, דאטו כל נער בן י"ג שנה ויום אחד יהיו מידותיו בתכלית המיצוע, אלא ודאי שגדר המצווה הוא רק להשתדל בזה].

ואכן כן מצינו בלשון החינוך במצות 'והלכת בדרכיו' [מצווה תרי"א] וז"ל 'והעובר על זה ואינו **משתדל** להישיר דרכיו ולכבוש יצרו ולתקן מחשבותיו ומעשיו לאהבת הקל ולקיים המצווה הזאת – בטל עשה זה, עכ"ל.

אמנם שיעור ההשתדלות הנדרשת נראה שהוא בכל היכולת⁵ והמחסיר מזה לא יצא ידי חובתו. ואין הנכשל בכעס או בקנאה או באחת משאר המידות נתפס בביטול מ"ע זו, כל שהוא משתדל בתיקונו כנ"ל⁶,⁷.

¹ ובסה"מ [מ"ע ח'] הביא הר"מ גם את הפ' ללכת בכל דרכיו שבס"פ עקב והספרי שם, והוסיף מהסיפרי מה הקב"ה נקרא צדיק אף אתה היה צדיק, מה הקב"ה נקרא חסיד אף אתה היה חסיד, וסיים שם "שענינו להדמות בפעולות הטובות והמידות החשובות שתואר בהם הקל יתעלה על צד המשל וכו'".

² הבה"ג [בריש הספר במצוות קום עשה, מצווה ל"ב], הר"י בשע"ת [ש"ג אות י"ז, ל"ו], הרמב"ן בהשגותיו לסה"מ [שורש א' ד"ה והתשובה הרביעית], הסמ"ג [עשה ז'], החינוך [מצווה תרי"א], ועוד.

³ מ"ב סי' קנ"ו סוס"ק ד' העתיק להר"מ בסה"מ ח', ספר ח"ח בפתיחה עשין י"ד, וע"ע שם בכלל ד' ס"ט שכתב שיש אנשים ואפילו מבעלי תורה שאין מחזיקים המידות הרעות האלו לאסור גדול כ"כ כמו שהם עפ"י אמת.

⁴ ראה לדבר מהא דכתב הר"מ בהלכות יסודי התורה [רפ"ז] כי הנביא אין יצרו מתגבר עליו בדבר בעולם אלא הוא מתגבר בדעתו על יצרו תמיד, ומאידך כתב בשמונה פרקים [פ"ז] כי הנבואה שורה גם על מי שאינו ממוצע בכל המידות [והביא דוגמאות מה שנמצא באלוה הנביא מידת הרגזנות ומה שמצינו בשמואל שפחד משאול ועוד, עיי"ש]. משמע שחסרון זה במידות לא חשיב עבירה על המ"ע ד'והלכת בדרכיו, וע"כ דגדר חיוב העשה אינו לפי ה'בפועל'.

וכן מדכתב בח' דעות [א, ד] בגמר הדוגמאות של הדרך הבינונית ד"וזהו דרך החכמים" – והיינו שרק החכמים הם אלו שנוהגים **למעשה** בדרך זו ולא שאר העם, ומשמע שכך היא המציאות הרגילה בעולם שאין בזה עבירה.

[ויתירא מזו כתב הר"מ במורה נבוכים (ח"א פל"ד ד"ה והסיבה הרביעית) וז"ל ויש **אנשים רבים** שיש להם מתחילת הבריאה תכונה מזוגית אי אפשר עימה שלימות [המידות] **בשום פנים** – כמי שליבו חם מאוד בטבעו שאינו ניצל מן הכעס ואפילו הרגיל עצמו הרגל גדול וכו', עכ"ל. והשתא את"ל דחיוב התורה במידות הוא לפי ה'בפועל' תיקשי להר"מ טובא איך יתכן שהתורה תדרוש דבר שאינו ביכלת של "אנשים רבים", ומכל זה עולה שגדר החיוב הוא השתדלות וכלשון החינוך].

⁵ דאל"ה נתת דבריך לשיעורין.

⁶ נמצא לפ"ז דאין כאן קולא בשיעור ההשתדלות, דגם אם היה גדר החיוב בזה כבשאר מצוות עשה לפי ה'בפועל' לא היה נדרש מהאדם יותר מכפי כוחו, וכל שמעל יכלתו היה בפטור אונס, אלא דמתבאר כאן דאין הפטור משום אונס אלא משום שכך הוא גדר החיוב מעיקרא [וכבר מצינו כעין זאת בהלכה, דכתב הח"ח [פתיחה, לאוין ח-ט, במ"ח] בביאור גדר איסור

(ד) דרך התיקון

כתב הר"מ [דעות סו"פ א'] וז"ל וכיצד ירגיל אדם עצמו בדעות [= מידות] אלו עד שיקבעו בו. יעשה וישנה וישלש במעשים שעושה על פי הדעות האמצעיות ויחזור בהן תמיד עד שיהיו מעשיהן קלים עליו ולא יהיה בהם טורח ויקבעו הדעות בנפשו עכ"ל⁸. והשתא מבוארת קמן חובת ההשתדלות לקיום המ"ע דוהלכת בדרכיו והיא שלעולם יתאמץ להנהיג עצמו שוב ושוב במידות האמצעיות⁹.

(ה) התשובה

כתב הר"מ [תשובה ז, ג] שצריך [והאי צריך חייב הוא, עיי"ש] אדם לשוב ממידות רעות שיש לו ולפרוש מהן. ויש הטועים מכאן לחשוב שחייב אדם לקבל ע"ע להבא שלא ישוב לזה הכשלון מהמידה לעולם [כחיוב הקבלה להשב מעון מזיד] ומתקשים טובא איך יתכן לאדם שטבעו לכעוס לקבל ע"ע קבלה אמיתית על להבא שלא יכעס לעולם – הרי הוא כאנוס על זה לפעמים. ולהאמור לעיל בגדר חיוב המצווה ודרך תיקונה¹⁰ נראה דכל מה שהר"מ מחייב תשובה על המידות מיירי במי שעובר על העשה דוהלכת בדרכיו והיינו שמבטל עצמו מההשתדלות המחויבת ממ"ע זו, ותשובתו של זה האיש תהיה כבכל מ"ע, שמעתה ולהבא ישוב לקיימה, ובנידו"ד **ישוב להשתדל בה**, וזאת עליו לקבל ע"ע בקבלה גמורה¹¹ שבמצוות התשובה מלבד הוידוי והחרטה.

אכן שאני דינה של מידת הגאווה שמבואר בגמ' [סוטה ה']. וכמה ראשונים¹² דהויא איסור בפני עצמה מלבד האיסור עשה של 'והלכת בדרכיו', ובהו הוי כשאר איסורים שמתחייב עליהם כל אימת שעושה אותם, וההשתדלות בה לבדה אינה פוטרת מהחיוב^{13, 14}.

נקימה דס"ל לראשונים דלא אסרה תורה להלאו דלא תיקום במקום צער הגוף, והיינו שהמשיב למחרפו פטור לא משום אונס אלא משום שלא אסרה תורה בכה"ג מעיקרא, עיי"ש.

ויש נפיק"מ, דבאונס סוף סוף איכא לעבירה ופגם רק דרחמנא פטריה מעונש וראוי להצטער עליו, משא"כ לגדר החיוב דידן דאין לנכשל במידה שום פגם [ולפי"ז הנכון יהיה שתחת לשון 'נכשל במידה' תהא הלשון 'המחסיר במידה'], ועיין.

⁷ ונראה דלא רק כשלון אקראי במידה, אלא אפי' **כשלון הרגיל** במידה אינו עבירה על המ"ע כל שמתדל בתיקונו כאמור.

⁸ ובשמונה פרקים פ"ד האריך הרמב"ם טובא לבאר יסוד זה בחילוקיו ופרטיו, עיי"ש.

⁹ אכן מי שהוא לקוי באחת מהמידות הרבה כתב עליו הר"מ [שם ב.ב.] וז"ל אם היה רחוק לקצה האחד ירחיק עצמו לקצה השני וינהוג בו זמן מרובה עד שיחזור לדרך הטובה והיא דעה בינונית שבכל דעה ודעה עכ"ל.

¹⁰ ובדרך תיקונה נראה להוסיף על דברי הר"מ לפי מצב בני דורנו את לימוד המוסר בכלל, והמתאים למידה זו בפרט, וכן שימוש חכמים המתוקנים במידה זו [וע"ע ר"מ דעות ב, א].

¹¹ ובפשטות קבלה זו היא לעיכובא ככל קבלה שבמצות התשובה.

¹² הנה הגמ' סוטה [ה']. הביאה אזהרה לגסי רוח מקראי יורם לבבך ושכחת את ה' אלקיך [דברים ח', י"ד] ויהשמר לך פן תשכח את ה' אלקיך [שם ח', י"א] והביאה הסמ"ג [ל"ט ס"ד] והסמ"ק [סי' כ"ב], ומביאם החרדים פכ"א סט"ו וכתב שהוא ממנין התרי"ג, ואילו הר"י בשע"ת [ש"ג, ל"ד] הביא מקור מה"מ מקרא 'לבבתי רום לבבו מאחיו וגו' [דברים יז, כ] וק"ו הוא לכל אדם ממלך, וכ"כ המאירי בחיבור התשובה [מאמר א', פרק ה', עמ' 117]. ובספר ח"ח [בפתיחה, לאוין, ה'] הביא לאזהרה זו לגסי הרוח כהגמ' הנ"ל.

¹³ והגם שבכל המידות סגי בהשתדלות [כנ"ל] ע"מ להנצל מהאיסור, כאן לכאוי ליתא, ויש ליישב ולבאר דנראה דשרש הגאווה הוא במחשבה מוטעית ושיקרית [וכמב' באגרת הרמב"ן ועוד] ועל מחשבה אסורה זו אין אונס ואדם מצווה ועומד להרחיקה ממנו בתכלית, וכדמצינו חיוב הרחקה על מחשבת ע"ז למרות גודל הפיתוי והקושי שהיה בה בזמנם.

¹⁴ וצריך תלמוד בעוד כמה מידות הנזכרות בקראי כחמדה ונטירה וכליות מהו גדר איסורן.

מכתב

לתועלת הקוראים חולקו השאלות שבמכתב ונדפסו כ"א עם תשובתה בצידה ובתוספת הערות למעיינים

לכבוד הרה"ג מזכה הרבים בעמ"ח קונטרס מעשה התשובה שליט"א

זכיתי ואיקלע לידן חיבורכם הנפלא ומצאתי בו הרבה דברים שהיו חדשים לי במצות התשובה. ומאד נהנתי מהדברים הן מהתוכן והן מהבהירות והן שהצלחתם להוציא קונטרס קצר בבחינת מועט המחזיק את המרובה. יה"ר שתזכו להוסיף וללמד ולזכות את הרבים.

אמנם גם אחרי לימוד הקונטרס אני מרגיש שיש דברים שעדיין מעיקים עלי בקיום מצות התשובה ואשמח אם תבארו לי הדברים יותר וידע כת"ר שרוב שאלותי הן שאלת רבים.

א. שאלה. המציאות אצלי [ואצל הרבה בני תורה אחרים] שכל שנה כשמגיע סוף השנה ועושים חשבון הנפש על כל השנה אני מגלה שאותם העבירות שהיו לי בשנה הקודמת נשארו. ולא השתנה אצלי כמעט כלום וכל מה שהועילה קבלתי היא שלפעמים מחמתה הייתי בחיזוק זמן קצר. וא"כ זה מוכיח שאין ביכלתי לעשות תשובה כדין שמהותה לקבל קבלה אמתית שלא אשוב לחטוא לעולם.

תשובה. הנה הרגשתך שאינך יכול לקבל קבלה אמתית על העבירות שעשית היא הרגשת רבים, והיא נובעת מאחת משלוש טעויות: א) שסוברים שבכל סוגי העבירות יש את חיוב הקבלה שלא ישוב לעשותם לעולם ב) שסוברים שאם הקבלה לא מחזיקה מעמד מוכח שאין התשובה אמיתית ג) שמחסירים בגדר הקבלה.

ונבאר:

א) נתבאר בקונטרס [בח"א בביאור הטעות השלישית הרביעית והחמישית] שחיוב הקבלה שלא ישוב לזה החטא לעולם הוא רק בעבירות מזיד שידע בשעת מעשה את האיסור ולא כבש את יצרו ולא בעבירות שוגג, וכן איננו בדברים שהם מעל יכלתו [חוסר כונה בתפילה ובברכות ועוד] ובדברים שהם מדריגות ומעלות, וכן בהרבה מהמידות כעס וקנאה ועוד אין לחיוב הקבלה הנ"ל [כמבואר בקונטרס בתשובה על מידות], ומי שאינו מודע לחילוק היסודי הנ"ל וחושב שמחויב לקבל על כל הדברים הנ"ל מרגיש שעומד בפני שוקת שבורה, דבכל הנ"ל אין ביד האדם לקבל ע"ע שלא ישוב לעשותם לעולם וכתבאר בקונטרס.

ב) המציאות שיש קבלות שלא מחזיקות מעמד זה לא דבר שהתחדש בדורות האחרונים דהנה המבי"ט (בבית אלוקים פ"ו) כתב דהתשובה מועילה גם בענין "ששב האדם בכל שנה ושנה וחוזר אח"כ למה שחטא".

וכבר קדם לו המאירי (חיבור התשובה מאמר א' פ"ט) שכתב "מי שבעת התשובה גומר בלבו לעזוב דרכו הרעה תכלית העזיבה [דהיינו לגמרי] אבל אחר זה יכריחוהו יצרו לשוב לחטוא וכן תמיד [דהיינו שחוזר בתשובה ומקבל על להבא שילחם עם יצרו ושוב חוטא ושוב מקבל על להבא שילחם עם יצרו ושוב חוטא וכו' וכו'] שזה אמנם כבר היתה תשובתו תשובה בעת העשותה והועילה על החטאים הקודמים".

וכבר קדם להם הרס"ג [אמונות ודעות מאמר חמישי פ"ה] שכתב "ואבאר עוד כי האדם כאשר יסכים בעת תשובתו בלב שלם כי לא יִשְׁנָה, תהיה תשובתו מקובלת ואם תשיאהו התאוה לשנות אח"כ בחטא אין תשובתו נפסדת אך ימחלו לו העוונות שהיו קודם התשובה ויכתב עליו מה שיהיה לאחריה, וכן אם ינהג המנהג הזה פעמים רבות שישב ואח"כ ישנה לחטא" וכו'. ולא נתן קיצבה בדבר ואפי' עשרות פעמים ויותר אם בשעת תשובתו היתה קבלתו אמתית וגמר בדעתו ללחוס עם יצרו הרי שגם אם אח"כ יצרו נצחו והכשילו שוב בחטא הועילה תשובתו וזכה לכפרה.

והטעם לדבריהם - דגם המקבל ע"ע קבלה אמיתית ללחוס עם יצרו לעולם ובעת קבלתו נמצא במצב שאם יבוא לו כזה נסיון הוא יעמוד בו, מ"מ אין זה מכריח כלל שישאר בעתיד במצבו זה שהאדם הוא בחירי לעולם ואינו קבוע בדרגתו הרוחנית [כמש"כ הגר"א בביאורו למשלי ט"ו, כ"ד וז"ל "כי בלתי אפשר [לאדם] שיעמוד בדרגה אחת וכו'"] ואף אם ישאר בדרגתו זו לא פסקה ממנו הבחירה לשוב ולהרשיע כמאמרם (קידושין ל:): יצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום, ולכן אין בכשלונו שלאחר התשובה ראייה לחסרון באיכות הקבלה וכל שעשה כדין את קבלתו - הרי שכבר זכה בה לתשובה.

נמצא שהמבחן לאמיתיות התשובה והיותה מקובלת לפניו יתברך הוא רק בשעת מעשה התשובה ואין הדבר תלוי בעתידות אם יצליח לנצח את יצרו. וראה הערה¹.

ג) עליך לבדוק בעצמך את טיב קבלתך - האם קבלתך היתה שלימה מצד הכרת מציאות קושי הנסיון. הנה ישנם אנשים שרוצים, ואפילו רוצים מאד, שלא לשוב לחטא וכבר חושבים שיותר לא יחזרו לחטא ומזה סבורים הם שעלתה בידם מצות הקבלה דתשובה - וטעות היא בידם, שהרי הקבלה דתשובה מצריכה נכונות לעמוד בצער כיבוש היצר שיגיע בשעת הנסיון והיינו שיכיר בקושי הצפוי לו ולא ירתע ממנו ועל דעת הצער הזה יקבל על עצמו², ונמצא שאנשים אלו, כל שחסרה להם הנכונות לעמוד בצער כיבוש היצר - הרי שעדיין עומדים הם רק בשלב של 'רצון טוב' לקבל על עצמם - נוגעים הם במצוות הקבלה דתשובה אך לאחוז בה עוד לא הגיעו.

¹ והגם שתכלית המצווה היא הפרישה מן החטא **בפועל לעולם** עכ"ז **גדר** המצווה הוא רק לפי **שעת עשיית** התשובה [דוגמא לדבר מצוות ת"ת, שהגם שתכלית הלימוד הוא שיבין וידע מ"מ גדר המצווה היא עצם הלימוד גם כשאנו מגיע לידעיה]. עוד יש לבאר אמאי סגי בגדר הזה. הנה נראה להעמיק ולחוסף שהקבלה דתשובה היא תכלית התשובה **לא רק** מצד היותה האמצעי העיקרי לעזיבת החטא בפועל לעולם אלא יש בה עוד תכלית בפ"ע, שהרי מצינו כמשנ"ת [בח"א, סוף הטעות "השנייה"] שאף מי שיצליח להמנע מלחזור אל החטא כל ימיו ורק החסיר את הקבלה עדיין לא קיים את מצות התשובה, והיינו שיש חיוב על הקבלה בפ"ע מלבד מניעת החטא לעתיד.

ובטעם חיוב זה י"ל דהנה כל אדם מישראל מיום הכנסו למצוות משועבד לקיים כולן, וצ"ב מה מוסיפה הקבלה דתשובה על דבר שהוא כבר מחויב בו [ראה משך חכמה סו"פ נצבים שעמד בזה], וי"ל שבכל עבירת מזיד יש משום פריקת עול שמים והעובר פועל בנפשו הרגשה של פריקת עול מצווה זו ונעשה לו החטא כדבר ששייך לעשותו [עיין שע"ת ש"א, ה'] ומעתה עליו לשוב ולתקן ולהקים עליו מחדש את עולה שפרק, וזאת ע"י קבלת התחייבות עולמית שלא ישוב לזה החטא, וזוהי הקבלה דתשובה **שכבר ברגע עשייתה נתקן הדבר**. ובכך מתבאר נמי טעם לגדר המצווה דסגי ליה בשעת הקבלה ואינו תלוי באם יעמוד בנסיון בעתיד.

² והדרך לבדוק אם יש לו נכונות לעמוד בצער כיבוש היצר היא ע"י שיצייר לעצמו בשעת קבלתו את הנסיון ואת הקושי בהתגברות על היצר ויגמור בדעתו שאינו נרתע מהקושי. וראה בדעת תורה [דברים ב' במאמרים פ' האזינו עמ' קס"ו] וז"ל [בקיצור] והיה הגר"ס זצ"ל אומר כי באמת אין עצה אחרת וצריך האדם ביוה"כ לצייר לעצמו מכל חטאיו שעבר עליהם ולחשוב עליהם איך היה עושה עכשיו אם יבוא לפניו אותם החטאים עצמם באותם המצבים כבשעת החטא ודווקא על כגון זה יעשה תשובה עכ"ל. אכן נראה שאין צריך לצייר את קושי הנסיון **לפריטיו** לחוש אותו **כמו חי עד שירגיש** בשעת קבלתו את אותה דרגת קושי שנכשל בה, שזה דבר נשגב שבודאי אינו שווה לכל נפש והרי מצוות התשובה ניתנה לכל אדם [ועוד שיש איסורים (עניות וע"ז) שמסוכן לחזור על ציורם בהרהור].

ופשוט שהטועים בכך אין להם להתפלא כלל אמאי לא הועילה קבלתם ובכל שנה הם חוזרים לכשלונותיהם.

וכל המקבל ע"ע כהוגן כבר מובטח הוא מהראשונים הנ"ל שקבלתו קבלה ותשובתו תשובה.

והנה בדורנו רבו היקרים שהגם שיש להם הנכונות לעמוד בצער כיבוש היצר לעולם, מ"מ מחמת המציאות ששבים על חטאיהם כל שנה רואים עצמם כבלתי מסוגלים לשוב ונופלים ביאוש המונע מהם מלקבל ע"ע עוד את הקבלה דתשובה, דטבע המתיאש שמאבד את כח אמיצות הלב הנדרש לקבלה זו [וגם אם עוד ממשיכים בכל זאת לקבל מ"מ כבר חסר באמיתיות קבלתם] ובלי הקבלה ליכא לתשובה,

ולא ידעתי מלשון שאלתך אם אתה מאלה שנפלו כבר ביאוש לקבל ע"ע כהוגן, או שאתה רק מאלה שדואגים אם מועילה השתדלותם לקבל ולשוב.

דיש חילוק - שכל הממשיך לקבל ע"ע כהוגן [כדנתבאר בקונטרס ולעיל] כבר מובטח הוא מרבותינו הראשונים שהבאנו שהתקבלה תשובתו אף שחוזר שוב ושוב לחטאו,

ואילו מי שנפל ליאוש הרי שחסרה לו הקבלה דתשובה ומפסיד את מצוות התשובה.

והנה אם אכן נפלת במחשבת היאוש שאין בכוחך לתקן את הדבר שאתה חוזר ונכשל בו פעמים כה רבות, הרי כבר למדת בקונטרס בח"א שא"א ואין צריך לקבל הקבלה שלא ישוב לחטא לעולם על כל חטאי השוגג והדברים שמעל ליכולת והמעלות והמידות, וממילא אין מקום ליאוש בכל אלו על חוסר הצלחה לקיים מה שהבטחת לעצמך שלא תכשל בהם עוד.

ואף אם תמצא שיאושך הוא מחטא שהוא באמת נגד הדין ושהיה ביכולתך להשמר ממנו ושנעשה במזיד, ושקיבלת ע"ע כהוגן כנ"ל ונכשלת בו שוב ושוב פעמים רבות [וזה אינו מצוי], באמת אין מקום ליאוש כלל כי הוא שקר מהטעיית היצר³, ומ"מ לפי הרגשתך נדריךך בשני דברים:

הראשון - הדרכת הר"י ביסוד התשובה [ד"ה וזו הדרך אשר ילך בה] והיא שתקבל ע"ע את הקבלה דתשובה רק ליום אחד [או לפחות מזה] ולמחרתו תקבל שוב לעוד יום וכך תעשה בכל יום עד שתתרגל בעזיבת החטא ותתחזק לקבל לעולם כדין^{4,5}.

השני – הדרכת הגר"ס שהבאנו בח"ב אות ד', עיי"ש.

וכל האוחז בהדרכות אלו אף אם הרבה לשוב לחטאיו לאין מספר, אין אצלו עוד מקום ליאוש.

ב. שאלה. כתבתם [ח"א אות ב'] שהמושג קבלה להבא בדברי הראשונים משמש עבור עצם עזיבת החטא ואילו בבעלי המוסר [שאחרי הגר"ס] הוא משמש בתור שם לאימוץ איזו הנהגה

³ דיסוד הוא שאין התורה מצווה לאדם לעשות דבר שאין ביכולתו, והקבלה דתשובה היא חיוב גמור על הכל גם על הפחות שבישראל - נמצא שהיאוש בזה הוא שקר מהטעיית היצר.

⁴ שהקבלה "לעולם" לכל החיים היא העבודה הקשה שבתשובה וע"י חלוקתה ל"מנות" קטנות מתמעט הקושי, ובראית כל הצלחה מרגישים עידוד הנותן כח להוסיף בהשתדלות [ובאמת אנו כבר רגילים בדבר זה מרבותינו בעהמו"ס שליט"א בהדרכתם בכמה מהקבלות המצויות בדרכי התשובה לקבל בתחילה רק על זמן מסוים].

⁵ הנה הר"י שם הדריך גם להרבות בוידויים לפני כל אכילה, וריבוי הוידויים יעזרהו להרחיקו מכל עוון וחטא, עיי"ש. ולא כתבנו זאת בהדרכה דידן משום שריבוי הוידויים אינו מעיקרי התשובה אלא רק עצה לעזרו להגיע אל התשובה וכמדומה שלפי מצב הנצרכים לכך בדורנו ריבוי הוידויים קרוב להכביד ולמנוע את רפואת המיואש. אכן בגמר תשובתו כשיקבל ע"ע קבלה שלימה יתודה כדן. וכל היכול להוסיף בוידויים בינתיים זוכה לחזק ולזרז את הגעתו לתשובה שלימה.

טובה של חיזוק בעבודת ה' וזה באמת שייך רק ל"דרכי התשובה" ולא לעיקר הקבלה להבא המחויבת מה"ת,

ולא בארתם מה הביאור ברבותינו בעלי המוסר האם באו לומר שאנו אין ביכלתנו לקבל קבלה של עזיבת עצם החטא ולכן עכ"פ מחויבים אנו לקבל קבלה של דרכי התשובה, או כוונתם באופ"א.

תשובה. פשוט הוא שלא באו רבותינו בעלי המוסר לגרוע חלילה מדין התשובה המחויבת מה"ת וכפי שהובאו מדבריהם בזה בח"א אות ב' הערה 11, אלא באו רק להוסיף בעבודת השם קבלות שונות של חיזוק.

ויש להוסיף טעם לכך שהרבו רבותינו לדבר מ'דרכי התשובה'.

א. לרוב דבריהם לא נאמרו בתור הדרכה פרטית למי שבא להתייעץ איתם איך לעשות תשובה על חטא מסוים שנכשל בו, אלא בתור **הדרכה כללית** להוסיף זכויות ליום הדין⁶ [ראה ר"מ תשובה ג-ד "ומפני ענין זה נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסוק במצוות מר"ה ועד יוה"כ יתר מכל ימות השנה"].

ב. ויש שמתוך הכרותם את חולשת הבריות ראו שרבים אין בכוחם לקבל ע"ע קבלה ברת קיימא של עזיבת החטא מבלי תוספת של חיזוק תמידי של דרכי התשובה, ובמקרים שכאלו דרכי התשובה הם מוכרחים להצלחת הקבלה ומחויבים הם מעצם דין הקבלה [והזכרנו זאת בקיצור בח"א בטעות השלישית בסוף הערה 12].⁷

ג. ויש שדברו על שגגות או על דברים שמעל יכלתנו⁸ או על "מדרגות" או על מידות שהתבאר בקונטרס שהקבלה בהם היא לאחוז בהשתדלויות ודרכים שירחיקום מהמכשלות.⁹

ג. שאלה. כתבתם [ח"א אות ג' ובח"ב בתשובת השוגג] באריכות שבחטאי השוגג אין את הקבלה להבא שלעולם לא ישוב לחטא כיון שהחטא לא נעשה בבחירה אלא הקבלה היא על דרכי התשובה לתיקון חוסר הזהירות שגרמה לו את החטא. ובח"ב בתשובת השוגג הוספתם שקבלה זו נראה דהיא לעיכובא.

וא"כ אם אדם נכשל באותה שגגה [כמו ברכות לבטלה ששכח שכבר בירך או ברכה שא"צ] גם לאחר שהוסיף זהירות, לכאורה זה מוכיח שאין קבלתו אמתית וכמו שכתבתי בשאלה א' גבי חטאי המזיד, או אולי בזה שקבל ע"ע תוספת זהירות כבר זכה לקיום מצות התשובה ולכפרה.

⁶ ובהדרכה כזו הדרך הנכונה היא כידוע לקבל רק חיזוק קטן שבדאי יוכל לעמוד בו ולא 'לקפוץ מדרגות' [ראה גר"א משלי י"ט, ג' עה"פ אוולת אדם תסלף דרכו ועל השם יזעף ליבו] וכפי ההדרכה הידועה של ר' לייב חסמן לר' שלום שברון שיבחר לו קבלה שברור לו שיצליח לעמוד בה לחלוטין ולאחמ"כ הורה לו שיריד ממנה מחצית....

⁷ ובזה מתבארים דברי הסבא מקלם (פנקס הקבלות עמוד קכב) שכתב שלדעתו אי אפשר לתשובה [ולזכות לכפרת יוה"כ"פ] ללא לימוד המוסר כל השנה, ויפלא - היכן כתוב חיוב לימוד המוסר במצוות התשובה ועוד שיהיה לעיכובא, אלא דהוא איירי בכל מי שלא תעמוד קבלתו מול הנסיונות מבלי חיזוק תדיר ע"י לימוד המוסר [עיי"ש בדבריו שמבואר שזה כונתו] ואדם כזה מחויב מדין הקבלה להבא לקבל ע"ע את לימוד המוסר שהוא מדרכי התשובה.

⁸ כדוגמת הדרכת הגראמ"מ שך זצ"ל להתפלל ולברך ברהמ"ז מתוך סדור [מחשבת מוסר אלול עמ' שס"ד].

⁹ וראה טעם נוסף לעיל בח"א סוף הטעות השנייה, הערה 15.

תשובה. הנה הקבלה דשוגג היא להוסיף זהירות, ושיעור התוספת הוא באופן שעי"ז לא יאונה לו כל און [לשון המבי"ט, הובאה בתשובת השוגג אות ב'] וא"כ פשוט שמי שהוסיף זהירות ועם זאת חזר ונכשל איגלאי מילתא שבקבלתו לא הוסיף בשיעור הנצרך¹⁰ ומוטל עליו להוסיף עוד זהירות [שבאומדנא דיליה תועיל לו].

ואם לאחר שהוסיף זהירות נוכח שהועילה לו להנצל מן השגגה הרי שודאי התקיימה בה קבלת השגגה שלו, ומעתה גם אם ישוב ויכשל בשגגה זו לא נפסדה קבלתו ותשובתו, רק הוי ליה שגגה חדשה שעליו לשוב עליה ולקבל ע"ע להוסיף עוד זהירות חדשה בשיעור המועיל¹¹.

וזהירות זו נראה דיש לה שני פנים - הראשון הוא בנפש - התבוננות במצב שנכשל בו ועריכת המחשבה איך להיות זוכר ונזהר בזה להבא.

והשני הוא במעשה - לנקוט בדבר מעשי המועיל לזכירה [כמו הכנת תזכורות או קריאה לעיתים מזומנות ברשימת הדברים שנכשל בהם] או המועיל למניעת מעשה השגגה [כמו כסוי למתג החשמל בשבת].

ובדוגמא שהבאת בשאלתך על הנכשל בברכה לבטלה שוב ושוב, נציע שירגיל את עצמו לומר את הברכות באופן קצת מיוחד ושונה מהרגלו כגון בקול קצת יותר חזק או בקצת יותר איטיות או באיזו הדגשת הגיית המילים [אפילו יעשה כן רק במקצת הברכה], ועי"ז יזכור יותר שכבר ברך.

ד. שאלה. כתבתם [ח"א אות ד'] שבדברים שמעל יכלתנו אין אנו נתבעים על כך דאנחנו כאנוסים והבאתם דוגמאות של חוסר כונה בתפילה ובשמות הקודש ודביקות המחשבה בתורה, והוספתם שבודאי מה שאדם יכול הוא מחויב, ולא הבנתי, דתמיד אדם יכול אם ירצה לכוון מעט יותר ממה שרגיל לכוון דהיינו שאם א' יבטיח ליתן לו שכר יפה אם יכוון עוד קטע בתפילה הוא בודאי יצליח לכוון וא"כ זה לא שאינו יכול אלא שאינו **רוצה** מספיק לכוון וא"כ ודאי שיתבע על כך.

תשובה. דע לך יקירי כלל בכוחות האדם - שכל אדם יכול לרכז כוחות [גוף או נפש] לזמן קצר להתאמצות לפעול דבר שהוא מעל כוחותיו הרגילים, אך אי אפשר לו להתמיד בדרגת התאמצות זו לאורך זמן דסוף סוף אדם לא יכול לחיות מעל לכוחותיו.

ומהכלל אל הפרט, זה נכון שתמורת איזה תמריץ כספי או אחר אדם יכול להתאמץ יותר מכוחותיו הרגילים ואפילו להכריח א"ע לכוון בכל התפילה אבל אין ביכלתו להתמיד בכך דרך קבע.

¹⁰ ולא תיקשי לן איך יתכן שקבלת השוגג תהיה חמורה מקבלת המזיד במה שהמזיד אין בחזרתו לחטאו גילוי לחסרון בקבלתו ואילו השוגג שחזר לחטאו אמרינן שיש בזה גילוי שהיה חסרון בקבלתו.

ובטעם הדבר נראה שהמזיד לעולם יש לו נסיונות של פיתוי היצר ואין לשב בטחון בעצמו שלא יבחר לחזור לחטאו והיינו שכח הבחירי שבו הוא מניעה להבטחת קיום קבלתו ולכן אין ראייה ממה שחזר לחטאו לכך שהיה חסרון בקבלתו [כמבואר לעיל סוף תשובה א' והערה 1], משא"כ השוגג אחרי שהוסיף זהירות בשיעור המועיל אין שום מניעה להצלחת קבלתו לשמרו מהחטא ומשום כך כל שקבל ע"ע תוספת זהירות ולא הועילה לו למנעו מלחזור לשגגתו - הרי זה גילוי שלא הוסיף די הצורך בזהירות והיינו שהיה חסרון בקבלתו.

¹¹ וכל דברינו הם כשהוסיף זהירות ועם זאת חזר ונכשל. אבל אם מה שחזר ונכשל היה משום שלא נקט את הזהירות שקבל עליו פשוט שאין בשגגתו שום גילוי לרעותא בקבלתו, רק יש כאן שגגה עם פשיעה שלא נזהר בדבר שהיה עליו להזהר טפי.

ואוסיף לך ידיעה יקרה – הנה מצד אחד אדם מחויב ליתן את מלוא כוחו בעבודה ואם יפחית ממלוא כוחו הרי הוא מקצר בחובתו כלפי שמים, ומאידך אם ירבה בהשתדלות בעבודת המצוות בהתאמצות מעל כוחותיו הוא יזיק לעצמו ותפגם עבודתו [ואם יתעקש עוד להתמיד בהתאמצות יתירה על כוחותיו יוכל להגיע עד כדי התמוטטות], וכאן הבן שואל איך אדע שיעור ההתאמצות האמיתי שלי?

והתשובה לכך כפי שקיבלנו מרבותינו היא שכשאדם מגביר את השתדלותו באופן אמיתי המותאם לכוחותיו ועולה בעבודתו ית' הוא חש במרץ בכל מה שעושה ובעליזת נשמתו, ואילו כשמגביר עוד את השתדלותו מעבר לכוחותיו מתחלפת הרגשתו לתחושת מאומצות והעדר שמחה – וזה לו לאות שהפריז על המידה ועליו להפחית מאמץ.

ה. שאלה. במש"כ גבי היגון דנראה דלרבים מבני דורנו הוא מעל היכולת ואין אדם נתבע עליו דהוה כאנוס על ביטולו אך חייב להשתדל כפי יכולתו, [ח"א, ו', א' – הטעות במזיד] מנלן שזה באמת מעל יכולתו אולי אנחנו לא מספיק לומדים מוסר ולכן לא מרגישים את היגון המבואר בר"י.

תשובה. ירידת הדורות היא מציאות פשוטה הנשקפת אלינו מכל פינה ובפרט בדברים התלויים בלב ואינה צריכה לראייה ובדורנו פשוט הוא מה שכתבנו שדרגת היגון הנשגבה המבוארת בר"י היא מעל דרגת רוב הציבור [וראה מש"כ המנוחה וקדושה (תלמיד הגר"ח מוואלוז'ין בשער התורה שער א' סי' ו' ובנדמ"ח עמוד קמג) שמי שזכה לחרטה בדרגה הזו [היגון המבואר בר"י] "מיד שורה עליו רוח קדוש וטהור ומזה יכול להיות בטוח שנמחלו עוונותיו" עכ"ל].

והנה הגם שלימוד המוסר בודאי מרומם דרגת כל אדם באשר הוא – עם כל זאת אין בכוחו לרומם כל אדם עד שירגיש יגון בכל חטא מזיד כמי שנשאר נקי מכל נכסיו, ומשכך אין לתלות בחוסר שקידת לימוד המוסר את חולשתנו לאחוז בדרגת היגון [וכבר כתבנו בקונטרס שכ"א חייב להשתדל להגיע לאיזה דרגה ביגון כפי יכולתו וזה ע"י לימוד המוסר והתבוננות בדברים שכתב הר"י בעיקר הזה].

ו. שאלה. כתבתם [ח"א, הטעויות שבחרטה] שלחרטה אין שיעור המעכב ובכל צער יוצא יד"ח החרטה והבאתם כמה ראיות וא' הראיות ממש"כ הר"י אות יט "החרטה והודוי בכלל מודה כי המתוודה מתחרט" וכתבתם שמוכח דנקט הר"י בפשיטות שכל שהגיע לכלל וידוי יש לו חרטה, עכ"ד. ולענ"ד אפשר שלא אמר כאן הר"י ענין מציאות שדרך המתוודה שמקדים חרטה לוידוי אלא כוונתו שכל שלא מתחרט על מעשהו בשיעור הנצרך אין זה נקרא בשם וידוי אלא הוי דבור בעלמא, ולכן כשאמר קרא 'מודה ועוזב ירוחם' נכללו בלשון 'מודה' שני העיקרים חרטה [בשיעור הנצרך] וידוי.

תשובה. נראה לדחות הצעתך בפשט הר"י מכמה טעמים :

א) היותר פשוט בפירוש הר"י הוא כדברינו שהר"י הביא מקור לחרטה מן המציאות הפשוטה שאין אדם פותח פיו ב'וידוי' מבלי שקדמה בליבו מחשבת חרטה על הדבר, משא"כ לפירושך

צריך לומר דבר 'לומדעס' שבשם וידוי איכא לתרתי: החרטה בשיעור הנצרך, והוידוי. [ומקובלנו מרביתנו שבד"כ היותר פשטות, ובפרט בהלכה, הוא היותר אמיתי].

ב) דרך הר"י בכל הספר לכתוב דברים המבוארים ואילו לפי הצעתך סתם הר"י דבריו במקום שהיה לו לפרש – דבשלמא לדברינו שהר"י מציאות פשוטה קאמר הרי שהדבר אינו צריך שום תוספת ביאור, משא"כ לדברך שכוונת הר"י שלשון ודוי שייך רק כאשר יש חרטה בשיעור הנצרך, הרי שאין הדבר מבואר מאליו והיה לו לפרש [ומסתמא לפי דרכו בכל הספר היה לו גם להביא ראיה לדבר מאיזה פסוק].

ג) הנה אם היתה כוונת הר"י כדברך שנידון דבריו הוא מושג הוידוי ובא להשמיענו שכולל הוא לחרטה הל"ל כי **הוידוי** יש בו חרטה, ואילו הר"י קאמר כי **המתוודה** מתחרט ובה נידון דבריו הוא הגברא המתוודה מהם מעשיו, וקמ"ל שלמעשה הוידוי של הגברא יש רקע מוקדם ומוכרח של מחשבת חרטה.

ד) אם כדברך שמושג הוידוי כולל בתוכו את עיקר החרטה תיקשי לן אמאי בעיקר החרטה הביא הר"י מקורו מפסוק בנביא ירמיה ולא מפסוקי תורה שהתפרש בהם חיוב הוידוי.

ז. **שאלה.** כתבתם [בח"א הטעויות שבחרטה הערה 31] דצריך להבין מה ההבדל בין עיקר החרטה [שהוא מהג' המעכבים] לעיקר היגון, ובארתם דמהות החרטה היא המחשבה הלואי שלא הייתי עושה זאת וכדסיים הר"י "הוא אשר דיבר ירמיה ע"ה אין איש נחם על רעתו לאמור מה עשיתי", והיגון ענינו הוא הרגשת צער מרירות הלב על מה שעשה, עכ"ד. ולא הבנתי: א. מדוע לא לפרש פשוט שהיגון הוא דרגה יותר גבוהה של חרטה וצער. ב. איך רואים מסיום דברי הר"י שהביא את הפסוק בירמיה שמהות החרטה היא כמו שבארתם. ג. אם החרטה היא ענין שכלי שמתחרט על מעשהו למה כתב הר"י בעיקר החרטה יבין לבבו... וישיב אל לבו... ויאמר בלבבו.

ד. אם לחרטה אין שיעור המעכב למה הר"י האריך כ"כ בעיקר החרטה ולא הסתפק בלכתוב רק דהחרטה היא שיתחרט ויחשוב הלואי שלא הייתי חוטא ושהדרך להגיע לחרטה היא ע"י שיבין שיש עונש ונקם ושלם על העוון, דהרי המחשבה על העונש ודאי מספיקה להגיע לחרטה כל שהיא.

תשובה. א. הנה בכל אחד מהעיקרים פשוט דיש דרגות באיכות עשייתו וכמו דמפורש בעיקר היגון [אות י"ג "ומדרגות התשובה ומעלותיה לפי גודל המרירות ועוצם היגון"], ועם זאת לא חילק הר"י בעיקר היגון להיות שם אחד עד לדרגא מסוימת של מרירות ושם אחר לדרגות שמעבר - אלא בשם היגון כלל הר"י את כל דרגותיו, וכן הוא בשאר העיקרים, וכ"א מהעיקרים הוא שם לסוג ענין השונה **במהותו** מהשאר.

נמצא שעיקרי החרטה והיגון שהר"י קבע כ"א בתור עיקר בפ"ע, מובדלים הם מהותית זמ"ז כמו כל שאר העיקרים שפשוט לכל שנבדלים במהותם זה מזה.

ב. הר"י [אות י'] הביא מקור לחרטה מפסוק [ירמיה ח', ו'] "אין איש **ניחם** על רעתו לאמר מה עשיתי" [וכן הר"מ (תשובה ב, ב) כתב "וכן **יתנחם** על העבר שנאמר כי אחרי שובי **ניחמתי**" (ירמיה לא, י"ח)].

וענין הנחמה מבואר ברש"י עה"פ [בראשית ו, ו] "וינחם השם כי עשה את האדם בארץ וגו'" וז"ל "... **נהפכה מחשבתו**... וכן כל לשון נחמה שבמקרא לשון **נמלך** מה לעשות וכו' [כמו] "וינחם השם על הרעה" עכ"ל. וכן הוא מבואר במצודות על פסוק המקור דר"י בירמיה, שכתב אין איש נחם - ענין חרטה והיפוך מחשבה כמו פן נחם העם עכ"ל.

חזיקן מבואר להדיא 1. שהנחמה היא החרטה. 2. שעניינה היות האדם נמלך וחוזר בו ממה שחשב או שעשה בראשונה.

ובענין התשובה הנחמה היא המחשבה הלואי ולא עשיתי זאת כמבואר בר"מ [תשובה ג, ג].¹²

ג. לאחר שהארכנו לבאר שהחרטה מהותה ענין שכלי ולא רגשי, והיינו ידיעת והבנת ה"עסק ביש" שנעשה בחטא, הנה צריך לדעת שלא כל ידיעה כוללת בתוכה את ה"הבנה" שבה. שיתכן מצב באדם בו הוא יודע דבר בשכלו גרידא אך מנותק מההבנה שזה נוגע אליו.¹³

וכדמצינו במחשבה על העונש [שהיא הראשונה שבמחשבות החרטה¹⁴] שביאר הגר"ס באגרת ט' שלא די בידיעת העונש לבדה אלא צריך **למשוך לנפשו את ההבנה שהוא עצמו** יהיה הנענש, עיי"ש. [וכ"כ בקיצור בריש אגרת המוסר].

וכן במחשבה על יום המוות [שהיא האחרונה שבמחשבות החרטה¹⁴] כתיב [קהלת ז, ב] 'טוב ללכת לבית האבל וכו' והחי יתן אל ליבו' וכתב התרגום "ויתן לליביה מילי דמותא וכו' ויתוב בתיובתא קדם מרי עלמא" והיינו דלא סגי להתעוררות לחזרה בתשובה בעצם ההליכה לבית האבל וידיעת המוות אלא צריך עוד להשיב לליבו שגם הוא עצמו סופו ככה למות.

ופשוט שאי אפשר לחרטה דתשובה להיות רק ידיעה בלי ההבנה שהדבר נוגע אליו, שהרי כל ענינה הוא להגיע למחשבה 'הלואי שלא הייתי עושה זאת' - ובזה מתבארים לשונות הר"י יבין בלבבו, ישיב אל ליבו וכו'.

ד. הנה גם בחרטה שמהותה ענין שכלי של המחשבה של 'הלואי שלא הייתי עושה זאת' - יש דרגות, והר"י מנה שבע מחשבות שונות זו מזו המביאות [כ"א בפ"ע] את החוטא להבנה של 'הלואי שלא הייתי עושה זאת'.

והגם שמי שמתחרט רק מחמת המחשבה על העונש הצפוי לו הוי חרטה מ"מ פשוט שכל המוסיק לעצמו עוד מחשבה ממחשבות החרטה הללו מתחזקות חרטתו. וע"י התחזקות החרטה יתחזקו היגון ועזיבת החטא, ובזה מבואר מדוע האריך הר"י כ"כ בעיקר החרטה.

¹² וז"ל שם כל מי **שניחם** על המצוות שעשה וכו' ואמר בלבו ומה הועלתי בעשייתן **הלואי לא עשיתי אותן** וכו' עכ"ל וכן הוא בר"מ [שבועות פ"ו ה"א] מי שנשבע שבועת ביטוי **וניחם** על שבועתו וראה שהוא מצטער אם יקיים שבועה זו **ונהפכה דעתו לדעת אחרת** וכו' עכ"ל.

¹³ ראה כע"ז ב"ידיעת בית רב"י [שבועות ה. ברש"י] שאדם ידע שנגע בטומאה אך ידיעה זו היתה מנותקת מליבו ולא הביאה אותו כלל להזהר על פיה.

¹⁴ הר"י באות י' האריך בשבע מחשבות המביאות לחרטה ונציין בקצרה : א. עונש יסורים בעוה"ז. ב. נעשיתי רע בעיני השם. ג. הרוחתי הנאה זמנית במחיר הפסד שכר נצחי. ד. נדמיתי לבהמה [שהולכת רק אחר הערב לשעתו]. ה. עשיתי הפך התכלית שבעבורה נבראתי. ו. הייתי אף גרוע מבהמה [בכפיות טובה]. ז. זכרון יום המות.

ח. שאלה. כתבתם בח"א הטעות השניה, שמי שמקבל ע"ע לפרוש מהחטא אבל רק לזמן קצוב לא קיים את עיקר הקבלה ובהערה בארתם משום דבעינן שהקבלה תהיה שלעולם לא ישוב לחטא. ונראה להעיר, דהרי מבואר בגרי"ס [והבאתם את דבריו בח"ב תשובת המזיד אות ד'] דאם מקבל לעזוב את חטאו רק בבחי' הקלות זה נחשב לעזיבת החטא ולקבלה וזוכה להתכפר על הבחי' הקלות, ולפי"ז י"ל שאם קיבל ע"ע לפרוש מחטאו רק לזמן קצוב זה נחשב כקבלה להבא על הבחי' הקלות שהרי לפרוש מהחטא לקצת זמן קל לו, ולכל הזמן קשה לו?

תשובה. כל חידוש הגרי"ס בקבלה על בחינות הקלות היה שאף זו נחשבת קבלה דתשובה משום שבחינה הקלה שבעבירה חשיבא מין בפ"ע לעומת בחינה הכבידה [כלשונו באגרת ח' "אשר למין בפ"ע יחשב"] ובתור מין בפ"ע ניתן לקיים בה מצות תשובה בפ"ע [דלא נימא דהוי רק קבלה לחצאין שאינה כלל בגדר הקבלה המחויבת],

אבל גבי היות דין הקבלה **לעולם** לא חידש הגרי"ס מאומה, ואדרבה, כתב [שם] בהדרכתו "נקל לפניו לקבל ע"ע קבלה **של קיימא** לשמור אותו בגדר הקלות לפניו" - היא קמן מבואר בגרי"ס שקבלת הבחינות הקלות היא לעולם.¹⁵

ונבהיר החילוק בין קבלת הגרי"ס לקבלה שאינה לעולם במשל נמרץ - אדם הרגיל לאכול מאכל איסור החביב לו בכל ג' ארוחותיו שביום ומקבל ע"ע לפרוש ממנו רק בארוחת הבוקר שלו על דעת להמשיך ולאכול בארוחות צהרים וערב - הלזה יקרא קבלה לעולם? משא"כ קבלת הגרי"ס - אדם הרגיל לאכול איסור לרעבונו בכל המנות שבסעודתו ומקבל ע"ע לפרוש [עולמית] מאכילת הקומפוט שאז כבר אינו כ"כ רעב ונקל לו לפרוש אך על דעת להמשיך [לע"ע] באכילת המנה העיקרית שאז רעבונו בתקפו וקשה לו לפרוש.

¹⁵ וכן היא המשמעות בכל מה שהדריך הגרי"ס את המתקשים שיקבלו רק על הבחינות הקלות, שבהדרכתו בא "להציל" את קיום עיקר הקבלה שהוא לעולם, שאם היה ניתן לקבל את קבלת התשובה רק לזמן קצוב הרי שלא היה צורך בכל זה והיה אפשר להשאיר בקבלה הרגילה שהיא על כל הבחינות שבחטא. [עוד יש לדייק כן מלשונותיו - דז"ל סוף אגרת ז' ומזה התקוה לבוא לאיזה בחינה בהעבירה הלזו ביוה"כ לבע"ת גמור לקבלת עזיבת החטא בבחינה הקלה לפניו **קבלה אמיתית** וכו' עכ"ל, וז"ל באגרת ט"ו והאדם צריך לחפש דרכיו לעשות **קבלה חזקה** כמעט בכל פרטי עניניו להשמר לכה"פ את אשר נקל לפניו בכל פרטי התורה והמצוות וכו', עכ"ל]. ובאמת סברא פשוטה היא שא"א לקבלה שאינה לעולם. הגע בעצמך, אדם שהכה את חברו ובא לבקש מחילתו ומבטיחו שלא ישוב עוד להכותו - אבל רק לשבוע הקרוב...

תקציר הקונטרס למעשה

א. עיקרי התשובה המעכבים הם א. חרטה. ב. וידוי. ג. ועזיבת החטא. ותכלית עזיבת החטא היא הקבלה להבא שמקבל ע"ע לעזוב את חטאו עזיבה עולמית, והמקיימם לבדם כבר קיים מצות תשובה [שע"ת ש"א, י"ט] וזוכה לסליחה [שע"ת א, ט] ולכפרת העונש על חטאיו [המב"ט בבית אלקים ריש פ"ב].

עיקרי התשובה

ב. אכן כתב הר"י [שם] לבאר הצורך בתוספת שאר עיקרי התשובה שאינם מעכבים "כי לא תטהר הנפש טהר שלם להיות העוונות כלא היו זולתי כאשר יטהר האדם את לבו ויכין את רוחו כאשר יתבאר", וזאת מבאר והולך בעשרים עיקרי התשובה.

חיוב שאר עיקרי התשובה

ונראה בר"י דשאר העיקרים הגם שאינם לעיכובא הם חיוב מן הדין¹ לכתחילה [ראה בקונטרס ח"ב, תשובת המזיד, הערה 36], אכן המב"ט [פ"ג] כתב "וראוי לכל בעל תשובה שיהא זהיר בכל אותם העיקרים" ומשמע מלשונו שאינם חיוב מן הדין².

ג. והנה חלק החרטה והוידוי הם קלים לקיימם, **דכיון שאין בחרטה שיעור המעכב**³ כל שחושב הלואי לא הייתי חוטא, ומתוודה, כבר יצא יד"ח החרטה והוידוי.

החלק הקשה שבתשובה

עיקר הקושי מצוי בקבלה להבא [רס"ג ואור ישראל - הובאו בתשובת המזיד הערה 11] שצריך להגיע להסכמה גמורה בלב, שכל ימי חייו יתאמץ להלחם עם פתוי היצר החזק כפי זה שנכשל בו.

ד. ונתבאר בקונטרס [ח"א, "הטעות השלישית"] שכל חיוב הקבלה הנ"ל שייך רק על חטא **מזיד** שעבר עבירה בידעה שעובר כעת עבירה, משא"כ העובר בשוגג שלא בחר לעבור על צווי ה', כיון שלא נעשית העבירה מדעת אין יכול לקבל ע"ע בהחלט שלא יכשל שוב **בשגגה זו** לעולם.

באיזה חטאים צריך לקבל שלא ישוב לעשותם

אלא כפי התביעה שיש עליו על חוסר ירא"ש וחוסר זהירות⁴ עליו לקבל ע"ע להוסיף זהירות ושימת לב שלא יכשל להבא [מב"ט בית אלקים פ"ב. חזו"א אגרות ח"ג. קמט] ויתבאר עוד לקמן.

וכן נתבאר [שם, "הטעות הרביעית"] שגם בחטאים מדעת ישנם דברים שהם מעל יכולת רוב בני דורנו שבהם אין נתבעים על זה. אכן אם ביכלתו לקיים חלק מהדין כדוגמת כוונה בתפילה שיכול לכוון בחלק מהתפילה [לפעמים], הגם שאינו מחויב לקבל ע"ע **שלעולם** לא ישוב לחוסר כונה בתפילה, מ"מ מחויב לקבל ע"ע לכוון כפי יכלתו וחלילה לזלזל במעט שבכוחו לעשות.

¹ ראה ח"ב, תשובת המזיד אות ו' הערה 38 דנראה שיש מהעיקרים שהם מעל דרגת רוב הציבור ובהם אנו כאנוסים עליהם. ובחטאי שוגג משמע בר"י (ש"ד - יד) שרק בחמורות של כריתות ומיתות ב"ד צריך לתוספת עוד ג' עיקרים תפילה יגון ודאגה ותו לא [ואינם לעיכובא - ק"ו ממזיד] ובשגגת שאר לאוין א"צ אף לכתחילה להוסיף מאומה על הג' המעכבים. [ראה תשובת השוגג הערה 10].

² ואפשר שנקט כך משום שהר"מ ועוד ראשונים לא כתבו.

³ ראה בח"א הטעויות שבהחרטה הערה 31 שכן מבואר בר"י [ש"א אות יב ואות יט] וכן משמע ברש"י ומאירי יומא פה: וכ"כ המנוחה וקדושה [תלמיד הגר"ח מואלזין] והפחד יצחק ועוד עיי"ש.

⁴ ראה תשובת השוגג הערה 2 שכ"כ רש"י (במות פז:) והרמב"ם (קרבנות שגגות ה,ו) והרמב"ן (שער הגמול) והרבינו יונה (אבות ב,ד) ועוד.

תקציר למעשה

עוד נתבאר [שם, ב"טעות החמישית"] שצריך לבדוק האם החטא הוא באמת עבירה גמורה או רק חסרון בדברים שהם מדרגות ומעלות כדוגמת חסרון בהתמדה "שויתי" ולעבדו מאהבה או מיראת הרוממות וכיוצ"ב שבכל אלו אין התביעה על חסרון בהם כתביעה על עבירות גמורות ואינו מחוייב לקבל ע"ע שלעולם לא ישוב להחסיר מהם וגדר חיובם נראה דהוא רק להשתדל להתקרב אל המעלה כל אחד כפי כוחותיו ודומה למה שנתבאר [ח"ב, תשובה על מידות] בגדרי חיוב "והלכת בדרכיו" עיי"ש.

וכן נתבאר [ח"ב תשובה על מידות] שבהרבה מידות ככעס, תאוה, קנאה ועוד החיוב בהן הוא רק **להשתדל** לתקן וכל שהשתדל בכל יכלתו ועדיין לא הגיע לתיקון אין עליו תביעה גם אם כעס או קנא וכיוצ"ב בשאר המידות המחויבות מ"והלכת בדרכיו", עיי"ש.

נמצא שחיוב הקבלה להבא שלא ישוב עוד לחטא הוא רק **בעבירות במזיד** שביכולתו להשמר מהן.⁵

ה. ג' אופנים בעזיבת החטא

א. החוטא לחבירו - עזיבת חטאו היא תיקון המעוות - השבת הגזילה, תשלום הנזקין, פיוס⁶ ואח"כ הקבלה.

ב. החוטא בן אדם למקום דרך מקרה - כל עזיבת חטאו היא הקבלה על להבא.

ג. הרגיל בחטא מחמת שרצונו לשוב לחטא - עזיבת חטאו היא פרישתו מכל מעשה החטא וגם מכל מחשבותיו לחזור לחטא⁷ והקבלה להבא.

ו. טיב הקבלה על להבא [בחטאי מזיד]

1. מהותה - שיקבל ע"ע שלא ישוב **לעצם החטא לעולם**.⁸

2. חוזקה - שיקבל ע"ע להתאמץ ולהלחם כל ימיו עם פתוי היצר החזק כפי זה שנכשל בו [ח"א, תשובת המזיד, א']⁹.

3. אמיתותה - שירגיש בשעת קבלתו שיעמוד בנסיון עד כדי שגם יודע תעלומות יכול להעיד על אמיתות קבלתו [ח"א, סוף הטעות ה"ראשונה"].

⁵ והמתבונן יראה שבציבור התורני כמעט לא מצוי עבירות גמורות שעוברים עליהם במזיד לתאבון [וכ"ש להכעיס] ח"ו. ראה לקט שיחות מוסר (להגרי"א שר ר"י סלבדקא) ח"ב עמוד מט - קג ועוד.

⁶ וראה בתשובת המזיד הערה 19 באיזה עבירות לחבירו יש חיוב פיוס.

⁷ ובציבור התורני אין מצוי כלל חוטא שרצונו לחטא, אכן מצוי בעבירות מסוימות שישנם שדשים בעקבם, ויש להם "הסכמה דיעבד" להמשיך לחיות כך ועי"ז נראה דהוא מחשבתם לשוב לחטא ונכנסים בדין זה.

⁸ והמקבל ע"ע איזו הנהגה טובה של חיזוק בעבודת השם ואפילו כזו המועילה להרחיקו מחטא זה או לקרבו לקיום הקבלה דתשובה הנ"ל - עוד לא קיים את עיקר הקבלה דתשובה המעכבת [ח"א, הטעות "השניה"].

⁹ ומצוי שבשעת התעוררות מיוחדת [כשעת יוה"כ וכדו'] אדם מרגיש רצון לקבל ע"ע הרבה ופעמים אף מעל דרגתו - אם מכיר בנפשו שעדיין חסרה לו ההסכמה לעמוד בצער קיום קבלתו במהלך החיים הרגילים שאח"כ, הרי שעומד הוא רק במצב של רצון טוב לקבל ע"ע ועדיין לא קיבל את הקבלה דתשובה. וראה במכתב, תשובה א' הע' 2 דרך לבדוק עצמו בזה.

ז. כל שהשב הסכים בלבו **בשעת הקבלה** שלא ישוב לעולם לחטא [וכנ"ל] מיד זכה למצות התשובה [ויתכפר לו כפי ד' חילוקי הכפרה] גם אם אח"כ יצרו נצחו והכשילו שוב בחטא [סוף הטעות "הראשונה" ובמכתב, תשובה א], ויתירה מזו אף אם בעתיד ישוב ויחטא **פעמים רבות** וכל פעם ישוב בקבלה אמיתית הנ"ל - מועילה לו תשובתו בכל פעם¹⁰, **והיינו דאפילו אדם המכיר את עצמו מנסיון חייו של שנים רבות שלמרות קבלתו הוא חוזר אח"כ תמיד לחטאו, הנה כל שקבלתו היתה אמיתית בשעתה הועילה לו וזכה בה לתשובה**^{11, 12}.

השב לחטאו
לאחר קבלתו

ח. אכן כל מה שמועילה הקבלה היא **כשבשעת הקבלה** הוא מרגיש שיש בכוחו ללחום עם יצרו ומקבל ע"ע שלא ישוב לחטאו, אבל מי שמחמת שחוזר לחטאיו כל שנה כבר מרגיש יאוש שאין ביכולתו לכבוש את יצרו הרי גם אם יקבל ע"ע שלא ישוב לחטאו מ"מ חסר באמתיות הקבלה שלו, דטבע המתיאש שמאבד את אמיצות הלב הנדרשת לקבלה דתשובה [ראה אריכות בענין היאוש במכתב, תשובה א'].

המרגיש יאוש

ט. גם מי שמשוכנע בתום ליבו שבשלב זה אין ביכולתו לקבל ע"ע פרישה מוחלטת על להבא¹³, יקיים את הדרכת הר"י ביסוד התשובה לקבל ע"ע לזמן קצר ובסיומו יחדש את הקבלה לעוד זמן כזה, וכך יחזור ויקבל קבלות קטנות פעמים רבות עד שיתרגל בקיומן וימצא עצמו בר הכי לקבל עולמית כדין¹⁴. [וראה עוד במכתב, תשובה א' סוף אות ג'].

הדרכת הר"י
ומעלותיה

ואם מרגיש שגם זה אינו ביכולתו יקיים את הדרכת הגר"ס (אור ישראל אגרות ו-ח, טו) לקבל ע"ע לעת עתה לפרוש מהבחינה הקלה של העבירה¹⁵, דרגה שמרגיש שיכול הוא לקבל ע"ע, וע"י זה יזכה :

הדרכת הגר"ס
ומעלותיה

א. להנצל מעיקר ענשי שמים המגיעים על עבירה זו¹⁶.
ב. להעמיד עצמו בדרך מעשית של התחלת תשובה ע"י התרגלותו לכיבוש היצר בהדרגה, וע"י יגיע בס"ד בהמשך לקבל ע"ע קבלה שלמה ותשובה שלמה.
ג. כבר יש לו שייכות לתשובה לענין שיתחשבו בו בדיון ר"ה לכתבו בספר החיים¹⁷.

¹⁰ רס"ג (אמונות ודעות מאמר חמישי, פ"ה) מאירי (חיבור התשובה מאמר א' פ"ט), רבינו בחיי (כד הקמח ערך כיפורים ב' בסופו), מבי"ט (בית אלקים פ"ו).

¹¹ וראה תוספת טעם לדברי הראשונים הנ"ל במכתב, תשובה א' סעיף ב'.

¹² אכן מכיון שאדם זה נמצא בסיכון שברבות כשלונותיו לקיים את קבלותיו יאבד את בטחונו ביכולתו להתגבר על יצרו ויתאש חלילה מן התשובה, מוטל עליו להתאמץ ולהשתדל יותר ב"דרכי התשובה" ותפילה שלא ישוב לחטא [תשובת המזיד אות ז', ובמכתב, סוף תשובה א'].

¹³ ובאמת זו מחשבת טעות מהטעמית היצר - ראה מכתב, תשובה א, הערה 3.

¹⁴ ובאופן זה של הצטרפות כל הקבלות הקצרות נמצא השב **למעשה** כל הזמן ברציפות תחת קבלה שהיא על כל חטאיו. [אכן לא השלים מצוות התשובה עד שיתחזק לקבל לעולם כדין].

¹⁵ באופן זה הוא אמנם מקבל ע"ע עולמית אך מה שמקבל הוא חלקי רק על "בחינות הקלות", ואילו בהדרכת הר"י דלעיל הגם שמקבל ע"ע רק לזמנים קצרים (ברציפות) מ"מ מה שמקבל הוא קבלה שלמה על כל הבחינות שבחטא.

וראה דוגמאות מעשיות לתשובה בבחינה הקלה בתשובת המזיד הערה 31.

¹⁶ ראה שם הערה 32, טעם הדבר.

¹⁷ שם הערה 33.

י. החילוקים בין סוגי החוטאים

כאמור [לעיל אות א'] עיקרי התשובה המעכבים הם חרטה, קבלה ויידוי. והנה בעיקר הוידוי אין חילוק בין סוגי החוטאים - שבכולם צריך השב לאמר להשם את חטאו. ובעיקר החרטה יש חילוק קצת בין השוגג למזיד, שהמזיד צריך [ואינו לעיכובא] להתמרמר ולהתבייש טפיל¹⁸.

ובעיקר הקבלה יש חילוק מהותי בין סוגי החוטאים כדלהלן:

א. **החוטא במזיד** - נתבאר לעיל [אות ה'] טיב קבלתו לפרוש מעצם החטא.

וגבי החוטא במזיד בקביעות כתב הר"י [ש"א, י"א] שראשית תשובתו לעזוב חטאו ורק אח"כ יתחרט ויתוודה¹⁹.

ב. **החוטא בשוגג** - נתבאר לעיל [אות ד'] שקבלתו שונה מקבלת החוטא במזיד מכיון שלא נעשית השגגה מדעת אין יכול לקבל ע"ע בהחלט שלא יכשל שוב לעולם, אלא כפי ענין התביעה שעליו כך תהיה קבלתו:

דאם השגגה נעשתה משום חוסר ידיעת הדין עליו ללמוד את דין הדבר שנכשל בו²⁰.

ואם השגגה נעשתה מתוך חוסר זהירות עליו להוסיף ירא"ש וזהירות, וזהירות זו יש לה שתי פנים:

א. בנפש - להתבונן במצב שנכשל בו ולערוך המחשבה איך להיות זוכר ונזהר בזה להבא.
ב. במעשה - לנקוט בדבר מעשי המועיל לזכירה [ראה דוגמאות והרחבה בתשובת השוגג הערה 4, ובמכתב, תשובה ג'].

ואם חזר על שגגתו למרות שהוסיף זהירות - זה ראה שלא הוסיף מספיק בזהירות הנצרכת לו לפי ענינו ועליו להוסיף עוד זהירות עד שיוכח שמועילה לו להנצל משגגתו²¹.

ג. **החוטא בפשיעה** - ששגג בדבר שדרך בני"א להזהר ממנו²². כיון שפשע בהתנהגותו ונהג בנסיבות המביאות לחטא, עליו לקבל ע"ע שלא ישוב לעולם לזו הפשיעה שהביאתו לשגגה.

¹⁸ החוטא בשוגג מחויב להתחרט על שלא נזהר מספיק ומשום כך נכשל ונתלכלכה נפשו בחטא [רמב"ן שער הגמול, ועוד, ראה תשובת השוגג הערה 2].

והחוטא במזיד מחויב להתחרט על שהמרה פי ה' ובחר לעבור על צויו. והגם שבחרטה כל שהיא בצרוף וידוי וקבלה להבא כבר נחשב בעל תשובה ומתכפר לו חטאו, מ"מ הוא צריך להוסיף להתחרט ולהתמרמר ולהתבייש וכמ"ש הר"י בכמה מהעיקרים שאינם מעכבים.

¹⁹ ראה תשובת המזיד אות ב' באריכות.

²⁰ ומי שמרגיש שחסר לו הרבה בידיעת כל ההלכות הנוגעות לו למעשה ראה עוד בתשובת השוגג הערה 5 מהי קבלתו.

²¹ ראה מכתב, תשובה ג'.

²² כגון שלקח במעשהו סיכון של כשלון, כדוגמת ההולך בשבת למקום שאינו יודע אם עדיין נמצא בתוך התחום או הורה היתר לעצמו בדבר שהיה ראוי לשאול לחכם. ראה עוד בתשובת השוגג הערות 6, 7.

נספחים

נספחים א' וב' נוספו במהדורה השלישית

א. בביאור הר"מ "ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם"

כתב הר"מ (תשובה ב,ב) וז"ל ומה היא התשובה, שיעזוב החוטא חטאו ויסירנו ממחשבתו ויגמור בלבו שלא יעשה עוד שנא' יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו, וכן יתנחם על העבר שנא' כי אחר שובי נחמתי ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם שנא' ולא נאמר עוד אלוהינו למעשה ידינו. וצריך להתוודות בשפתיו ולומר עניינות אלו שגמר בלבו עכ"ל.

ובמש"כ הר"מ "ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם" הביאור המקובל הוא שזה שיעור באיכות הקבלה, שתהיה חזקה בשיעור שיעיד עליו יודע תעלומות שגמר בלבו שלא ישוב לזה החטא לעולם¹. [וכבר נתבאר בראש הקונטרס, שאין הכונה שלא יחטא בפועל לעולם, אלא רק שבאותה שעה שקיבל את הקבלה להבא היתה החלטתו אמתית שאם היה עומד שוב בפני הנסיון היה כובש את יצרו, עיי"ש].

ושמענו שיש שהבינו בכוונת הר"מ, [אליבא דהביאור המקובל הנ"ל] שלא די במה שאדם מרגיש בנפשו שקבלתו אמתית שלא ישוב לחטאו, אלא צריך שאף הקב"ה יעיד עליו שקבלתו עכשיו אמתית, והגם שלרהיטת לשון הר"מ היה מקום לפרש כן, נראה פשוט שא"א לפרש כן. דא"כ יוצא שאין אדם יכול לידע אם קיים את מצות התשובה, דאף אם מרגיש בנפשו שקבלתו אמתית מהיכן יכול לידע אם הגיע לשיעור בקבלה שאף הקב"ה מעיד עליו שכך היא, ולא מסתבר כלל שהקב"ה נתן לנו מצוה שאין ביד האדם אפשרות לידע אם קיים את עיקר הדין שלה²,

אלא נראה דכוונת הר"מ, שאדם צריך לגמור בדעתו לעזוב את חטאו [ולסבול את קושי כבישת היצר] עד כדי שמרגיש אמתית בקבלתו שאפי' יודע תעלומות יכול להעיד על כך שקיבל באמת³. וכל שמרגיש שקבלתו אמתית כנ"ל, הוי קבלה גמורה דמצוות התשובה.

¹ וכן נראה בחיי אדם כלל קמג סוד"ה וביותר שכתב "עד שיעיד עליו אדון הכל שהסכים בדעתו וכו'".

² וכן יש להוכיח ממש"כ הר"מ בהלכה א וז"ל איזוהי תשובה גמורה, זה שבא לידו דבר שעבר בו ואפשר בידו לעשות ופירש ולא עשה, והר"מ ממשיך ומבאר שאי"ז לעיכובא במצות התשובה, וז"ל ואם לא שב אלא בימי זקנותו ובעת שאי אפשר לו לעשות מה שהיה עושה אע"פ שאינה תשובה מעולה מועלת היא לו ובעל תשובה הוא עכ"ל והנה דבר המסתבר הוא שאדם שעשה תשובה מעולה עד כדי שכלפי שמיא גליא שאם יבוא לידו אותו הנסיון שנכשל בו הוא יעמוד בו מחמת תשובתו ה"ז חשיבא תשובה גמורה כמו מי "שבא לידו דבר שעבר בו ופירש ולא עשה", דאל"ה לא תהיה אפשרות לכל אדם זולת מי שבא לידו נסיון זה מהשמים לזכות לתשובה גמורה אחרי שאסור לאדם להביא א"ע לידי נסיון, וכן מפורש בר"י שער א' אות מט [וז"ל העיקר התשעה עשר, עזיבת חטאו בהזדמן לו והוא בתוקף תאוותו ואמרו רז"ל איזוהי בע"ת אשר תשובתו מגעת עד כסא הכבוד? כאשר נבחן ויצא נקי באותו פרק ובאותו מקום ובאותו אשה, ומי שלא הזדמן לידו כענין הזה יוסיף בנפשו יראת השם דבר יום ביומו, וכאשר יחליף כח היראה די כבוש בכח הזה את יצרו, הלא בוחן ליבות הוא יבין כי אם יבוא לידי נסיון ויגיע לידו כענין הראשון יציל את נפשו מיד יצרו, הנה הוא לפני השם במדרגה העליונה מן התשובה עכ"ל וראה בנספח הבא שנתבאר באריכות מהות התשובה המעולה ולפי מש"כ שם מבואר טפי שהעושה תשובה בשעור שכלפי שמיא גליא שיעמוד בפועל בנסיון ה"ז חשיבא תשובה גמורה וא"צ עוד לעמוד בפועל בנסיון, ועיי"ש בהערה 4]. והשתא לדברי הטוענים שכל תשובה צריכה לעדות הקב"ה [ולא סגי באומדנא של השב] שלא ישוב לזה החטא לעולם, יצא שגם בה"ב המבארת את מהות התשובה [שהיא התשובה היסודית] הצריך הר"מ לעדות הקב"ה והרי זה מעלה את השב לדרגת ה"תשובה הגמורה" ממש ובטל כל החילוק בין התשובה הגמורה [המבו' בה"א] לבין התשובה היסודית [המבו' בה"ב].

³ וכל זמן שאינו מרגיש בטוח בקבלתו [עפ"י אומדנא דיליה] שאם יבוא לו נסיון [בדרגת הנסיון שנכשל בו] יעמוד בו, לא חשיב קבלה.

הקושיות על הביאור הנ"ל שכוונת הר"מ לשיעור באיכות הקבלה

וכל זה כתבנו רק לפי הביאור היותר מפורסם בר"מ, שכוונת הר"מ לשיעור באיכות הקבלה [או החרטה כדלקמן]. אמנם על מהלך זה קשה כמה קושיות:

א. דאם כוונת הר"מ לתת שיעור בקבלה, היה צ"ל **עד** שיעיד עליו יודע תעלומות, והלשון ויעיד עליו יודע תעלומות, משמע שזה דבר נוסף.

ב. דאם זה שיעור בעזיבת החטא, הר"מ היה צריך לכתוב את ה"ויעיד עליו" **בהמשך** לקבלה על להבא ולא לבסוף לאחר ענין החרטה [ומכח קושיא זו חידש הכוכבי אור שכוונת הר"מ לשיעור **בחרטה** שתהיה כ"כ חזקה עד שתגרום שלא ישוב לזה החטא⁴].

ג. הר"מ מביא מקור לדבריו "ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם, שנא' ולא נאמר עוד אלוהינו למעשה ידינו אשר בך ירוחם יתום" והיכן מרומז בפסוק זה שהקבלה או החרטה צריכה להיות בשיעור שיעיד עליו הקב"ה שלא ישוב לחטא לעולם?

ביאור מפרשי הר"מ - שכוונת הר"מ שצריך לקבל ע"ע את הקב"ה לעד על תשובתו

ובאמת המעיין במפרשי הר"מ על המקום יראה שפירשו את הר"מ באופ"א, ונקדים את מש"כ הספר חסידים סי' כ' בהעתיקו את דברי הר"מ כאן בשינוי לשון קצת ובתוספת ביאור [כדרכו בכל מקום שמביא דברי הר"מ] וז"ל, ויאמר **אני מעיד עלי** היודע כל תעלומות שלא אשוב בזה החטא לעולם שנא' ולא נאמר עוד אלוהינו למעשה ידינו עכ"ל⁵ ומפורש בדבריו שהבין את הר"מ שאין כוונתו לנתינת שיעור באיכות הקבלה להבא או החרטה, אלא כוונת הר"מ שמלבד עצם החרטה והקבלה על להבא צריך עוד לקבל ע"ע את הקב"ה לעד שלא ישוב לזה החטא לעולם⁶ [ויבואר לקמן ענינה של עדות זו וטעמה]. ולפי"ז ניחא כל מה שהק':

א. למה הר"מ לא כתב עד שיעיד עליו יודע תעלומות, אלא כתב ויעיד עליו יודע תעלומות - דאכן כוונת הר"מ לדבר נוסף מלבד החרטה והקבלה להבא.

ב. וכן לא יקשה אמאי לא הסמיך הר"מ את ה"ויעיד עליו" לענין הקבלה - דהשתא מתבאר שאין זה שיעור בעצם הקבלה אלא זה ענין בפ"ע, ולכן כתב הר"מ את ה"ויעיד עליו" בסיומה דמילתא דעיקר התשובה שהיא בלב והיינו לאחר החרטה והקבלה⁷.

ג. והשתא מבוארת ראיית הר"מ מקרא וכן כתבו מפרשי הר"מ וז"ל הכס"מ וא"ת מה ראה מביא מ"ולא נאמר עוד אלוהינו וכו' וי"ל דה"ק **יקח לעד להשי"ת עליו** שלא ישוב לחטא עוד שנא' ולא נאמר עוד וכו' כלומר שתחילת הפסוק הוא קחו עמכם דברים ושובו אל ה' **ותאמרו**, "לא נאמר עוד אלוהינו למעשה ידינו" שהיא ע"ז, הרי פשטיה דקרא שלוקח להשי"ת לעד עליו שלא ישוב עוד לאותו עון עכ"ל, וכ"כ הלח"מ וז"ל והראה שהביא היא כך כיון שהכתוב אמר כל תשא עון וקח טוב, הרי כיון **שאנו אומרים לו** שלא נאמר עוד אלוהינו למעשה ידינו הרי אנו מקבלים אותו לעד על ככה עכ"ל⁸. והיינו שאמירת ענין הקבלה אל השם משמעותה שלוקחים אותו ית' לעד על כך⁹.

⁴ ונמשכו אחריו רבים מבעלי המוסר כהסבא מקלם ותלמידיו (המכתב מאלהו ועוד).

⁵ וכ"כ שם אות מ"ב וז"ל "ואני מעיד עלי יודע כל תעלומות שאני גומר בלבי שלא אשוב עוד לעשות" עכ"ל.

⁶ ולפי"ז כך היא כוונת לשון הר"מ "ויעיד עליו [החוטא את] יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם".

⁷ ולא כתב הר"מ את ה"ויעיד עליו" לאחר הוידוי משום שהוידוי הוא דבר הגלוי ואינו נצרך לעדות יודע תעלומות.

⁸ שוב מצאתי שהשלי"ה ה' תשובה העתיק לשון הר"מ וכתב וז"ל **ויעיד על עצמו** יודע כל תעלומות שלא ישוב בזה החטא לעולם עכ"ל וכן באגרות ורשימות קה"י ח"א על הר"מ ה' תשובה, כתב וז"ל עי' לח"מ, ונראה פשוט שכוונת הר"מ ז"ל הוא, שיאמר האדם **אני מעיד עלי היודע כל תעלומות** שלא אשוב לכסלה וכ"ה להדיא בס"ח סי' כ', וגם הראיה מהפסוק הוא בס"ח שם וכ"ה בספר הישר לר"ת שער י' עכ"ל.

והנה לפי הביאור המקובל של 'ויעיד עליו יודע תעלומות' שהוא ענין עדות השי"ת על איכות הקבלה היה מקום לטעות הראשונה [שבריש הקונטרס] לסבור דבעינן לקבלה עד כדי עדות השי"ת לעתיד שלעולם לא יחטא, ואילו למהלך מפרשי הר"מ אין כלל מקום לטעות זו, שהרי אין כאן עדות השי"ת על איכות הקבלה כלל אלא רק היות השב לוקח את השי"ת עליו לעד על מה שגמר בליבו שלעולם לא ישוב לחטא¹⁰.

ביאור התוכן בקבלת הקב"ה לעד על התשובה

אמנם עדיין צ"ב מה הענין שאדם יקבל ע"ע את הקב"ה לעד. ובפשטות נראה לומר שכשהאדם לוקח את הקב"ה לעד על התשובה שעשה, זה מחזקו שיהיה אמיתי בקבלתו ולא יטעה א"ע בדמיון שקיבל ע"ע באמת - דלא מספיק שיש לו רצון [ואפילו רצון חזק] שלא לשוב לחטוא, אלא צריך לקבל ע"ע לסבול את מלחמת היצר ואת הצער הכרוך בריסון התאוה¹¹.

ושמענו מת"ח אחד ביאור בתוספת עמקות, שמצינו בכמה מקומות לשון עדות שהיא לא רק בירור ואימות הדבר בב"ד, אלא העדים עצמם הם העומדים ומחייבים את קיום הדבר שנעשו עליו עדים¹².

ונראה לבאר שענין העדים הוא שהם עומדים על קיום הדבר, וקיום הדבר תחילתו הוא באופן שכל מי שיכחיש הדבר יבואו העדים ויבררו את האמת בכח העדות שאמרה תורה "על פי שנים עדים יקום דבר", ועוד יש בכלל קיום הדבר שכל מי שימנע מלעשות את מה שדינו לעשות יפרעו ממנו ועי"ז יוכרח לקיים הדבר [ובסתם עדות אופן עשיית הקיום הוא ע"י שיעידו בב"ד ותתברר עדותם ויעשה בו ככל הראוי לדינו]¹³.

שו"ר בספר הליקוטים [לר"מ פרנקל] שהביאו להרב דוד עראמה [נדפס בשנת ש"ה] שגם הוא ביאר להדיא את הר"מ כך. ⁹ שהרי בעצם כל אמירה הנאמרת לזולת תוצאתה עשיית אותו הזולת להיות עד אפשרי אודותיה, ויתירה מזו בנידון שלשון הפסוק "אמרו אליו" משמע הכי, שהרי מסברא לתיקון העוון היה די בקיום עיקרי התשובה חרטה וקבלה ווידוי וצ"ב אמאי הזיק קרא לבני ישראל להוסיף לומר להשם בפה עוד את ענין הקבלה על להבא, אלא קמ"ל קרא שממזוות התשובה בעינן נמי לקבל את השי"ת לעד על כך.

¹⁰ וסגי בהכי כדנתבאר באורך בריש הקונטרס בהערות 1,2,3.

¹¹ והראוני שכי"כ בשיעורי דעת [להגר"מ גיפטר] פרקי אמונה ע"מ ס"ד וז"ל ויעיד עליו, עי' כס"מ ולח"מ שהביאור בזה שהשב יקבל עליו את ה' יתברך לעד על קבלתו. והוא תוספת חיזוק בעוצם העזיבה והקבלה ואין הכונה שיגיע למדרגה שהקב"ה יעיד עליו, כמו שרגילים לפרש בזה, עכ"ל.

¹² ומביא לכך כמה ראיות:

א. בברית יעקב ולבן [בראשית ל"א, כ"ב] 'עד הגל הזה ועדה המצבה', ובמדרש תנחומא שם עד הגל הזה זהו שאמר הכתוב ותלחץ את רגל בלעם אל הקיר, הגל הוא הקיר, לפי שעבר בלעם את השבועה שנשבע ליעקב וכו' לכך נפרע הקיר ממנו לפי שהוא העד על השבועה כדכתיב "יד העדים תהיה בו בראשונה" עכ"ל.

ב. וכן מבואר ברש"י [ותוס' ועוד, תענית ח ע"א] במעשה דחולדה ובור וז"ל מעשה בבחור א' שנתן אמונתו לריבה א' שישאנה אמרה מי מעיד והיה שם בור וחולדה, אמר הבחור בור וחולדה **עדים** בדבר, לימים עבר על אמונתו ונשא אחרת והוליד שני בנים אחד נפל לבור ומת וא' נשכו חולדה ומת וכו' עי"ש. הרי מפורש ששייך עדות גם במקום שאינו בירור הדבר [דשם לא שייך כלל ענין של בירור], ועי"כ שעיקר המכוון בעדות זו ליפרע ממי שלא יעמוד בדבריו וכמו שאירע לבסוף.

ג. וכע"ז כתב רש"י בתחילת פרשת האזינו [והוא מהספרי שם] דהשמים וארץ נעשו עדים בדבר, שאם יזכו יבואו העדים ויתנו שכרם וכו' ואם יתחייבו תהיה יד העדים תחילה ועצר את השמים. [והלח"מ על הר"מ כאן ציין לזה וז"ל דפירושו הוא כך שבשעה שהוא עושה תשובה צריך שיקבל עליו לעד לשי"ת שלא ישוב לזה החטא, והוא ע"ד ואעידה לי את השמים ואת הארץ [ס"פ וילך] שמקבל עליו לעדים השמים והארץ וכו' עכ"ל].

¹³ והגם שסתם עדות היא רק בירור דברים בלי כח מכריח עצמי [ורק בגרמא ע"י מעשה ביי"ד יוולד ההכרח] מ"מ אחרי שמצאנו דוגמאות של קיר וחולדה ובור וכן שמים וארץ שהם 'עדים הנפרעים', ודאי שהקב"ה כאן בתור עד לא גרע מזה להיות 'עד הנפרע'.

ולפי זה מש"כ הר"מ ויעיד עליו יודע תעלומות היינו שמשמעות הפסוקים 'ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו' היא שאותה קבלה לעתיד שמקבל ע"ע שלא ישוב לאותו החטא, צריכה שתאמר באופן שיש לה תוספת קיום ותוקף והיינו דכתיב "קחו עמכם דברים ושובו אל ה' אמרו אליו" דאמירה כזו שמעמיד עליו את הקב"ה לעד היא הקבלה באופן היותר חזק, והוי כהתחייבות להשם שלא יוסיף לחטוא והיא הנצרכת לקבלת התשובה עכ"ל ד. וראה הערה¹⁴.

נמצא שהן למהלך המקובל והן למהלך הכס"מ ודעימיה ענין ה"ויעיד עליו" בא לברר ולחזק את השב באמיתיות קבלתו ע"י נתינת דעתו על שיתוף הקב"ה בקבלתו אלא שלהח"א נתינת הדעת היא על כך שהקב"ה מצידו מתבונן בקבלתו ומאשר אמיתותה, ואילו להכס"מ נתינת הדעת היא על כך שהשב מצד עצמו מעיד עליו את הקב"ה שקבלתו אמיתית.

ונמצא דמהות הקבלה להבא היא שיקבל ע"ע קבלה אמיתית שבאומדנא דיליה תעמוד במבחן אמיתיות אצל הקב"ה.

¹⁴ ואפשר שאין כונת הר"מ שהשב צריך לחשוב [בעת אמירת קבלתו] שהוא לוקח את הקב"ה להיות עד על תשובתו אלא כונתו רק שהשב ירגיש אמיתי בקבלתו עד כדי שיהיה מוכן לקחת את הקב"ה להיות עד על תשובתו. דקשה לומר שאדם שקיבל ע"ע קבלה שלימה ואמיתית ורק לא לקח את הקב"ה לעד על תשובתו לא יצא ידי חובת התשובה [דהר"מ כאן בה"ב איירי במהות התשובה המעכבת], ועוד דלהמבואר לעיל דקיחת השי"ת לעד היא לחיזוק אמיתיות הקבלה, מהיכי תיתי שהשב שקבל ע"ע באמת לא יצא ידי"ח משום שהחסיר גדר החיזוק בזה. ולכן אפשר שכוונת הר"מ שהשב רק צריך להיות אמיתי בקבלתו עד כדי שיהיה מוכן לקחת את הקב"ה לעד, ובזה גם ימצא ישוב למנהג העולם שכמדומה לא נוהרים בקבלתם לקחת את הקב"ה לעד.

אכן פשוט לשון הר"מ ונו"כ היא שצריך בקבלתו לקחת ממש את הקב"ה לעד, וצ"ע. עוד אפשר שהמחשבה לקחת את הקב"ה לעד הגם שתהיה להר"מ דין מעשי גמור מ"מ נימא דאינה לעיכובא רק לכתחילה, ובזה יהיה ניחא למעט פלוגת הר"מ עם שאר הראשונים ששתקו לגמרי מדין זה, וניחא נמי ליישב מנהג העולם הנ"ל שסמכו על דעת שאר הראשונים בדבר שאף להר"מ אינו לעיכובא.

אכן ממה שכתב זאת הר"מ בתוך הלכה ב' המבארת את מהות התשובה, ועוד שסמכה בפסוק כמו שסמך בפסוקים את עיקרי עזיבת החטא והחרטה שהם לעיכובא משמע דס"ל שאף לקיחת הקב"ה לעד היא לעיכובא, וצ"ע.

נמצא דעת גדולי מפרשי הר"מ שדין הוא [ובפשטות הוא אף לעיכובא] שהשב יאמר לפני השם את קבלתו ויקח עליו את השם לעד על קבלתו, וזהו דין מעיקרי התשובה הנוסף על מש"כ הר"מ בדין הוידוי [המבואר בפ"א, ה"א] דיש לומר בו את ענין הקבלה [וסגי בפעם אחת] והחרטה בנוסף לספור מעשה החטא, וידועה דעת הגריש"א שאכן יש להשב לומר בוידוי את הקבלה דתשובה בפיו ע"מ לצאת ידי חובת דעת הר"מ בדין הוידוי [וכ"כ הקהילות יעקב בספרו שערי תבונה סי' א' אות ג']. מיהו לדברי מפרשי הר"מ הנ"ל במהות התשובה עצמה [המבוארת בפ"ב, ה"ב] נראה דלא סגי באמירה זו בלחוד אלא דצריך השב אף לכיון בה שהוא לוקח עליו את הקב"ה בתור עד על קבלתו ולא רק מספר את קבלתו כמו שמספר מדין הוידוי את חטאו שעשה.

ב. ביאור התשובה המעולה

מהותה

כתב הרבינו יונה [אות מ"ט] העקר התשעה עשר - עזיבת חטאו בהזדמן לו והוא בתוקף תאוותו. ומקורו בגמ' יומא פ"ו: היכי דמי בעל תשובה אר"י כגון שבאת לידו דבר עבירה פעם ראשונה ושניה ופרש הימנה מחוי רב יהודה באותה אשה ובאותו פרק ובאותו מקום. ולמדו הראשונים שאין הגמ' מדברת בתשובה הרגילה אלא בגדר תשובה המעולה¹. ונראה שמעלתה היא שיש בה את העמידה בנסיון בפועל, שבלעדי זה הגם שהשב מקבל ע"ע בהסכמה אמיתית בלב לעמוד בנסיון שכזה, מ"מ אין בידיו אלא **אומדנא** דיליה שיעמוד בזה, אומדנא ולא ידיעה, ורק בידיעה על נסיון שכבר עמד בו יש **ודאות** של יכולתו לעמוד בנסיון².

הדרך לזכות בה

ונראה בראשונים שכבר בפעם אחת שעמד בנסיון שכזה בפועל זוכה לגדר תשובה המעולה³. והרבינו יונה הוסיף לחדש [אות מ"ט] אופן שביד כל אדם לזכות לדרגא מעולה זו אף מבלי שזימנו לו משמים כענין הזה, והוא ע"י שיוסיף בנפשו יראת השם דבר יום ביומו וכו' "עד אשר **בוחן לבות** הוא יבין ונוצר נפשו הוא ידע, כי אם יבוא לידי נסיון ויגיע לידו כענין הראשון, יציל את נפשו מיד יצרו, והנה הוא לפני השם במדרגה העליונה מן התשובה", - והיינו שידיעת 'בוחן לבות' שבדרגת תשובתו זו הוא אכן יעמוד בנסיון היא ידיעה מוחלטת וודאית לא פחות מידיעת אדם את יכולתו לאחר שכבר עמד בנסיון⁴.

מעלותיה

כתב הר"י [אות מט] שהעומד בנסיון כענין הראשון שנכשל בו "הנה הוא לפני השם במדרגה העליונה מן התשובה".

¹ דהוסיף הר"מ [ריש פ"ד] בלשון "איזו היא תשובה **גמורה** וכו'", והרבינו יונה כתב [ש"א, מ"ט] "איזהו בע"ת אשר תשובתו **מגיע עד כסא הכבוד**".

והטעם שלמדו כן נראה משום שהוקשתה להם שאלת הגמ' היכי דמי בעל תשובה, דאם הכוונה איך מקיימים תשובה ה"ז דבר פשוט שהוא ע"י החרטה ועזיבת החטא [וכן הקשה המב"ט בבית אלקים פ"ג ד"ה ויש לשאול] ועוד שההתגברות על היצר לבדה [בלי קבלה] אין די בה לקיום מצוות התשובה ומשום כך פירשו את שאלת הגמ' גבי התשובה המעולה.

טעם נוסף לפירושם נראה משום שאופן זה אינו תלוי בידי אדם אלא רק בידי שמים [שאסור לאדם להביא את עצמו לידי נסיון] ולא מסתבר שמצוות התשובה שהיא מ"ע חיובית גמורה לא תהיה מסורה ביד כל אדם האפשרות לקיימה.

² ובזה מתורצת השאלה מה בין עיקר זה לבין עיקר השני דעזיבת החטא שגם בו כתב הר"י "להוסיף בכל יום יראת השם בנפשו וכו' עד אשר יהיה נכון ליבו בטוח בהשם כי אם יעבור בו היצר ויפגשהו כפעם בפעם וכו' לא יהיה נפתה ליבו עליו ויעזוב דרכו וכו'" עכ"ל - דשם הוי רק אומדנא וכאן זה ודאות.

³ הנה בגירסת הגמ' שלפנינו איתא 'פעם ראשונה ושנייה ופירש הימנה' ומשמע דלא סגי בפ"א בלבד, ולכא"ו הוא משום דבעינן למעין חזקה שלא ישוב עוד להכשל בזה, וכן נראה בלשון המב"ט [פ"ג ד"ה ויש לשאול], שכתב כלומר מי הוא אותו שהוא **מוחזק כבר בתשובה** שלא ישוב עוד למה שחטא וכו' עכ"ל וכן הוא בפירוש העיון יעקב שם שכתב שיהא מובטח בעצמו שלא ישוב עוד לכסלה לזה קאמר שפירש מן העבירה פעם ראשונה ושנייה שוב לא יבוא דבר תקלה על ידו וכדאיתא לעיל דף ל"ח [שם איתא דבי רבי שילא אמרי כיון שבא לאדם דבר עבירה לידו פעם ראשונה ושנייה ולא חטא שוב אינו חוטא].

מיהו הר"מ לא כתב פעם ראשונה ושנייה וביארו הלח"מ דנראה שלא היה בגירסתו זאת אלא רק כגון שבאת לידו דבר עבירה ופירש, ושגם הר"י בהלכותיו גורס כך עכ"ל, ויש להוסיף שכך גרס גם הרא"ש, וגם הרבינו יונה [שם] נראה בדבריו שגרס כך מדלא הזכיר בדבריו פעם ראשונה ושנייה. נמצא שדעת רבותינו הראשונים הר"י והר"מ והרא"ש והרבינו יונה דסגי בפעם אחת.

⁴ והגם שאין ביד האדם לברר לעצמו את ידיעת השי"ת שאכן כבר זכה לדרגת ודאות זו, מ"מ אפשר לו להגיע לדרגא זו גם מבלי שהזדמן לו משמים כזה נסיון. [ונראה שגם הר"מ לא פליג על הר"י בדבר זה ומה שלא הזכירו אפשר דהוא משום חסרון זה שאין ביד האדם לברר לעצמו אם הגיע לגדר מעלה זו, והר"מ דרכו לכתוב רק הלכות בגדריהן].

וכתב הר"י שמדרגה זו

א. מזכה את בעליה בביטול העונש בעוה"ז⁵ [והיינו שזוכה לגמר הכפרה כמי שכבר ריצה ענשו בייסורים] וכן משמע במאירי⁶.

ב. ומזכה את בעליה בחזרתו לקרבת השם ["שיחפוץ בו וירצהו ויעתר לו"] כאשר אם לא חטא⁷ וכן נראה בר"מ⁸.

ג. עוד יש משמעות בר"י דהזוכה לקיים גדר התשובה המעולה כבר אינו צריך לכל עיקרי התשובה שאינם מעכבים⁹, וכן משמע להדיא במבי"ט¹⁰.

⁵ בפירושו למשלי (ט"ז, ו') עה"פ "בחסד ובאמת יכופר עוון וביראת השם סור מרע", עיי"ש היטב בדבריו, ומחמת מורכבות סגנונו שם ערכנו תמצית דבריו. וזה אחד משלושה דרכים שכתב שם הר"י שמביאים ל"העברת העונש בעוה"ז": הראשון - לפי ריבוי דרכי התשובה, כך יוסיף ריצוי מהשי"ת וכי [זאת פירש שם בהקדמה לפירוש הפסוק]. השני - ע"י גמילות חסדים [זאת פירש על הרישא דקרא] שכתב עליה "עוד דרך שנית בענין העברת העונש בעוה"ז". השלישי - ע"י התשובה המעולה [זאת פירש על הסיפא דקרא] והיינו שאחרי שהיא "במדרגה העליונה מן התשובה" (לשונו בשע"ת א, מ"ט) ודאי דלא גרעה משתי הדרכים שכתבם ברישא שמעבירים העונש בעוה"ז. והנה הפירוש הרגיל בסיפא "וביראת השם סור מרע" הוא שע"י יר"ש יש את הסור מרע, והיינו שהיראה גודרת את האדם מלעשות רע. וכאן נראה בר"י שלומד דסיפא דקרא 'וביראת השם סור מרע' קאי איכופר עוון דהרישא [וכדמשמע מפתחת ביאורו את הסיפא במלים "הוא יסוד כפרת עוון" - חזינו דמבארה בענין הכפרה] והיינו שבחסד ואמת יכופר עוון וגם ביראת השם [יכופר עוון], שהיראה החזקה מביאה את השב לדרגת התשובה המעולה המזכה את בעליה בכפרת עוון שלימה שיש בה את העברת העונש בעוה"ז. וכן משמע בשע"ת ויתבאר בהערה 7.

⁶ כ"כ במאמר א', פ"ב (עמ' 40) גבי מדרגות התשובה וז"ל "ולפי היות מעולה ושלמה יהיה תגמולה יותר רב ויותר נכבד לעוה"ב ותמעוט יותר עונש עוונותיו בעוה"ז" עכ"ל, ובנידו"ד כתב "ועל זאת התשובה אמרו גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד" והיינו שהיא המעולה שבתשובות שאין למעלה ממנה.

⁷ בהקדמתו לעשרים עיקרי התשובה [אות ט'] ביאר כי "לא תטהר הנפש טהר שלם להיות העוונות כלא היו זולתי כאשר יטהר האדם את ליבו ויכין את רוחו כאשר יתבאר" - וזה מתבאר בעבודת כל עשרים עיקרי התשובה. ומביא משל הבגד הצריך כיבוס שלפי רוב הכיבוס יתלבן, ובנמשל הוא קאי נמי על התשובה המעולה ["כי תשובת האדם המעולה, בימי בחורותיו בעוד כוחו עליו ויתגבר על יצריו"], ומדכתב שנטהר ע"י "להיות העוונות כלא היו" משמע שבתשובה זו חוזר להיות רצוי לפני השי"ת ממש כבתחילה ואינו נצרך עוד לכפרת יסורים.

עוד נראה להביא ראייה ממה שכתב בעיקר התפילה שצריך בעל התשובה להתפלל למעלות אלו וביאר בזה תחילה [אות מ"א] "יתפלל לכפר את כל עוונותיו" והיינו להעביר עונש היסורים [המגיע להשב ממזיד בחמורות], והוסיף [אות מ"ב] "יתפלל אל השם למחות כעב פשעיו ושיחפוץ בו וירצהו ויעתר לו כאשר אם לא חטא" - הנה הצריך לשב להתפלל להשיג מעלות אלו ונראה פשוט שבתשובה המעולה שהיא "המדרגה העליונה מן התשובה" נמצאות מעלות אלו.

⁸ הר"מ [ז, ד] כתב במעלת בעל התשובה שזוכה ע"י תשובתו להיות "אהוב ונחמד לפני הבורא ונאילו לא חטא מעולם" - ובודאי שזה נאמר עכ"פ לדרגת בעל התשובה המעולה,

ועפ"י מתבארים דברי הר"מ [ריש פ"ב] שפתח בגדר התשובה המעולה, והמשיך שגם מי שלא הגיע לזה [כגון ששב בעת שא"א לו לעשות מה שהיה עושה] "בעל תשובה הוא" "וכל עוונותיו נמחלים" - והשתא צל"ד מה תוספת יתרון ומעלה יש לבעל התשובה המעולה על פני מי שכל עוונותיו נמחלים, ולהאמור דהוי כמי שלא חטא מעולם איכא המעלה דהעברת העונש בעוה"ז ומעלת הריצוי להשם שכתבם הר"י.

[ובזה נמי מיושב הר"מ [פ"ז, ה"ו] שכתב "אמש היה זה שנאו לפני המקום וכו' והיום הוא אהוב וכו'" וכן [ה"ז] "אמש וכו' והיום הוא מודבק בשכינה וכו'" וקשה דהא מיירי גם בעובר על לאוין שאין מתכפר לו אלא ביוה"כ וגם בעובר על לאוין חמורין דבעי עוד יסורין לכפרה ואיך זה שע"י התשובה לבדה זוכה תיכף לכל, ולהאמור הר"מ מיירי בתשובה המעולה שאין בה את ד' חילוקי הכפרה והוי תיכף כמי שלא חטא מעולם.

⁹ מדכתב בהקדמת העיקרים [אות ט'] "אך לא תטהר הנפש טהר שלם להיות העוונות כלא היו זולתי כאשר יטהר האדם את לבו ויכין את רוחו כאשר יתבאר" - וזה מתבאר בכל השער הראשון שהוא ע"י עבודת כל עשרים עיקרי התשובה שכתבם הר"י, והמשיך שם במשל הבגד הצריך כיבוס שהנמשל בו הוא גם התשובה המעולה [בעוד כוחו עליו ויתגבר על יצריו] המביאה לנפש טהר שלם, והיינו שהתשובה המעולה מביאה את השב בבת אחת למעלת מי שיעשה את כל עבודת עשרים עיקרי התשובה.

וכן נראה מעצם הגדרתה [אות מ"ט] בתור "מגעת עד כסא הכבוד" ו"המדרגה העליונה מן התשובה" - שכבר אין מה להוסיף עליה בעבודת התשובה.

¹⁰ דכתב המבי"ט [פ"ג, ד"ה וזהו שאמרו ביומא פו: ה"ד בעל תשובה] "כלומר מיהו אותו שהוא מוחזק כבר בתשובה שלא ישוב עוד למה שחטא נאילו קיים כל עיקרי התשובה והשיבו כגון שבא לידו דבר עבירה באותו מקום וכו'" עכ"ל.

ג. בענין פטור השוגג מעשרים העיקרים.

לשון הר"י ש"ד, י"ד: והנה אנחנו חוזרים לענין דברינו בסדר הכפרות ונאמר, כי כאשר יעבור אדם על כריתות ועל מיתות בי"ד בשוגג, חייב להתוודות ולבקש תחנונים על הסליחה ולהאנח במרירות לב ולדאוג ולפחד, כי אלה מעיקרי הכפרות, ויעסוק תמיד בפרשת חטאת, ויחשב לו כאילו הקריב חטאת. רצוני לומר כי יועיל הרבה בדבר ויתכפר לו מעין כפרת חטאת. עכ"ל.

הנה בדברי הר"י הללו על כפרת השוגג מתעוררות כמה שאלות.

1. אמאי דבר רק על השגגות החמורות, כריתות ומיתות בי"ד, ולא דבר מאומה בשגגת לאוין בעלמא.

2. אמאי הצריך לשב משגגות חמורות אלו להוסיף על ג' עיקרי התשובה המעכבים את הכפרה עוד שלשה מהעיקרים שאינם מעכבים התפילה היגון והדאגה?

3. מדוע הוסיף דווקא לאלו השלושה ולא לאחרני?

4. ואמאי הצריך להוסיף בתוקף של 'חייב' [בעוד שלעיל אות י"א גבי המזיד לא חייבו להוסיף מצוות המגינות אלא רק נתן עצה להוסיף].

והנראה בזה, דהנה בשער זה דד' חילוקי כפרה עוסק הר"י מאות י"א ואילך בענין הייסורים למי שהזיד בעבירות החמורות [כריתות ומיתות בי"ד] החלים עליו בהכרח מעצם דין כפרתו, דא"א לו לגמור את כפרתו בלעד.

וכאן [אות י"ד] מגיע הר"י לדבר במי ששגג בעבירות החמורות, שאין כלל יסורים בסדר כפרתו – רק עליו להביא קרבן לאחר התשובה להשלים כפרתו, אלא שבזה"ז שאין קרבן היה נשאר אדם חלילה בחוסר גמר כפרתו והקב"ה ברחמיו שולח לו יסורים להשלים כפרתו [רמב"ן בשער הגמול אות קי"ז ד"ה ולמה].

נמצא דחסרון הקרבן בזה"ז הוא ההיכי תימצי ליסורים בסדר כפרת השוגג, ובזה ממשיך הר"י כאן את ענין הייסורים שעסק בו עד כאן. וזה שייך רק בשוגג בחמורות שהרי לשוגג בלאו בעלמא שאין קרבן בדינו אין שייכות לייסורי כפרה אלו. (וזוהי התשובה לשאלה הראשונה).

ולצורך הצלה מיסורים אלו מצריך הר"י את השב להוסיף [על שלושת עיקרי התשובה המעכבים] עוד שלושה עיקרים מאלו שאינם מעכבים (וזו תשובת השאלה השניה).

ומה שהצריך הר"י להוסיף דווקא את אלו השלושה, תפילה יגון ודאגה – הנה נראה בשלשתן שעניינם הוא להגן מן היסורים:

התפילה – כתב הר"י כאן "לבקש תחנונים על הסליחה", ופשוט שע"י הסליחה ינצל מהיסורים הנצרכים לגמר כפרתו [וע"ע ברבינו יונה אבות א, ב, ד"ה ועל העבודה שהאריך בכך שהתפילה מכפרת בזה"ז במקום קרבן].

היגון – כבר כתב הר"י [אות י"ג] כי על ידי היגון הנשמה נרצית להשם "יותר מאשר תרצה ברוב ייסורי הגוף ומכאוביו".

הדאגה – כבר כתב הר"י [אות ט"ז] "כי ידאג ויפחד מעונש עוונותיו כי יש עוונות שהתשובה תולה כפרתם ויסורים ממרקים" והדאגה אף היא מצער הנפש שאינו פחות מצער הגוף (וזאת התשובה לשאלה השלישית).

ומה שהצריך הר"י להוסיף בתור "חייב" - נראה משום דבזה"ז גם לאחר שקיים השוגג בחמורות את עיקרי התשובה בשלימות האפשרית – סוף סוף נשאר הוא חסר בסדר תשובתו את דין התורה דהקרבן . וזהו חסרון גמור שמן הדין ולא רק עצה להנצל מיסורים ומשום כך החמיר בהם הר"י להביאם בתורת 'חייב'. ואילו לעיל [אותיות י"א-י"ג] גבי ייסורי המזיד, שתשובתו תולה וייסורים מכפרים כתב הר"י רק לשון "יכין ליבו לעשות מצוות המגינות מן היסורים וכו'" והיינו שהצריך למצוות אלו רק בתור עצה טובה, דשם מיירי במזיד שהשלים את תשובתו בלא שום חסרון מן הדין – רק נשאר לו להתמודד עם מציאות של ייסורים ובזה אין להטיל עליו חיוב איך יתנהל מול ייסוריו, רק עצה איכא (וזאת התשובה לשאלה הרביעית).

ומכל האמור עולה טפי שרק בשוגג בחמורות הצריך הר"י לתוספת מקצת שאר העיקרים משא"כ בשוגג בשאר לאוין [ואצ"ל עשין] לא הצריך לשום תוספת משאר העיקרים, ודי לו להשב בחרטה קבלה ווידוי כדי לזכות לכפרה גמורה בהם.

ד. הטעויות בלימוד המקורות

עפ"י תגובות למאמר ראינו שרבים הטועים בכמה דברים פשוטים – טעויות יסודיות בדברי רבותינו ז"ל העוסקים במצוות התשובה.

א. הקבלה ללמוד מוסר

שמענו מרבים האומרים שאדם המרגיש שאין בכוחו לעזוב את חטאיו במלואם אך מקבל על עצמו את לימוד המוסר [ע"מ שיוכל להגיע לעזיבת החטא לגמרי] כבר מעכשיו עלתה בידו התשובה, ומביאים מקורות לדבריהם:

א. יש שהביאו את מה שכתב הר"י [ש"יב, י] שהמקבל על עצמו לעשות ככל אשר יורוהו החכמים כבר "עלתה בידו התשובה ונהפך לאיש אחר" – ופרשו דכן הוא בכל מי שמכניס עצמו לדרך תשובה [כגון ע"י לימוד המוסר] שעל ידה יבוא בהמשך הזמן לעזיבת החטא גמורה – דאף זה כבר "עלתה בידו התשובה ונהפך לאיש אחר" [אע"ג דלעת עתה עוד ממשיך לחטוא]. וזו טעות, שהרי הר"י מירי באדם שיש לו גמירות דעת שלא ישוב לחטאיו לעולם¹¹ ורק חסרה לו ידיעה במצוות ובעבירות, והיינו שיש לו את עיקר הקבלה דעזיבת החטא **במלואו** [כמ"ש הר"י לעיל ש"א, י"א] וקבלה זו תחול על כל מצווה ומצווה שילמדוהו תופסי התורה¹². משא"כ אצלנו דליתא להאי קבלה, דאיירינן במי שמרגיש שחסר לו הכח לעשות קבלה זו – והרי היא עיקר המעכב את התשובה [והתבארה מהותה לעיל בח"א, א'¹³].

ולימוד המוסר – הגם שהוא מ'דרכי התשובה' והוא מחזק את כח האדם לקבל ומקרב אותו להגיע לקבלה גמורה – מ"מ לימוד זה איננו הקבלה דתשובה המחויבת מד"ת ועדיין היא נעדרת [וכדלעיל בח"א בביאור הטעות השניה ובהערות שם].

ב. ויש שהביאו את דברי הגרי"ס באור ישראל סוף אגרת ל' שכתב וז"ל "אחת היא מלאכה קלה... לחזור על מוסרי חכמים כמה פעמים עד אשר תתעורר התפעלות בנפשו לשעתה וכו' [ועי"ז] בספר החיים יחשב, בהיותו חי מרגיש... **ובכלל עושי תשובה ימנה**" עכ"ל. אבל המעין באגרת ל' הנ"ל במקורה יראה ברור שהגרי"ס מבאר שם כוונתו ד"עושי תשובה" הוא רק לענין השייכות שיש לנפשו להתעורר לתשובה והיא במה שמרגיש בחסרון שבחטאיו, ועי"ז יתחשבו בו בדין ר"ה ויוה"כ לכתבו בספר החיים כיון שיש לו **תקוה שישוב** בתשובה¹⁴ – ואין כאן עדיין את מצוות התשובה עצמה – שהיא לבדה המכפרת.

ב. במעלת הקבלה בבחינות הקלות

עוד שמענו שיש שלמדו בדברי הגרי"ס שמי שאין בכוחו לעשות קבלה שלמה דעזיבת החטא על כל הבחינות שבעבירה ומקבל ע"ע עזיבת החטא רק בבחינות הקלות – הרי זה נחשב כמי שעשה תשובה גם על הבחינות הכבדות.

¹¹ כן מוכח מלשונותיו שם כמה פעמים:

"**ויקבל** בליבו כל דברי התוכחות ושלא יגרע דבר מדבריהם".

"...ולבבו יבין ושב **ויקבל** ביום שמעו דברי המוכיח, **ויקבל עליו להיותו עושה** ככל אשר יורוהו תופסי התורה וכו'".

"ומעת אשר **קבל** כזאת במחשבתו וגמר **עליו ככה בלבבו** וכו'".

"כי האיש אשר **קבל על נפשו בלב נאמן** לשמור ולעשות על פי התורה וכו'".

"וכענין מה שאמר ישראל בסיני נעשה ונשמע שהקדימו **קבלת המעשה על נפשם** לפני השמיעה".

¹² ונקודת החידוש בדבריו היא דאיתא לעיקר הקבלה גם בכללות, דהיינו שקבלה כללית [בגדר האמיתי הנ"ל] מבלי ידיעת פרטי מה שמקבל ע"ע הוי נמי קבלה גמורה בתשובה. [ומצינו קצת דומה לזה בעיקר הוידוי, דמן הדין סגי בוידוי כללי בן תיבה אחת, חטאנו, והוא חל על כל העבירות למיניהן].

¹³ והאופן אצלנו שדברי הר"י מתאימים – ראה לעיל בח"ב, תשובת השוגג, הע' 5.

¹⁴ וז"ל שם "כן גם ענין 'עושי תשובה'... אם האדם עפ"י ידיעה השכלית **מוכשר לתשובה** אזי הקב"ה מאריך אפו וממתין על תשובתו וחי... ומה הוא היסוד שיהיה האדם מוכשר לתשובה, הוא ההרגש שיהיה חי מרגיש בחסרונו ואזי **התקוה שיתעורר לתשובה**" - הרי שבאר 'עושי תשובה' לענין שהוא מוכשר לתשובה ויש לו תקוה לתשובה, וכן בהמשך שם ביאר בזה את הקרא ביחזקאל [ל"ג, ח'] 'באמרי לרשע מות תמות' וכתב עליו שאף שהוא **כעת רשע** מ"מ הוא "עדין בגדר 'עושה תשובה' כי **אולי יתעורר מתוכחה**" עכ"ל, וחזינן בדבריו שגדר 'עושי תשובה' דהכא אין בו קיום מצות תשובה ואין לו שם "בעל תשובה" ועוד לא זכה לכפרה.

והדבר פלא, אחרי שבדברי הגר"ס מבואר כמה פעמים שהתשובה על הבחינות הקלות אינה מועילה לכפר על כל העוון אלא רק להנצל מעונשים היותר חמורים שהם על הבחינות הקלות, וכן שע"ז יזכה בס"ד להגיע בהמשך לתשובה שלימה דהיינו עזיבת החטא לגמרי¹⁵.

ג. אם צריך לשוב על העבר

יש שטענו שאין להתעסק עם העבר כלל וגם אין צריך לקבל על להבא – רק מספיק שיפתח 'דף חדש' בחיים ומכאן ואילך ישפר מעשיו, ומביאים מקורות לכך:

1. יש שהביאו את דברי הר"י ב'יסוד התשובה' "ביום ההוא ישליך כל פשעיו אשר עשה, ויעשה עצמו כאילו בו ביום נולד ואין בידו לא זכות ולא חובה, וזה היום תחילת מעשיו וכו'", ולמדו מזה שע"ז הוא מקיים עזיבת החטא וקבלה לעתיד ומתנקה מלכלוך חטאיו. ודי במה שפותח "דף חדש" שמשפר מעשיו [עם חרטה ווידוי] להחשב חוזר בתשובה שלימה.

ויש להתפלא טובא מהיכי תיתי לומר שמתקיימת כאן הקבלה על להבא. הרי מבואר בר"י שבתחילה מעודד את החוטא המרגיש וחושב שא"א לו לשוב¹⁶ שיגש אל מצות התשובה להתחיל בה, ובהמשך מדריכו בקבלה קלה שהיא קבלה רק לאותו היום וכן יעשה למחרתו ובכל יום עד אשר יתרגל בעזיבת החטא ויגיע לקבלה השלימה שהיא לעולם [שהיא החלק הקשה שבתשובה כמבוי לעיל ח"ב, א]. והמעין באגרת יראה כבר בתחילתה שכתב "ודרך זו תביאנו לשוב בתשובה שלימה וכו'" והיינו שדרך זו בפ"ע עדיין איננה מצוות התשובה, רק תביאנו בעז"ה בעתיד לשוב בתשובה שלימה¹⁷, ולא בא הר"י כאן חלילה למחוק מה שכתב בספרו בש"א אות י"ט שאי אפשר לתשובה בלי עזיבת החטא [היא הקבלה על להבא כדביאר ריש אות י"א].

2. ויש המביאים מדברי בעל הקהילות יעקב זצ"ל בקריינא דאגרתא ח"א [אגרות י"א-ט"ו] שאין להתעסק עם העבר רק להתרכז בהווה ללמוד טוב – והטעות דומה להנ"ל, שהוא דיבר לבחורים שהיו תפוסים ביד יצרם, לחזק רוחם לבל יתייאשו – ובמצבם לא היה שייך להורות על הקבלה שמן הדין, שהם היו חסרי יכולת לעשותה במצבם¹⁸. ולא שייך ללמוד מהוראת שעת הדחק הזו שום קולא לגדרי מצוות עשה דתשובה¹⁹.

וכעין זה מביאים מבעל האבי עזרי זצ"ל [מחשבת מוסר עמ' שס"ד] "שואלים אותי בחורים מה עם העבר, מה עושים עם העבר וכו', אך באמת יש לשכוח מהעבר, רק לקבל מכאן ולהבא, ולא לקבל על הכל, כי אם יקבל הכל לא יקיים כלום, רק יקח פרט אחד שיכול לקיים וכו'", ודבריו על לשכוח מהעבר הם ממש כדברי הר"י דלעיל ביסוד התשובה, וכדנתבאר. ובדבריו על הקבלה מבואר האילוץ שא"א לבחורים במצבם לקבל על הכל, וחלילה ללמוד מדבריו איזה שינוי בגדרי העשה דאורייתא דתשובה מכפי שנמסרו לנו מרבתינו הראשונים והאחרונים.

¹⁵ ונעתיק מקצת לשונותיו באגרות. באגרת ח' כתב "למצוא דרך קצת לעזיבת החטא וכו' וזוה ינור כמעט מרוב עוונותיו בנקל, כי העבירות באופן הקלות, המה הרבה יותר באיכותן" עכ"ל, ומבואר בדבריו שהעוון חטאו בבחינות הקלות אין זה נחשב לעזיבת החטא כולו אלא רק רובו ונשאר עליו מיעוטו. וכן מבואר בסוף אגרת ו'. ועיין באגרת ז' שהמחיש הגר"ס את החשיבות לעזיבת החטא לכה"פ בבחינות הקלות במשל לחולה המדוכא בייסורים שלא יקשה עליו לטרוח להביא איזו הקלה לחלו אעפ"י שלא תרפאהו, ומדוע לא נעשה כן לנפשותינו לראות לכה"פ לקיים המצוות ולהשמר מעבירות בבחינה הקלה אשר תצילנו מייסורים קשים ומרים ר"ל – הרי שדימה הגר"ס את עזיבת החטא בבחינות הקלות לחולה שרק מיקל את מחלתו. ופשוט.

[וכ"ש שאין שום צד לומר שאדם שקיים עזיבת החטא בבחינה קלה בעבירה אחת יחשב לו הדבר כתשובה גם גבי שאר עבירות, ואלמלי ששמענו זאת מבני תורה לא היה מקום לדבר מזה].

¹⁶ דז"ל ולא יבהילוהו רעיוניו אשר לא יניחוהו לשוב, כי יבוש מחטאיו כי יחשוב איך אוכל להעזי פני ולשוב, ואני חטאתי עוונתי ופשעתי וכו' עכ"ל, והיינו מניעת התשובה משום מחשבת הבושה.

ועוד טעם כתב סמוך לסוף האגרת "כי איך תעמוד תשובתי לפני עוונותי וכל מה שאוכל לעשות לא יואיל כנגד העוונות שעברו עלי, אל יאמר כן וכו'", והיינו מניעת התשובה משום המחשבה שעוונותי כה חמורים עד שאין אפשרות לתקנם ע"י התשובה.

¹⁷ וכן משמע מדהצריך הר"י את השב כבר "ביום טהרתו" להתפלל על כל התשובה, גם על הקבלה שבה, מדכתב בנוסח תפילתו "ולהיות מודה ועוזב" [ועזיבה כוללת את הקבלה כדבאר הר"י ש"א, י"א].

¹⁸ ומפורש הוא באגרת י"א "גם במה שנוגע על להבא אין ביד אדם צעיר [היינו בלתי נשוי] שום עצה רק לעסוק בתורה לש"ש ולהתפלל להשי"ת וכו'".

¹⁹ ובאמת המעין באגרת י"א יראה שמפורש איפכא, דז"ל "עוד עיקר גדול שלא להיות עצב ולא לחשוב אודות העבר כלל עד אחר הנישואין שאז יש ליתן לב לתקן העבר" עכ"ל.